T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EBU'L-ALÂ EL-MAARRÎ VE ARAP DİLİ VE BELÂGATİNDEKİ YERİ

MUHAMMED YASİR İNCE
2502150592

Danışman:
Doç. Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU

İSTANBUL-2021

ÖZ

EBU'L-ALÂ EL-MAARRÎ VE ARAP DİLİ VE BELÂGATİNDEKİ YERİ

MUHAMMED YASİR İNCE

Ebu'l-Alâ el-Maarrî Abbasi dönemi Arap edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Bir şair olmasının yanında aynı zamanda dilci ve düşünürdür. Dile dair şevahid ilminde geniş bir bilgisi vardır. Ayrıca seyahat ettiği yerlerde felsefi kültürünü ilerletmiştir. Maarrî'yi İslam dünyasında tartıştıran ve gündemde tutan yönü ise dönemin koşulları içerisinde felsefi sorgulamaları Arap şiirine bir mazmun olarak getirmesiydi. Bireysel yaşantısıyla, zühdüyle ilgi çekici bir simadır. Hayal gücünün göstergesi olan *Risâletu'l-gufrân* adlı eseriyle ölümden sonraki hayatı tasvir etmiş ve güçlü bir edebi kişiliğe sahip olduğunu göstermiştir. Öte yandan Maarrî Lüzûmiyyât adlı eseriyle metafizik konulardaki sorgulamaları; ölüm arzusu, kadın ve nesilden uzak durulması, sultanlar ve mezhep önderlerinin eleştirilmesi gibi hususlara değinmiştir. Özellikle siyasi eleştirileri nedeniyle modern dönemdeki kurumların ilk örneklerinin Maarrî'nin şiirlerinde bulunduğu fikri hasıl olmuştur. Bu yönleriyle tanınan Maarri'nin dilci yönü düşünür yönünün gölgesinde kalmıştır. Bu tezde düşünce dünyasıyla beraber dilci yönü de vurgulanmaya çalışılmıştır. Maarrî'nin genel olarak rivayete dayalı bir lügavi anlayış sahibi olduğu, dolayısıyla Kûfe ekolüne yakınlığı anlatılmış; ancak diğer dil ekollerinden de yararlandığı belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ebu'l-Alâ, el-Maarrî, Arap Edebiyatı, Abbasi Dönemi, Zühd, Felsefe, Şiir

ABSTRACT

ABU'L-ALA AL-MAARRİ AND HİS PLACE İN THE ARABİC LİTERATURE

MUHAMMED YASİR İNCE

Abu'l-Ala al-Maarri is one of the leading figures of Arabic literature in the period of Abbasid. Besides being a poet, he is a linguist and thinker. He has extensive knowledge of shawwahid of the language. He also advanced his philosophical culture in the places he traveled. The aspect of Maarri that discussed and kept it on the agenda in the Islamic World was that he brought philosophical inquiries into Arabic poetry as a topic within the conditions of the period. He is an interesting person with his individual life and mind. With his work Risâletu'l-gufrân, which is an indicator of his imagination, he depicted the life after death and showed that he had a strong literary personality. On the other hand, his inquiries on metaphysical subjects with his work Luzumiyyat; addressed issues such as the desire to die, the absence of women and generations, and criticism of sultans and sectarian leaders. The idea was that the first examples of institutions in the modern period were found in Maarri's poems, especially because of their political criticism. The linguistic aspecst of Maarri, known for these aspects, has been overshadowed by the direction of the thinker. In this thesis, this aspect is tried to be emphasized together with the his World of thought.

Keywords: Abu'l-Ala, al-Maarrî, Arabic Literature, Abbasid Period, Zuhd, Philosophy, Poem

ÖNSÖZ

Edebiyat, tarih boyunca insanların duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri bir mecra olmuştur. Duygu ve düşüncelerin ifadesi yanında toplumların tarihsel durumlarını ve hususiyetlerini de edebi düşüncenin ürünleri olan edebiyat eserlerinde bulmak mümkündür. Klasik dönem Arap edebiyatı da Arap toplumunun İslam fetihlerinden sonra başlattıkları ilmi ve siyasi ivmenin hem ürünü hem de yansıtıcısı olmuştur. Bu dönemde Arap toplumunda dil ilimlerinin hızlı bir ilerleme kaydetmesiyle birlikte dil ilimlerinin izlerinin bulunduğu eserlere rastlamak mümkündür.

Saydığımız bu hususları eserlerinde işleyen, klasik dönem şairlerinden biri olan Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin bunların dışındaki bir diğer özelliği de felsefi ve metafizik sorgulamaların da izlerinin yoğun bir şekilde eserlerinde bulunmasıdır. Maarrî'nin lugavi ve felsefi kültürü onu Arap edebiyatında ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Bu durum da Maarrî'nin kendi asrı dahil sonraki asırlardan modern döneme kadar tartışılmasının yolunu açmıştır. O, görüşleri, sorgulamaları ve eleştirileriyle toplumsal hayata dair bir üst bakış açısı getirmiştir.

Arap edebiyatının önde gelen –yukarıda özgün yönlerine değindiğimiz- simalarından Ebu'l-Alâ el-Maarrî ve Arap Dili ve Belagatındaki Yeri başlıklı doktora tezimiz; üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Maarrî'nin düşünce dünyasının temel başlıklarını da içeren hayatı bölümüdür. Bu bölümde Maarrî'nin hayatının önemli dönemleri olan seyahatleri ve eğitimi ayrıntılarıyla işlenmiştir. Düşünce dünyasında Maarrî'nin öne çıkan fikirleri ve zühd anlayışı değerlendirilmiştir. Burada Maarri'ye has düşüncelerin neş'et ettiği dönemler ve etkenler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü Ebu'l-Alâ'nın mensur ve manzum eserleridir. Bu bölümde eserler tanıtılmaya çalışılmış; içerikleri hakkında örneklerle bilgi verilmiştir. Ayrıca Maarrî'nin düşünce hayatında önemli bir eser olan *Lüzûmiyyât*'tan temalar örneklendirilmiştir. Risaleleri ve şerhleri de tanıtılmıştır. Maarrî'nin kalıcı eseri *Risâletu'l-gufrân* içerdiği tasvirler ve diyaloglarla değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde de Maarrî'nin Arap Dili ve belagatındaki yeri ele alınmıştır. Bu bölümde Maarrî'nin nazım üslubu ve nesir üslubu özelliklerine göre başlıklandırılmıştır. Üslubunun önde gelen hususiyetleri Arap tarihi, İslam tarihinden unsurlarla örneklendirilmiş ve örnekler tercüme edilmiştir. Yine belaği ve lugavi yönü benzer şekilde ele alınmıştır. Örneklerden önce belaği ve lugavi yönünün genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmamızın tamamlanmasında eleştirileriyle yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Hatice Arslan Sözüdoğru hocama, tez izleme komitesindeki hocalarım Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez ve Doç. Dr. Sultan Şimşek'e; bana rahat bir çalışma ortamı sağladıkları için eşim Neriman ve çocuklarım Ensar ve Zeyd'e teşekkür ederim.

Muhammed Yasir İnce

Edirne, Mayıs 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ ... **II**
ABSTRACT ... **III**
ÖNSÖZ ... **IV**
İÇİNDEKİLER ... **VI**
KISALTMALAR ... **VIII**
GİRİŞ ... **1**
BİRİNCİ BÖLÜM ... **11**
HAYATI ... **11**
A)DOĞUMU ... 11
B)NESEBİ ... 12
C)EĞİTİMİ ... 15
D)SEYAHATLERİ ... 20
1-Bağdat ... 20
2-Halep ... 24
3-Trablus, Antakya, Lazkiye Rivayetleri ... 24
E)HOCALARI ... 26
F)ÖĞRENCİLERİ ... 28
1-Başlıca Öğrencileri: ... 29
2-Bilinen Diğer Öğrencileri: ... 30
G)GÜNLÜK YAŞANTISI ... 33
H)VEFATI ... 34
İ)MAARRÎ'NİN LEHİNDE VE ALEYHİNDE YAZILANLAR ... 34
1- Arap Literatüründe Maarrî: ... 34
2-Osmanlı Literatüründe Maarrî'yle İlgili Görüşler ... 39
J)DÜŞÜNCE DÜNYASI ... 41
1- Din ve Ahlâk ... 41
2- Zühd ... 53
3- Kadın ve Nesil ... 56
4- Yöneticilerin Zulmü ... 57
5-Karamsarlık ... 60
6-Felsefi Kültürü ve Canlılara Merhamet ... 63
İKİNCİ BÖLÜM ... **72**
ESERLERİ ... **72**
A)MANZUM ESERLERİ ... 73
1-Saktu'z-zend ... 73
2-Lüzûmu mâ lâ yelzem (Lüzûmiyyât) ... 78
3- Mulka's-sebîl ... 85
B)MENSUR ESERLERİ ... 86
1-el-Fusûl ve'l-gâyât fi temcîdillâh ve'l-mevâiz ... 86
2-Risâletu'l-gufrân ... 87
3-Risâletu's-sâhil ve'ş-şâhic ... 95
4-Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî (Risaleleri) ... 98
5-Zecru'n-nâbih ... 106
6-Abesu'l-Velîd ... 107
7-Şerhu dîvâni İbni Ebî Husayne ... 108
8-Şerhu dîvâni hamâseti Ebî Temmâm ... 108
9-Şerhu dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî (Mu'cizu Ahmed) ... 109
10-Tefsîru ebyâti'l-meânî min şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ... 111
11-Menâru'l-kâif ... 111
C)ESERLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ ... 112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 113
MAARRÎ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATİNDEKİ YERİ 113
A)MAARRÎ'NİN NAZIM ÜSLUBU 114
1-Garib Kelimeleri Kullanması: 115
2-Coğrafi Tabirleri Kullanması: 117
3-Gök Cisimleri ve Burçlara Dair İbareleri: 118
4-Arap Tarihine Atıfları: 118
5-İslam Kültürüne Atıfları: 119
6-Dinler Tarihine Atıfları: 120
B)MAARRÎ'NİN NESİR ÜSLUBU 121
1-Arap Tarihine Atıfları: 122
2-İslam Kültürüne Atıfları: 122
3-Şiir Şerhleri: 123
C)MAARRÎ'NİN LÜGAVÎ YÖNÜ 124
1-Garîb Kelimeleri Açıklaması: 126
2-İştikak Görüşleri: 126
3-Lehçelere Dair Açıklamaları: 127
4-Maarrî'nin Nahiv Açıklamaları: 128
D)MAARRÎ'NİN BELAĞİ YÖNÜ 134
1- İstiâreleri: 135
2- Kinayeleri: 140
3-Teşbihleri: 142
4- Kullandığı Meseller: 147
5- Cinasları: 150
E)MAARRÎ'NİN EDEBİYAT TARİHİNDEKİ YERİ 152
SONUÇ 156
KAYNAKÇA 159
EKLER 171
ÖZGEÇMİŞ 175

KISALTMALAR

a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
b.	: ibn (oğul)
bkz	: bakınız
bnt	: bint
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: hicri
KÜİİFD	: Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
not	: notlandıran
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
şrh	: şerh eden
thk	: tahkik eden
t.y.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

A) Araştırmanın Amacı

Doktora tezi olarak hazırladığımız araştırmamızın amacı Arap şiirinin önde gelen simalarından Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin hayatı, eserleri ve dilciliğinin Türkiye'de daha fazla tanınır olmasına katkı sunmaktır. Aynı zamanda bir düşünür olan Maarrî'nin düşünce dünyasının temel ilkelerinin ortaya çıkarılması tezin amaçlarından biridir. Yaşadığı dönemde ve sonraki dönemlerde tartışma konusu olmuş bir şair ve düşünür olarak Maarrî'nin anlaşılması akademik bir meseledir. Özellikle modern çağda yeniden keşfedilen Ebu'l-Alâ; çeşitli ideoloji ve çağdaş müesseselerin düşünce bazında ilk örneği olarak gösterilmiştir. Bu yönüyle Maarrî'nin modern dünyada yeniden tartışılması ve bu müktesebatın Türk okuyucusuyla buluşması tezimizin bir diğer amacıdır.

Nitekim bu tartışmalara bakıldığında Maarrî'nin gelir dağılımı adaletsizliğine vurgu yapması sosyalist dünya görüşünün Arap-İslam kültüründe ilk örneği olduğu görüşlerinin yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Sultanları, mezhep önderlerini eleştirmesi demokrasi talebi olarak algılanmıştır. Din ve ahlak konusundaki eleştirileri de XX. yüzyılın başlarındaki pozitivist iklime uygun bir şekilde ele alınmıştır. Geçmişte ise Müslüman ulema Maarrî'nin zekasını ve hıfzını överken, özellikle *Lüzûmiyyât*'ta serd ettiği görüşlerini ilhad olarak görmüştür.

Tüm bu tartışmalarla beraber tezin asıl amacı da, tabakat-teracim literatüründe bir dilci olarak vasfedilen Maarrî'nin -fikri tartışmalardan dolayı gölgede kalan- lugavî yönünün vurgulanmasıdır.

B) Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamız üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölüm Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin hayatı bölümüdür. Burada Maarrî'nin doğumundan başlayarak nesebi, ailesi, eğitimi ve seyahatleri ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu seyahatlerin ve eğitiminin yetişmesi ve edebi kişiliğinin oluşması üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Seyahat rivayetlerinin sıhhati ve buralarda aldığı söylenen derslerin felsefi birikiminde ne denli etkili olduğu ve aykırı görüşlerinin niçin bu seyahatlerle ilintilendirildiği ortaya konulmuştur.

Hayatı adlı bölümün bir diğer önemli ana başlığı Maarrî'nin düşünce dünyasıdır. Burada Ebu'l-Alâ'nın şiirlerinden hareketle kendi edebi-felsefi kişiliği etrafında ördüğü düşünce dünyasının temel yapı taşları üzerinde durulmuştur. Buna göre Maarrî'nin bir zahid olarak zühd, ahlak, din; bir düşünür ve yorumlayıcı olarak yöneticiler, halk, gelir dağılımı ve

kadın-nesil hakkındaki görüşleri, odak noktaları ortaya çıkarılarak tartışılmıştır. Ayrıca eserlerinin genel iklimine uygun bir şekilde karamsarlığı tasvir edilmek üzere bir başlık halinde sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü Eserleri adlı bölümdür. Burada Maarrî'nin günümüze ulaşmış eserleri manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Eserler tanıtılmış ve içerikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca eserlerin Maarrî'nin fikri kişiliğini yansıtan unsurlarına dikkat çekilmiştir. Maarrî'yle özdeşleşmiş zühd, karamsarlık, toplum eleştirisi, din ve metafizik görüşlerine uygun kısımlar öne çıkarılmıştır. *Lüzûmiyyât*'ta belirginleşen temalar ayrılmış ve başlıklar halinde bu eserin temel niteliklerini gösteren şiirler verilmeye çalışılmıştır. Bir vaaz ve hikmet kitabı olarak tavsif edilebilecek *el-Fusûl ve'l-gâyât,* ünlü *Risâletu'l-gufrân,* bir fabl olan *Risâletu's-sâhil ve'ş-şâhic* hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Maarrî'nin diğer edebi değer taşıyan mektupları (risaleleri) ve Mütenebbî, Buhturî gibi bazı şairler üzerine yaptığı şerhleri içeriklerini açıklayıcı örneklerle beraber sunulmuştur.

Son bölüm olan Arap Dili ve Belagatı'ndaki Yeri adlı bölümde; Maarrî'nin lügavi, belâği yönleri üzerinde durulmuş manzum ve mensur eserlerinden Maarri'nin genel kültürünü gösteren İslam ve dinler tarihine dair örnekler; Arap tarihi, çevre milletlerin tarihleri, mitoloji ve astronomi ilmine dair açıklamaları tercüme edilmiş ve ortaya konmuştur. Belaği yönüne dair teşbihler, kinayeler, istiareler, kullandığı meseller ve bunların birbirleriyle alakaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bir dilci olarak kelime köklerine dair görüşleri (iştikâk) ve nahvî açıklamaları tercüme edilmiş, yaptığı tercihleri gösterilmiştir. Son olarak *Risâletu'l-gufrân* dolayısıyla dünya edebiyatında önemli bir yeri olan Maarrî'nin, Dante'nin İlahi Komedyası'na, Milton'un Kayıp Cennet adlı eserine olan etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca *Risâletu'l-gufrân*'ın ilham kaynağı olduğu düşünülen İbn Şüheyd'in *Risâletu't-tevâ'bi' ve'z-zevâbi'* adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi:

Maarri hakkındaki literatüre bakıldığında Arap edebiyatı tarihinin Nahda dönemi olarak isimlendirilen döneminde Ebu'l-Alâ'ya gösterilen ilginin arttığı bir gerçektir. Modern ve klasik dönem literatürü olarak tasnif edebileceğimiz bu eserler; Maarrî'yi bir düşünce ve ideolojinin öncüsü olarak gösteren, toplum eleştirisiyle devrimci bir kişiliğe sahip olduğunu anlatan, insan merkezli dünya görüşünün geçmişteki mimarı olarak gören modern dönem literatürü ile klasik ulemanın Maarrî'nin düşünce dünyasının İslam dışı öğreti ve felsefelerde arayan daha çok ilhadla itham eden ancak, ilmi birikimi, zekası, sanatsal yönünün ve hıfzının da hakkını veren klasik literatürdür.

Ebu'l-Alâ el-Maarrî hakkındaki belli başlı eserlerden müteşekkil literatür, konularına göre şöyle tasnif edilebilir. Birincisi Maarrî'nin hayatını esas alan biyografik eserler. İkincisi düşüncelerini ele alan felsefi biyografilerdir. Üçüncüsü de edebi yönünü ele alan eserlerdir. Hayatını esas alan literatürün önde gelen eserlerinden biri Âişe Abdurrahmân'ın *Mea Ebi'l-Alâi fî rihleti hayâtihi* adlı eseridir. Bu eser de Maarrî'nin hayatı, dönüm noktaları vurgulanarak anlatılmaktadır. Yaptığı seyahat rivayetleri kritik edilmektedir. Ancak eser Maarrî'nin düşünce yönünü daha az vurgulamaktadır. Maarrî ile ilgili diğer bir çalışma da Ahmed Teymûr Paşa'nın *Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Nesebuhu ve ahbâruhu, şi'ruhu ve mu'tekaduhu*'dur. Benzer şekilde bu eser de Maarrî'nin biyografisi üzerinde durmaktadır. Bu alanda göze çarpan ve Maarrî'yi Arap filozofları içinde gören Abduh eş-Şimâlî'ye ait *Dirâsâtun fî târîhi'l-felsefeti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye* adlı eserdir. Bu eser de kısaca Maarrî'nin düşünce dünyasına değinirken, hayatını ve Maarrî'ye has hususiyetleri vurgulamaktadır. Ön plana çıkan diğer eserler şöyle sıralanabilir: Mârûn Abbûd'un *Edebu'l-Arab,* el-Hatîb eş-Şeyh Muhammed Rızâ el-Hekîmî'nin *Târîhu ulemâi abre'l-usûri'l-muhtelife,* Abdülazîz el-Meymenî'nin *Ebu'l-Alâi ve mâ ileyh* ve Reşîd Yûsuf Atallâh'ın *Târîhu'l-âdabi'l-Arabiyyeti* adlı eserleri. Ayrıca Muhammed Selîm el-Cundî'nin oldukça kapsamlı ve Maarrî'nin görüşleri hakkında savunmacı bir yaklaşım içinde olan *el-Câmiu fî ahbâri Ebi'l-Alâi'l-Maarrî ve âsârihi* adlı eser de zikredilmelidir.

Ebu'l-Alâ'nın edebi ve dilbilimsel yönünü ele alan eserlere gelince; Muhammed Tâhir el-Hımsî'nin *Mezâhibu Ebi'l-Alâi fi'l-lugati ve ulûmihâ* adlı eseri Maarrî'nin lügavi yönünü ele alırken çağdaşlarının ve sonrakiler gözünde Maarrî'nin nasıl göründüğünü, düşünce dünyasına değinmeden aktarmaktadır. Bu alanda önemli bir diğer eser de; Hammâd Hasen Ebû Şâvîş'in *en-Nakdu'l-edebiyyi'l-hadîs havle şi'ri Ebi'l-Alâi'l-Maarrî* adlı eseridir. Maarrî'nin şairliğini ele alan bu eser; isabetli bir görüşle Ebu'l-Ala'nın fikri metoduyla diğer şairlerden ayrıldığını belirtmektedir. Düşünce dünyasına dair kısa değinmelerle yetinilirken; Maarrî'nin özgün edebi kişiliğinin oluşumunda düşünce dünyasının etkisi vurgulanmaktadır. Öne çıkan diğer eserler: *Risâletu'l-gufrân*'ın İbn Şüheyd'den esinlenilmiş olabileceğini aktaran Ömer Mûsâ Bâşâ'nın *Nazarâtun cedîde fîi Gufrâni Ebi'l-Alâ* adlı eseri, eski ulema nezdinde Maarrî'nin edebi kişiliğini anlatan İbrahim Samerrâî'nin *Mea'l-Maarrîyyi'l-lugavî* adlı eser ve nesrini ele alan Salâh Rızk'ın *Nesru Ebi'l-Alâi'l-Maarrî* adlı çalışmasıdır.

Ebu'l-Alâ'nın düşünce dünyasıyla ilgili eserler Maarrî'nin özellikle *Lüzûmiyyât*'ta aktardığı görüşleri üzerinden değerlendirmeler içermektedir. Ömer Ferrûh'un *Hakîmu'l-Maarreti* adlı eseri *Lüzûmiyyât* üzerinde durup bu divanda tenakuz olarak görülebilecek görüşlerin Maarrî'nin felsefi gelişiminin birer ürünü olduğunu söylemektedir. Maarrî'yi bir

sosyal değişim önderi olarak gören literatüre bir örnek olarak Ubeyd el-Bureykî'nin *Ebu'l-Alâi'l-Maarrî, mine't-temerrüd ilâ ademiyye* adlı çalışması zikredilebilir. Burada yazar Maarrî'nin tıpkı Ebû Zerr el-Gıfârî gibi toplumsal ve siyasal çöküşe bir isyan içinde olduğunu vurgulamaktadır. Maarrî'nin özgün kişiliğinin oluşumunda dönemin etkisini öne çıkaran eserlere bir örnek olarak Abdullâh el-Alâyîlî'nin *el-Maarrî, zâlike'l-mechûl* adlı eseri gösterilebilir. Bu eserde yazar Maarrî'nin dönemin kuvvetli fikir akımı olan batınilikten etkilendiğini ve eserlerindeki kapalılığın da batıni sembolleri kullanmasından kaynaklandığını vurgulamıştır. Bunların yanında Maarrî'nin bir şair olduğu temel tezinden hareketle, felsefi ve metafizik konulara değinen bir şair olduğunu söyleyen Yuhannâ Kumeyr'in *Felâsifetu'l-Arab* adlı eseri, yine aynı şekilde şairliğini savunan Şevki Dayf'ın *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'ş-şi'ri'l-Arabî* adlı eseri zikredilebilir. Yaşadığı dönemin etkilerini irdeleyen bir diğer eser de Maarrî'yi, tıpkı felsefede İbn Rüşd'de olduğu gibi edebiyatta ve düşüncede bir öncü kabul eden; Halîl Şerefuddin'in, "*Ebu'l-Alâi'l-Maarrî, mubsirun beyne umyân*" adlı makalesidir. Buna göre Maarrî tıpkı Batı edebiyatındaki romantikler gibi aklın önderliğini kabul etmiştir. Maarrî'yi bir filozof olarak gören eserlere örnek olarak da Mihâil Mes'ûd'un Maarrî'nin felsefeyi dönemin Arap toplumunun kalbine indirdiğini savunan *Udebâu felâsife, bahsun fi'l-edebi ve'l-felsefeti, hilâle'l-usûr el-câhilî ve'l-Umevî ve'l-Abbâsî* adlı çalışmasıdır.

Tüm bunlardan sonra bizim tezimizin de, Maarrî'nin -ilk dönem edebi ürünleri hariç- felsefi-edebi bir yöntem benimsediği, siyasi ve ideolojik düşüncelerini, zâhidane yaşam tarzını anlatmak maksadıyla edebiyatı bir araç olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Aynı zamanda çağdaşı ediplere bir meydan okuma amacı taşıdığı görüşünü savunmaya ve böylece edebi-dilci kişiliğiyle beraber düşünce dünyasının temel ilkelerini ortaya çıkarmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

C) Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada sosyal bilimler alanında kullanılan dokümanter araştırma yöntemi esas alınarak; Ebu'l-Alâ el-Maarrî hakkında yazılan Arap dünyası, Türkiye ve Avrupa menşeli çalışmalar taranmış ve okunmuştur. Buradan elde edilen veriler tasnif edilmiş ve indüktif (tümevarımsal) bir yöntemle Maarrî hakkında düşünce dünyasını, eserlerini ve dilciliğini betimleyecek bir teze ulaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu tez, Ebu'l-Alâ'nın Arap şiirine metafizik konuları getirmekle felsefi şiir olarak nitelendirilebilecek çığırın öncüsü olduğudur.

D) Arap Edebiyatının Dönemleri

Arap yarımadası, Yemen, Bahreyn, Hicâz, Tihâme bölgelerinden oluşmaktadır.[1] Arap yarımadasında yaşayan Arap kavmi sami milletlerine mensuptur. Arap kavmi Arabu'l-Arîbe de denilen asli Araplardan (Kahtanîler, Âd, Semûd, Yemenliler) ve sonradan Araplaşmış kuzeyde yaşayan kabilelerden müteşekkildir (Adnanîler)[2]. Yaşam tarzlarına göre bedevi ve hazâri olarak ikiye ayrılırlar. Bedeviler bâdiye adı verilen çöl hayatını seçerken hazâriler şehirlerde meskundurlar.[3] İnanç dünyalarına bakıldığında eski Arapların Yahudilik, Hıristiyanlık ve putperestlik inançlarına mensup oldukları, ayrıca alemin yaratıcısı bir ilah tasavvurları olduğu görülecektir.[4]

Arapların konuştuğu dil iki merkezden oluşmaktadır. Bunlar İbraniceye yakın kuzey ve Adnanî diline yakın olan güney merkezleridir. Zaman içinde Arap kabilelerinden Mudar dili gelişmiş ve edebi dil haline gelmiştir. Kureyş kabilesi gibi Mekke ve Kabe'nin hakimi kabilelerin himayesindeki panayırlar ve şenlikler dilin gelişimine katkıda bulunmuştur.[5] Arap yazısı üç temele dayanmaktadır: Birincisi Nebatlıların yazı tarzı, ikincisi Mısır ve Fenike asıllı müsned yazısıdır.[6]

Köklü bir tarihe sahip olan Arap edebiyatının dönemleri genel olarak; cahiliyye dönemi, Emevi dönemi, Abbâsî dönemi ve modern dönem şeklinde dörde ayrılmıştır.[7] Bu edebiyatın en önemli unsuru özel bir musikiye sahip ve Arap yaşam tarzının vazgeçilmezi deve adımlarıyla tertib edilmiş Arap şiiridir.[8] Arap şairleri genel olarak cahiliyye döneminde yaşayan cahiliyyûn, İslam ve cahiliyye dönemlerine şahit olan muhadramûn ve sonrakiler olan muvelledûn şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur.[9] Arap şiirinin en eski örnekleri miladi 5. yüzyıla kadar dayanmaktadır.[10] Bu ilk şiirler bir sanatsal geleneğin var olduğunu göstermektedir. Kabile kültürünün hakim olduğu cahiliyye döneminde kabile reisi olan şairlere, yağmacılara ve prenslere rastlamak mümkündür.[11] Şiire çok önem verilen bu

[1] Hannâ el-Fâhûrî, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî,** Matbaatu Bûlisiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1953, s. 11.
[2] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 16.
[3] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 16.
[4] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 16.
[5] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 23.
[6] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 23.
[7] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 37.
[8] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 47.
[9] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 50.
[10] Clement Huart, **A History of Arabic Literature**, D. Appleton and Company, New York, 1903, s. 4.
[11] Clement Huart, a.g.e., s. 10.

asırlarda kabile savaşları, ziyafetler, şenlikler, panayırlar (Ukaz, Dûmetu'l-Cendel), ağıt ve mersiyelerle kültürel hayat süregelmiştir.[12]

Emevi ve cahiliyye dönemlerinde Kur'ân'ın nüzulüyle güney ve kuzey Arapları birleşmiş ve fetihlerle, ticaretle çevre kültürlerle bir etkileşim süreci yaşanmıştır.[13] Abbâsî döneminde ise yoğun tercüme faaliyetleriyle Yunan, Hint ve Fars medeniyetlerinin müktesebatı Arapçaya çevrilmiş, büyük bir canlanma görülmüş ve edebiyat genişlemiştir.[14] Modern dönemde bu klasikleşmiş edebi kültür Batı medeniyetinin etkisiyle yeni bir uyanış dönemine girmiştir.[15]

E) Maarrî'nin Asrında Arap Edebiyatı

Ebu'l-Alâ yaşadığı dönemde Hamdanîlerin[16] Rumlarla savaşlarına, Mısır'da hüküm süren Ihşidîlerin[17] Hamdanîlerle çatışmalarına ve Fatımîlerin[18] yayılmasına şahit olmuştur. Ardından Kuzey Suriye'de yönetimin Mirdâsoğullarına[19] geçişini ve Büveyhîlerin[20] sonrasında Selçukluların[21] yükselişini yaşamıştır.[22] 439/1047 tarihinde, Fatımîler Ebu'l-Alâ'nın doğum yeri Maarretu'n-Nu'mân'ı ele geçirirken Ebu'l-Alâ onların temel ilkelerini reddediyordu.[23] Maarrî'nin gördüğü Abbasî halifeleri: Mutî'lillâh (m. 946-974), Tâi'lillâh (m. 974-991), Kâdir Billâh (m. 991-1031), Kâim Bi Emrillâh (m. 1031-1075), Fatımî halifeleri: Muizz Li Dînillâh (m. 953-975), Azîz Billâh (m. 975-996), Hakîm Bi Emrillâh (m. 996-1021), ez-Zâhiri'l-İ'zâz Li Dînillâh (m. 1021-1036) ve Mustansır Billâh (m. 1036-1094) şeklinde sıralanabilir.[24]

---

[12], Nihad M. Çetin, "Arap", **DİA,** 3.c., s. 321-324.

[13] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 49.

[14] Clement Huart, a.g.e., s. 63.

[15] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 49.

[16] 905-1004 yılları arasında Musul ve çevresiyle Kuzey Suriye'de hüküm süren Arap hanedanı. Bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, **DİA**, "Hamdânîler", 15.c. s. 446-447.

[17] Mısır, Suriye ve Filistinde 935-969 yılları arasında hüküm süren bir Türk hanedanı. Bkz. Ahmet Ağırakça, "Ihşîdîler", **DİA**, 21.c. s. 551-553.

[18] 909-1171 yılları arasında Mısır, Kuzey Afrika ve Suriye'de hüküm süren bir Şiî devleti. Bkz. Eymen Fuad Seyyid, "Fâtımîler", **DİA**, 12.c. s. 237-240.

[19] 1024-1080 yılları arasında Halep'te hüküm süren bir Müslüman hanedan. Bkz. Erdoğan Merçil, "Mirdâsîler", **DİA**, 30.c. s. 149-151.

[20] 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı bir hanedan. Bkz. Erdoğan Merçil**,** "Büveyhîler"**DİA**, , 6.c. s. 496-500.

[21] 1040-1308 yılları arasında Türklerin İslâmî devirde kurdukları büyük bir hanedan. Bkz. Faruk Sümer, "Selçuklular", **DİA**, , 36.c. s. 392-397.

[22] Abdüllatîf Şerâre, **Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Rivâyâtun Muhtaratun, Şuarâuna'l-Kudamâ**, Şeriketu'l-Alemiyye li'l-Kitâb, 1.baskı, Beyrut, 1990, s. 17.

[23] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. s. 18.

[24] Ömer Musa Bâşâ, **Nazarâtun Cedîde fî Gufrâni Ebi'l-Alâ**, Dâru Tilâs, 1.baskı, Dımaşk, 1989, s. 38.

Maarrî'nin asrı Arap medeniyetinin en yoğun fikri asrı olmakla temayüz etmektedir. Bu dönemin şüphesiz en önemli hadisesi İslam dünyasının tamamında etkili olan bâtınîliğin yayılması ve bütün gücüyle ortaya çıkmasıdır.[25] İsmailî davanın yayılmaya başladığı dönemde, siyasi kaosun yanında ilmi alanda bir parlama yaşanıyordu.[26] Maarrî bu dönemin bir figürüdür.[27] Maarrî'nin yaşadığı dönem Abbasî döneminin ikinci yarısının başlarına tekabül etmektedir.[28] Bu asırlarda merkezi otorite zayıflamış hilafet, merkezden bağımsızlaşan valilerce idare edilen beyliklere bölünmüştü.[29] Maarrî'nin yaşadığı dönemde, Hamdanîlerin yıldızı sönmekte, Fatımîler yükselişte, kuzey Suriye'de Mirdâsiler ve Rumlar güç merkezi halinde idiler.[30] Ebu'l-Alâ Fatımî yöneticilerinin kendisine hibe isteklerini reddetmiştir.[31] Bu da göstermektedir ki Maarrî'nin yaşadığı dönemde devletler birbirleriyle çekişse de âlimlere yönelik cömertlikleriyle fikri canlılığı korumuşlardır.[32]

Bu dönemin edebi hususiyetleri şöyle sıralanabilir: Hamasi ve siyasi şiir zayıflamış; sufi ve felsefi şiir ortaya çıkmıştır.[33] Aynı zamanda öyküleyici, öğretici tarzlar denenmiş ve edebi maksatla kaleme alınan risaleler ortaya çıkmıştır.[34] Nesirde ise, hitabetin zayıflamasıyla beraber, yazı sanatları çeşitlenmiş; mektuplar, tasnifler, makâlât, münâzarât, kıssa ve makâmât türleri ortaya çıkmıştır.[35] Bu çeşitliliğin ortak özelliği; kolaylık ve ıtnabın yaygınlık kazanmasıdır.[36] Abbasî dönemi edebiyatına has yenilik devrinin öncüleri şöyle sıralanabilir: Beşşâr b. Burd (167/784), Ebû Nuvâs (198/814), Ebu'l-Atâhiye (210/826), İbn Mukaffa' (142/760)[37] Meakise döneminin öncüleri de: Ebû Temmâm (231/846), Buhturî (284/898), İbn Rûmî (283/897), Câhiz (255/869) şeklinde sıralanabilir.[38] İstikrar ve süsleme döneminin öncüleri: Mütenebbî (354/965), Maarrî, Şerif Radi'dir (406/1016).[39]

---

[25] Abdullah el-Alâyîlî, **el-Maarrî, Zâlike'l-Mechûl, Rihletun fî Fikrihi ve Âlemihi'n-Nefsî**, Dâru'l-Cedîd, 3.baskı, Beyrut, 1995, s. 18.
[26] Şevki Dayf, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, Daru'l-Maarif, 2.baskı, 4. C., Kahire, 1966, s. 33.
[27] Cemîl Salîbâ, **Târîhu'l-Felsefeti'l-Arabiyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut, 1981, s. 283.

[29] Kemâl Yazîcî, **Ebu'l-Alâ, Ârâuhu fî Luzûmiyyâtihi**, Lecnetu't-Te'lîfi'l-Medresî, 1.baskı, Beyrut, 1964, s. 7.
[30] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 283.
[31] Abduh eş-Şimâlî, **Dirâsâtun fî Târîhi'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye**, Dâru Sâdır, 5.baskı, Beyrut, 1979, s. 295.
[32] Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 296.
[33] Şevki Dayf, a.g.e., s. 104.
[34] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 363.
[35] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 363.
[36] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 363.
[37] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 363.
[38] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 363; Şevki Dayf, a.g.e., s. 587.
[39] Hannâ el-Fâhûrî, a.g.e, s. 363.

F) Dönemin Siyasi-Kültürel Özellikleri

Maarrî'nin doğduğu zamanda İslam dünyasındaki ilmi ve siyasi vaziyet de önemlidir. O dönem Tâi' ve Kâim adlı Abbâsî halifelerinin Büveyhîler tarafından baskı altında tutulduğu bir zamandı.[40] Şii olan Büveyhîler Şiraz'dan ülkeyi yönetiyorlar ve halife tayin ediyorlardı. Bahse konu Büveyhi dönemi Tuğrul Bey'in (m. 1040-1063) Bağdat'a girişiyle son bulmuştu. Böylece Abbâsî halifeleri Büveyhî baskısından kurtulmuşlardı.[41] Kültür ve edebiyat alanında da önemli gelişmeler yaşanıyordu. İran'ın bir kısmını elinde tutan Sâmânîler[42] ilme destek veriyorlardı. Onların döneminde edebiyatta Firdevsî (411/1021), düşünce alanında Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyya er-Râzi (313/926) ve İbn Sînâ (428/1037); Gazneliler[43] zamanında da Bîrûnî (453/1062) gibi ilmi simalar yetişmişti.[44] Bu dönemde Fatımîler geniş topraklar elde etmiş; Atlantik'ten Musul'a kadar nüfuz alanlarını büyütmüşlerdi. Ebû Mansûr Nizâr el-Azîz (488/1095), Hakîm Bi Emrillâh, Zâkir, Mustansır gibi Fatımî sultanları Maarrî döneminde yaşadılar.[45] Bizans İmparatorluğunu ise o dönemde Basili ailesi yönetiyordu. İtalya, Balkanlar ve Kuzey Suriye'yi ele geçirmeye çalışıyorlardı.[46]

Ebu'l-Alâ'nın doğum yeri Maarretu'n-Nu'mân adının Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'den (64/684) geldiği rivayet edilmektedir. Maarre kelimesinin aslının da müsteşriklerin görüşüne göre Süryanice ma'rata'dan geldiği söylenmiştir. Kelimenin Arapça karşılığı mağaradır.[47] Müslüman ulema "maarre" kelimesinde ihtilaf etmiştir. Manasının kuzey kutbu, yıldızı bol gökyüzü ve bitki örtüsü az olan yer olduğu söylenmiştir. Yine bu kelimenin Hz. Ömer'in bir sözünde geçtiği görülmektedir. Hz. Ömer duasında: "Ordunun "maarre"sinden sana sığınıyorum" demiştir. Burada "maarre" kelimesi, izinsiz savaşmak ve talan etmek manalarına gelmektedir.[48]

Maarretu'n-Nu'mân'a İslam fetihlerinden sonra Medinelilerin yerleştiği söylenmiştir.[49] Ayrıca Maarretu'n-Nu'mân'da Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (m. 717-

---

[40]Umer Ferrûh, **Hakîmu'l-Maarreti**, Matbaatu'l-Keşşâf, 2.baskı, Beyrut, 1948, s. 13.

[41]Umer Ferrûh, a.g.e, s. 14.

[42] 819-1005 yılları arasında Maveraünnehir ve Horasan'da hüküm süren bir İslâm hanedanı, bkz. Aydın Usta, "Sâmânîler", **DİA**, 36.c. s. 64-68.

[43] 963-1186 yılları arasında Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren bir Müslüman-Türk hanedanı, bkz. Erdoğan Merçil**,** "Gazneliler", **DİA**; 13.c., s. 484-486.

[44]Umer Ferrûh, a.g.e., s. 14.

[45]Umer Ferrûh, a.g.e, s. 14.

[46]Umer Ferrûh, a.g.e., s. 15.

[47]Muhammed Selîm el-Cundî, **el-Câmi' fî Ahbâri Ebi'l-Alâi'l-Maarrî**, 1. c., Not: Abdülhâdi Hâşim, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992, s.19.

[48]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 18.

[49]Ahmed Teymûr Pâşâ, **Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Nesebuhu ve Ahbâruhu, Şi'ruhu ve Mu'tekaduhu**, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyyeti, 1. Baskı, Kahire, 2003, s. 20.

720), Şit (a.s.) ve Yuşâ b. Nûn'un mezarlarının bulunduğu aktarılmıştır.[50] Ebu'l-Alâ el-Maarrî siyasi olarak kaotik bir ortamda yetişti.[51] Bu dönem hilafet otoritesinin zayıfladığı ve küçük devletlerin ön plana çıktığı bir dönemdi.[52] Hatta Fatımîler ayrı bir hilafet ilan etmişlerdi.[53] İstikrarın azalmasına karşın bu küçük devletlerin yöneticileri ilme değer vermiş ve parlak bir dönemin yaşanmasına ön ayak olmuşlardır.[54]

Ayrıca Ebu'l-Alâ, Hamdanîlerin Rumlarla, İhşidîlerin de Hamdanîlerle olan savaşlarını, Fatımîlerin yayılmasını ve Kuzey Suriye'de yönetimin Mirdâsoğullarına geçişini, Selçukluların Büveyhîlerden sonra gelişini görmüştür.[55]

Arap medeniyetinin fikir ve ilim anlamında en güçlü olduğu bir dönem yaşanıyordu. Bu asrın en önemli özelliklerinden biri şüphesiz Batınîlik akımının bütün gücüyle ortaya çıkması ve İslam devletinin hemen hemen tüm topraklarında etkili olmaya başlamasıdır.[56] Aynı zamanda devlet otoritesinin zayıflaması, ekonomik şartların bozulması beraberinde ahlaki yozlaşmayı da getirmişti. Zenc, Karmatî ve Haşhâşî isyanlarıyla sarsılan Abbâsî devleti değerlerin çöküşüne engel olamıyordu. Menfaatçilik ve erdemsizlikler yayılıyordu.[57] Küçük devletlerin birbirleriyle savaşmaları güvenliğin yok olmasına ve tarım arazilerinin savaş alanı olmasına yol açmıştı. Böylece sosyal denge bozulmuş; zengin ve fakir arasındaki fark daha da açılmıştı.[58]

Hamdanîlerin zayıflamasıyla Kuzey Suriye, Bizans ve Mirdâsiler'in etkin olduğu bir bölgeydi.[59] Bölgenin en önemli şehri Halep başta olmak üzere Kuzey Suriye bir güç mücadelesi alanına dönmüştü. 333/944'te Hamdanî emiri Seyfüddevle (m. 944-967) Halep'i İhşîdli vali Ebu'l-Feth Osmân b. Saîd el-Kilâbî'den aldı.[60] Buradan hareketle Seyfüddevle Şam, Halep ve Antakya'ya ilerledi. İhşidî devletinin emiri Kâfûr (m. 966-968) onunla savaştı ve Halep'e Yânis el-Mevnis'i vali olarak atadı. Seyfüddevle 336/947'da Yânis'i yendi ve Halep Seyfüddevle 356/967'da ölünceye kadar Hamdanîlerde kaldı. 381/991'de Halep yönetimine Ebu'l-Fedâil Saîduddevle gelmiştir. Bundan sonra Mirdâsi hanedanı Halep ve

[50]Abdüllatîf Şerâre, a.g.e., s. 16.
[51]Abdüllatîf Şerâre, a.g.e., s. 11.
[52]Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 7.
[53]Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 7.
[54]Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 296.
[55]Abdüllatîf Şerâre, a.g.e., s. 17.
[56]Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e, s. 18.
[57]Hasan Âsî, **el-Menhec fî Târîhi'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti**, Dâru'l-Mevâsim, 1.baskı, Beyrut, 1991, s.165.
[58]Kemâl Yazîcî, Antuân Gutas Kerm, **A'lâmu'l-Felsefeti'l-Arabiyye, Dirâsâtun Mufassaletun ve Nusûsun Mubevvebetun Meşrûhatun**, Mektebetu Lübnân, 4.baskı, Beyrut, 1990, s. 164.
[59]Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 283.
[60]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 71.

Kuzey Suriye'de egemen olmuştur. Özellikle bu hanedandan Sâlih b. Mirdâs (m. 1024-1029) ön plana çıkmaktadır. *Risâletu'l-gufrân*'da Maarrî, Sâlih b. Mirdâs'a atıflarda bulunur. Ebu'l-Alâ yaşadığı dönemde Müslüman ülkelerin durumlarıyla ilgilenen bir insan olmuştur. Şam, Irak, Endülüs vd. ülkelerde yöneticilerin hırsları neticesinde halkın yaşadığı sıkıntıların ve ortaya çıkan kaotik durumun farkında olmuştur.[61] Ebu'l-Alâ mezheplerin idareciler için bir dünyalık sebebi olduğuna inanıyor ve yöneticilerin insanları adaletsiz bir şekilde idare edişlerine itiraz ediyordu. Sorumlu bir insan olarak tefrika ve kaosu eleştiriyordu.[62] Döneminin ahlaki zaaflarını yansıtan şu şiirinde bunu görmekteyiz[63]:

وجوهكم كلف أفواهكم عدى – أكبادكم سود وأعينكم زرق

"Yüzünüz çilli, ağızlarınız haysiyetsiz, ciğeriniz kararmış, gözleriniz mavi…"

Böyle bir dönemde Ebu'l-Alâ babasının ve dayılarının gölgesinde yetişmekteydi. Henüz o hayatının tümünü kaplayan karamsarlık duygusu tam olarak kendisini hissettirmemişti. Babasının vefatıyla hayatının görece bu mutlu dönemi kapanmış oluyordu.[64] Buna rağmen o, yukarıda bahsettiğimiz sosyal bozulmalara karşın talebeleriyle ve akrabalarıyla paylaşımcı bir hayat yaşıyordu.[65] Ayrıca ziyaretçileri de eksik olmuyordu. Maarretu'n-Nu'mân'da Ebu'l-Alâ'yı ziyaret edenlerden bazıları şöyle sıralanabilir: Şeyh Ebu Saîd el-Hevârezmî, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Temir[66], el-Vezîr Ebû Nasr Ahmed b. Yûsuf es-Suleykî el-Menâzî el-Kâtib; Meyafarkîn ve Diyarbekir emirinin veziri Ahmed b. Mervân. Bunun dışında insanlar her gün çeşitli nedenlerle kapısını aşındırıyordu, ondan istifade etmek için ona danışıyorlardı.[67]

[61]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 111.
[62]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 131.
[63]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 132.
[64]Hasan Âsî, a.g.e, s. 159.
[65]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 316
[66]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 483
[67]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 501

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI

A) Doğumu

Ebu'l-Alâ el-Maarrî 363/973 yılının Rebiülevvel ayının 3. Cuma günü[68] Maarretu'n-Nu'mân'da[69] dünyaya geldi.[70] Maarrî âlim ve fakih bir ailenin çocuğuydu.[71] Babası Ebu'l-Alâ'ya Ahmed ismini verdi. Yörede adet olduğu üzere babası tarafından[72] Ebu'l-Alâ künyesiyle künyelendi.[73] Nitekim aynı bölgede bu künyeyi kullanan: Abdullâh b. el-Muhsin, Ebi'n-Nidâ, Ahmed b. Ebu'l-Yusr Şâkir, el-Muhsin b. Hüseyin b. Muhammed b. Cafer, Sa'd b. Hammâd gibi şahsiyetler de vardı.[74][75]

[68]Dr. İhsân Abbâs, **Şezerât min Kutubin Mefkûdetin fi't-Târîh**, , 1.baskı, Beyrut, 1988, s. 102; Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, **Ebu'l-Alâi ve Mâ İleyh**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1983, s.38.

[69]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', **Mea Ebi'l-Alâi fî Rihleti Hayâtihi**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1976, s. 13.

[70]Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 25; Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Udebâ, İrşâdu'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb**, 1. Cilt, thk: Dr. İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993, s. 303; İbn Hallikân, **Vefâyâtu'l-A'yân**, Thk: Dr. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1978, c. 1, s. 114; Cemâluddîn Ebu'l-Hasan b. Ali b. Yusuf el-Kıftî, **İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât**, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1.baskı, Kahire, 1986, 1. Cilt s. 83.

[71]Kemâl Yazîcî, a.g.e, s. 9.

[72]Tağrîd Zaîmîyân, **el-Ârâu'l-Felsefiyyetu inde Ebi'l-Alâ el-Maarrî ve Umer el-Hayyâm**, , ed-Dâru's-Sekâfiyyetu li'n-Neşr, 1.baskı, Kahire, 2003, s. 122.

[73]Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 49.

[75] Yâkût el-Hamevî, a.g.e., 1.c.; s. 303

B) Nesebi

Ebu'l-Alâ el-Maarrî Tenûh kabilesine mensuptur.[76] Nesebi şöyledir: Ahmed b. Abdullâh b. Süleymân b. Muhammed b. Süleymân b. Ahmed b. Süleymân b. Dâvûd b. Mutahhir b. Ziyâd b. Rebîa b. Hâris b. Rebîa b. Enver b. Eshâm b. Erkâm b. Nu'mân (Sâtiu'l-Cemâl) b. Adiyy b. Gatafân b. Amr b. Berîh b. Cezîme b. Teymullâh b. Esed b. Vebere b. Tağlib b. Hulvân b. Himyer b. Sebe b. Yeşcub b. Ya'rûb b. Kahtân (Yemenli kabilelerden bir topluluk)[77]. İbn Hallikân ve bazı âlimler Tenûh kelimesi hakkında ihtilafa düşmüşlerdir.[78] Kabilenin isminin tenahattan (ح -ن -ت) geldiği söylenmiştir. Bu kelime yerleşenler manasındadır.[79] Tenûhî isminin orada yerleşik Müslüman aşiretlere verilmiş olması da muhtemeldir.[80] Kökeninin Bahreyn, Hire ve Şam olduğu zikredilmiştir.[81] Hire dolaylarında Farslarla olan münasebetleri dolayısıyla Arapların en çok menkıbeye sahip kabilesi olarak ünlenmiştir.[82] Maarrî'nin atası Sâtiu'l-Cemâl Nu'mân Farslarla savaşmış, kabile İran ve Rum savaşlarında bulunmuştur. Kabilenin bir kısmı Hz. Ömer'den önce Hama, Kınnesrin, Maarre ve Menbic'e gelip Müslüman olmuştur.[83] Ebu'l-Alâ'nın mensup olduğu Benû Süleymân kolu hatip, edip, fasih, şair ve beliğ insanlar yetiştirmiştir. Yine aynı kabilenin Sâti' kolu da cesaretleriyle ünlü olup savaşçılar ve kumandanlar yetiştirmiştir.[84] Benû Süleymân'dan Humus ve Maarre'ye emir ve kadı olanlar çıkmıştır.[85] 443/1051'te Ebu'l-Alâ'nın kardeşi Maarretu'n-Nu'mân kadısı olmuştur.[86] Aynı koldan daha sonraki asırlarda da kadı olanlar çıkmıştır: Âlim ve şair olan Ebû Ya'lâ Abdulbâki b. Ebî Haşîn, Ebû Ganîm ve Abdurrezzâk b. Ebî Hasîn gibi. Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Celebât ise, Adududdevle b. Büveyh (m. 978-983) zamanında Bağdat'ta görevlerde bulunmuştur.[87] Sanevberî (334/946), Maarrî'nin amcası Ebu Bekir için bir şiir söylemiştir[88]:

بأبي يا إبن سليما- ن لقد سدت تنوخا – و هم الساداة شبا – نا لعمري و شيوخا

[76]Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 17; Sıbt İbnu'l-Cevzî, **Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân**, Risâletu'l-Âlemiyye, 2013, c. 19, s. 23.
[77]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 51; Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e, s. 121.
[78]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 52.
[79]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 14.
[80]Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e, s. 29.
[81]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 53; Umer Musâ Bâşâ, a.g.e, s. 19.
[82]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 14.
[83]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 53.
[84]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 54.
[85]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 55.
[86]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 55.
[87]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 55-56.
[88]Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e,, s. 22.

"Babam sana kurban, Süleyman'ın oğlu Tenûhîleri savundun, ömrüme andolsun onlar gençlerimizin ve yaşlılarımızın efendileridir."

Büyükannesi Ümmü Selem bnt. İshâk b. Bülbül hadis âlimiydi.[89] Kardeşinin torunu Muhammed b. Ubeydullâh, haçlıların m. 1098'deki gelişine kadar Maarretu'n-Nu'mân'da kadılık yapmıştır. Ebu'l-Alâ'nın kitaplarını ve şiirlerini rivayet etmiştir.[90]

Annesinin babası Muhammed b. Sebîke Halep ehlindendi. Kaynaklarda annesinin adı geçmezken yalnızca Muhammed b. Sebîke'nin kızı şeklinde yer almaktadır.[91] Kaynaklar Benû Süleyman'ın Şâfiî mezhebinde olduklarını aktarmaktadır.[92]

Tenûhîlerin tarihine bakıldığında Hz. Ömer döneminde cizye ödemeyi reddettiklerini görüyoruz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh (18/640) döneminde Müslüman olmaya başlayan Tenûhîlerin bir kısmı son Gassânî kralı Ceble b. Eyhem'le birlikte Hıristiyan olup Bizans topraklarına gitmişlerdir.[93] Tenûhîler gibi diğer eski Hıristiyan Arap kabileleri: Behra ve Tağlib'dir.[94] Benû Sâti' kolunun atası Nu'mân b. Adiyy'e yüzünün güzelliğinden dolayı Sâti'u'l-Cemâl lakabı verilmişti. Maarretu'n-Nu'mân isminin Nu'mân b. Adiyy'den geldiği söylenmiştir.[95] Ebu'l-Alâ'nın beşinci dedesi Süleyman, onun torunu Ebu'l-Hasan Süleyman b. Ahmed Maarre'ye kadı olmuşlardır.[96] Sonra onun oğlu Ebû Bekr Muhammed de kadı olmuştur. Tenûhî kabilesinin Benû Süleyman kolu yani Maarrî'nin mensup olduğu kol âlim ve fakîh bir soydu.[97]

Bazı edipler yetiştiren Sebîke ailesi Halepliydi.[98] Aile Akdeniz'de Mağrib'e seferler yapmaktaydı.[99]Ebu'l-Alâ'nın dayıları Ebû Bekr, Ebu'l Kasım Ali, Ebu Tahir Müşerref'tir.[100] Ebû Bekr kardeşlerinden önce ölmüştür. Diğer dayısı Ebu'l-Kâsım ticaretle meşguldü. Ebu Tahir Müşerref Arap diliyle ilgileniyordu. Ebu Tahir Müşerref Ebu'l-Alâ'yla yazışıyor;

---

[89]Muhammed Tâhir el-Hımsî, **Mezâhibu Ebi'l-Alâi fi'l-Lugati ve Ulûmiha**, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımaşk, 1986, s. 22.

[90]Halil Şerefuddîn, **fî Sebîli Mevsûatin Felsefiyyetin, "Ebu'l-Alâ'i'l-Maarrî" "Mubsirun beyne Umyân"**, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1988 , 4.c., s. 51.

[91]Halil Şerefuddîn, a.g.e, s. 53.

[92]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 56.

[93]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 15.

[94] Muhammed Rıza el-Hakîmî, **Târîhu Ulemâi Abre'l-Usûr el-Muhtelife**, Muessesetu'l-A'lâ li'l-Matbûât, 1.baskı, Beyrut, 1983, s. 53.

[95]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 15.

[96] **Essays in Arabic Literary Biography**, 925-1350 edited by: Terri de Young and Mary St. Germain, 2011 Horrasowitz verlog, Wiesbaden. "Abu'l-Ala Al Maarri", s. 229.

[97]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 16-17; Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 22.

[98]Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 284.

[99]Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e; Tâhâ Hüseyin de çok seyahat etmelerine vurgu yapmaktadır: Tâhâ Hüseyin, **Tecdîdu Zikrâ Ebi'l-Alâ**, Hindâvî, 2014, s. 97.

[100]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 19.

Sîbeveyh ve Sîrafî okuyordu.[101] Ebu'l-Alâ'nın dayılarıyla ilişkisi güçlüydü. Anne tarafına daha yakın olduğu iddia edilmişse de baba tarafı hakkında yazılan mersiyeleri de vardır.[102] Aşağıdaki beyitler Benî Sebîke hakkında yazılmıştır[103]:

كأن بني سبيكة فوق طير – يجوبون الغواءر والنجادا

"Sanki Sebîkeoğulları kuşların üstünde dolaşırlar vadileri, platoları."

Ebu'l-Alâ'nın babası Abdullah 330/941 yılında Maarretu'n-Nu'mân'da doğdu.[104] Dedesi Maarre ve Humus'un kadısıydı. Abdullah'ın bir kızkardeşi Maarre'li Mühezzeb ailesinden biriyle evlendi. Çocukları Ebu'l-Alâ'nın hizmetindeydi. Ondan ders alıp ona refakat ediyorlardı.[105] Abdullah b. Süleyman, dedesi ve babasından hadis rivayet etti. Şam şeyhlerinden, Hafız Ebû Bekir Subey'î'den, Halep'te Abdullah b. Muhammed el-Beğavî'den ders aldı. Suriye dilcilerinin imamı Ebû Abdillah el-Hüseyn b. Hâleveyh'ten (370/981) Arapça dersleri aldı.[106] Babası Halep ve Maarre tarihinde faziletli, edip ve şair olarak anlatılır.[107] Anne ve babasının evliliklerinin 350/961 yılı dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.[108]

Fasih bir aile içinde yetiştiği için Ebu'l-Alâ'nın ince bir dil anlayışı oluştu. Bunun yanında tarih algısı da yerleşiyordu.[109]Aşağıdaki beyitler babasına aittir[110]:

سمعتم بأجور من ظالم – أعلى الفواءد و

ما عا ده – و قد كان واعدني مرة – فأخلف يا قومي ميعاده

"Zâlimlerden karşılık beklediniz, hem de en yüksek yararı ve ötesini

Bir kere bana da vadetmişti ve sözünü tutmadı ey kavmim!"

Maarrî şu mersiyesinde babasına hitap etmiştir[111]:

أ مولى القوافي – كم أراك إنقيادها – لك الفصحاء العرب كالعجم

اللكن

[101]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 20-22.
[102]Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e, s. 129.
[103]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 19; Tâhâ Hüseyin, a.g.e, s. 98.
[104]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 25.
[105]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 26.
[106]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 26.
[107]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 26.
[108]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 28.
[109]Abdüllatîf Şerâre, a.g.e., s. 21.
[110]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 28.
[111]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 29.

"Ey kafiyelerin efendisi, ne çok görüyorum onlara bağlılığını
Arap fasihleri senin karşında acemler gibi kekeler."

Babasının ölüm tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. Yâkût (626/1229) 377/987 yılında Humus'ta, İbn Adîm 395/1004'te Maarre'de öldüğünü söylemektedir.[112] Ebu'l-Alâ'nın kardeşleri; 355/965'te doğan Ebu'l-Mecd Muhammed edip, fazıl ve şairdi. Bir divanı bulunmaktadır. Küçük kardeşleri 371/981 doğumlu Ebu'l-Heysem Abdülvahid şairdi.[113] Abdülvahid'in oğlu Zeyd Ebu'l-Alâ'nın yanında okudu ve Maarrî'nin eserlerini hattıyla yazdı.[114] Ebu'l-Heysem genç yaşta 405/1014 yılında vefat etti. Ebu'l-Mecd Muhammed 75 yaşında 430/1038 yılında vefat etti.[115] İbn Adîm ailenin geçmişini övmek için şu sözleri sarf eder: Benû Süleyman evinde 200 yıldır Şâfiî mezhebine göre fetva verilir.[116] Ebu'l-Alâ'nın babasına yazdığı mersiyeye bakılarak babasının daha geç bir tarihte, Ebu'l-Alâ 32 yaşındayken vefat ettiği düşünülmektedir.[117]

C) Eğitimi

Ebu'l-Alâ el-Maarrî yetişme çağında bölgenin ilim ve kültür merkezlerinden istifade etmiştir. Nitekim bölgede bulunan âlimler daha çok Halep'le irtibatlıydı ve Hamdânî emiri Seyfüddevle'nin himayesinde şehre kurulan bir dâru'l-ilm de mevcuttu. Maarrî'nin aldığı derslerle birlikte hocaları şöyledir:

Kıraât: Ebu'l-Alâ ağabeyi Ebu'l-Mecd ve bir grup âlimden farklı kıraâtte Kur'ân eğitimi almıştır.[118] Kıraât okuduğuna dair şu şiirinde işaret vardır:

بعشر روايات قرأت و صاحبي
فما يتركن إشمامي و رمي
بعشرين ما فيها إدغام و لا نبر [119]

"On rivayete göre okudum da arkadaşım
İşmamı remyi kaçırmadı
İçinde idğamı ve hemzelemeyi hem de yirmi kere okuduğum halde."

[112] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 29.
Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 37.
[114] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 38.
[115] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 38.
[116] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 38.
117 Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 93; Umer Ferrûh, a.g.e., s. 17.
[118] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 586; Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 38, s. 46; Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 583.

Nahiv: İlk eğitimini babasından[120] alan Ebu'l-Alâ, hadis dersinin yanı sıra Arapça dersi ve şiir söylemeyi de ondan öğrendi.[121] Yine Maarre'de bulunan dilciler; Ebu'l Mehâsin el-Mufaddal b. Muhammed b. Mus'ir et Tenûhî ve babası Abdullah b. Süleyman'dan[122] nahiv ve lügat dersleri almıştır.[123] Ebu'l-Alâ'nın zekasını fark eden babası onu bölgenin büyük şehri Halep'e göndermiştir.[124] Ebu'l-Alâ burada Halep'in büyük âlimlerinden dersler aldı ve edebiyat zevki kazandı. Ebu'l-Alâ'nın dayıları da Halepliydi. Burada İbn Hâleveyh'in talebelerinden olan bir gruptan ve Mütenebbî râvisi olan Muhammed b. Abdillah b. Sa'd en-Nahvî'den nahiv dersleri almıştır.[125] Derslerinde o kadar başarılıydı ki hocasının Mütenebbî[126] şiirleriyle ilgili yanlışlarını düzeltiyordu. Kaynakların aktardığına göre: Mütenebbî'nin dal kasidesinde geçen

أ زاءر يا خيال أم عاءد

"Ziyaret mi ediyor ey atlı yoksa dönüyor mu?" şiirini Ebul-Alâ şöyle diyerek düzeltmiştir:

أو موضعا في فتان ناجية

"Yoksa kurtulmuş yiğitlerin arasında mıdır?"

Hocası bu düzeltmeyi başta kabul etmemiştir. Ancak Mütenebbî divanının Irak hattına baktığında hatasını anlamıştır.[127] Halep'te Ebu'l Hasen Ali b. İsa er-Rebiî'den nahiv dersleri alan Maarrî'ye hocasının Suriye lehçesinde kör manasına gelen "ıstabil" dediği ve Maarrî'nin kızarak meclisten çıktığı kaynaklarda geçmektedir.[128] Ebu'l-Alâ Halep'teyken Mütenebbî'nin şiirlerini beğenip onun divanını okuyordu. Gerçekten de Halep Hamdânî emiri Seyfüddevle zamanında büyük bir ilim ve kültür merkezi olmuştur.[129] Her yandan gelen ulema bölgede ders veriyordu. Dönemin simge ismi Mütenebbî de en parlak zamanlarını burada yaşamıştı. Ebu'l-Alâ da bu kültürel ortamdan istifade etmek maksadıyla gelmişti. Ebu'l-Alâ'nın dil ilimlerine yatkınlığı bu dönemde ortaya çıkıyordu. Dayısına yazdığı bir

[120] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 133
[121] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 29; İbn Hallikân, a.g.e, c. 1, s. 114
[122] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 142
[123] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 32
[124] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 47
[125] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 47
[126] Salâh Rızk, **Nesru Ebi'l-Alâi'l-Maarrî, Dirâsetun Fenniyetun**, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyyeti, 1.baskı, Kahire, 1985, s. 38
[127] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 47.
[128] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 32.
[129] Muhammed Abdurrahmân Merhabâ, **Hitâbu'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye**, Muessesetu İzzu'd-Dîn, Beyrut, 1993, s. 289.

mektupta Sîbeveyh'in (180/797) *el-Kitâb*'ının bir nüshasını ve *el-Kitâb*'ın Sîrâfî'ye (368/979) ait şerhini ondan istiyordu.[130] Maarrî'nin yaşadığı dönemde Sîrâfî, Ebû Ali el-Fârisî (377/988) ve İbn Hâleveyh gibi dilciler yetişmişti ancak Ebu'l-Alâ hiçbiriyle karşılaşmamıştı ve yalnızca kitaplarına ulaşabilmişti.[131] Örneğin; *Risâletu'l-gufrân*'da İbn Hâleveyh övülmektedir.[132] Yine kaynaklarda Ebu'l-Alâ'nın Zeccâcî'nin (337/949) *Cümel*'i, Nahhâs'ın (338/950) *el-Kâfi*'sine ve Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ına ulaştığı bilgisi yer almaktadır. Aynı zamanda şu kitapları da tetkik etmiştir[133]: Muhammed b. Sa'da'dan *el-Kûfî, Avnu'l-Cümel* ismini verdiği Zeccaci'nin şerhi, *Ta'lîku'l-Celîs, Ta'likul Hals, İs'âfu's-Sadîk,* (celîsle alakalı) *Kâdi'l-Hakki* (Kâfiye'yle alakalı), *Muhtasaru Fethî.*[134] Daha sonra Maarre'li Benû Kevser adlı ulemadan ve İbn Adîm'in aktardığı üzere nahiv ve dili Ebu Bekr Muhammed b. Mes'ud b. Muhammed b. Yahya b. El-Ferec en-Nahvi'den okumuştur.[135] Benû Kevser olarak aktarılan bu gruptan bir âlim bilinmektedir. O da; Ebu'l-Kâsım el-Mubârek b. Abdulaziz'dir.[136] İbn Hacer (852/1449) de Ebu'l-Alâ'nın nahvi İbn Hâleveyh'in talebelerinden okuduğu bilgisini tekrar etmektedir.[137] Aruz ve kafiye ilminde el-Halil (175/792), Ahfeş (215/831), Cermî (225/840), Yunus (182/799), Zeccâcî, Ferrâ (207/823), Halef b. Hayyan ve Zeccâc (311/924) gibi âlimlerin kitaplarını okumuştur.[138] Kaynaklarda sarf ilmi okuduğuna dair bir işaret yoktur ancak okuduğu bazı eserlerin içinde bulunan sarf ilmine dair bilgileri göz önünde bulundurulduğunda kendisini bu alanda geliştirdiği kesindir.[139]

Belâgât: Bediî âlimi Ebû Ya'lâ Abdulbâkî b. Ebi Hasîn'in Ebu'l-Alâ'ya bu ilimle ilgili bazı sorular sorduğu kaynaklarda yer almaktadır. Ebu'l-Alâ bu ilk eğitiminde zekasıyla temayüz etmiş ve bölgeye gelen Halepli âlimlerin sınamalarından da başarıyla çıkmıştır. Bu sınama[140] sırasında ulema Maarrî'ye şiir bilip bilmediğini sormuş; Ebu'l-Alâ da onların söylediği her kafiyeye göre şiir söylemiştir.[141]

---

[130] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c, s. 589.
[131] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c, s. 592.
[132] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 593.
[133] Salâh Rızk, a.g.e., s. 34.
[134] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s.593.
[135] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 594.
[136] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e, s. 30.
[137] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 596.
[138] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 633.
[139] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 597.
[140] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e, s. 40.
Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e, s. 14.

Hadis: Ebu'l-Alâ büyükannesinden hadis dersleri almıştır. Ailesinin dışında Maarretu'n-Nu'mân'da bulunan diğer âlimlerden de istifade etmiştir.[142] Burada Ebû Urûbeh Harrânî'den ders alan Yahya b. Mu'sir et-Tenûhî'den hadis ve Arapça okumuştur.[143] İbn Hacer *Lisânu'l-mîzân*'da hadis hocaları arasında Yahya ve Ebu'l-Feth Muhammed b. Hasen ve Hayseme'nin arkadaşını da zikretmektedir.[144]

Tarih: Maarretu'n-Nu'mân'da dil dışında tarih dersleri almıştır. Hiç şüphesiz Ebu'l-Alâ bu derslerden çok istifade etmiş; dolayısıyla eserleri Arap ya da Acem milletlerinin tarihlerinden anektodlarla doludur. Bu sırada Maarretu'n-Nu'mân'da bulunan tarihçiler: Ebû Gâlib Hemmâm b. Cafer b. Muzhib et-Tenûhî el-Maarrî, Yahya b. Ali b. Zureyk et-Tenûhî el-Maarrî'dir.[145] Ebu'l-Alâ'nın dil dışında belki de en çok malumat sahibi olduğu alan tarihti. Arapların İslam ve cahiliyye dönemleri, Fars tarihi, peygamberler tarihi, dinler tarihi Ebu'l-Alâ'nın bilgi sahibi olduğu alanlardı.[146] *Risâletu'l-gufrân*'da, dayısının taziyesi için yazdığı risalede, İbn Ebî Ali b. Ebi'r-Ricâl'in oğlu Ebu'l-Ezher'in taziyesi için yazdığı risalede; Arap, Fars ve Rum milletlerinin tarihleri hakkında bilgi sahibi olduğunu gösterir. Ayrıca ilmu'l-ensâb'da da derin bir bilgisi olduğu görülür.[147]

Felsefe: Maarrî'nin Halep dışında Antakya, Trablus[148] ve Lazkiye'ye ilim için seyahat ettiği rivayet edilmektedir. Ancak bu rivayetler bölgenin o zaman Rumların elinde olması nedeniyle ve âmâ olan birinin seyahatlerdeki meşakkati de göz önünde bulundurularak zayıf kabul edilmektedir. Bu rivayetlere göre Ebu'l-Alâ Trablus, Lazkiye ve Antakya kütüphanelerinde Yunan felsefesi ve Yahudi-Hıristiyan kültürünün geleneksel ilimlerini okumuştur.[149] Ancak hafızasıyla ünlü Ebu'l-Alâ eserlerinde bu seyahatlerden hiç bahsetmemekte yahut burada bu ilimleri okuduğuna dair bir işarette bulunmamaktadır. Bu da bölgenin Ebu'l-Alâ'nın vefatından sonra Süleyman b. Kutalmış (m. 1075-1086) tarafından fethedildiğini aktaran İbn Adîm'i haklı çıkarmaktadır.[150] Din ve dil ilimleri dışında düzenli

[142] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 46.
[143] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 583.
[144] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 1992.
Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 584.
[145] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 147.
[146] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 645.
[147] Salâh Rızk, a.g.e., s. 202.
[148] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 32.
Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[150] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 50; Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e, s. 24.

ve bir usule uygun olmasa da[151]; tetkik ettiği felsefe[152], mantık, matematik ve hendese ilimlerinde de söz sahibiydi.[153] Şu şiirinde görüldüğü gibi:

خط إستواء بدا عن نقطة عجب – أفنت خطوطا [154]

"İstivâ çizgisi (ekvator) garip bir noktadan başlar çizgileri yok ederek."

Hayvanlar, bitkiler ve astronomide[155] bilgisi genişti. Şarkılar da hafızasındaydı, şu şiiri buna işaret etmektedir:

و هواك عندي كالغناء لإانه حسن لدي ثقيله خفيفه [156]

"Senin özlemin bana göre bir şarkı gibidir

Ağırı da hafifi de güzeldir."

Ebu'l-Alâ'nın eğitim gördüğü dönemdeki metodu olağanüstü hafızasının da yardımıyla ezberlemekti.[157] Nitekim şu sözü bunu doğrulamaktadır: "Duyduğum her şeyi hıfzettim ve hıfzettiğim hiçbir şeyi unutmadım."[158] Yine bu konuda İbn Fadl Umrî Ebu'l-Alâ'nın gezdiği kütüphanelerde kitapları ezberlediğini aktarmaktadır.[159] Bağdat'ta bulunduğu sırada ders almadığı, kütüphaneleri gezdiği ve ilmi münazaralara katıldığı bilinmektedir. Bu seyahatler ve eğitim Ebu'l-Alâ'ya asrının ve öncesinin tüm kültürünü ihata etmesini sağlamıştır. Şüphesiz Maarrî'nin bu ilmi yükselişinde dönemin de bir etkisi vardır. O dönemde Arap kültüründe dil araştırmaları çok yüksek bir seviyeye erişmişti.[160] Ebu'l-Alâ da öğrendiği bu ilimler arasındaki münasebeti iyi kurabiliyordu. Öğrendiklerini sırf nakleden bir ravi değildi. Bir eleştirmen ve müzakereciydi. Kültür, tarih ve litaretür hakkında yorumları vardı. Ebu'l-Alâ Abbâsî döneminin özelliklerini de yakından gözlemliyordu; bu dönemde Arap ve Acem kültürleri karşılaşmış[161], yeni ufuklar ortaya çıkmış, bâtınîlik, ilhad hareketleri

---

[151] Mihail Mes'ûd, **Udebâu Felâsife, Bahsun fi'l-Edebi ve'l-Felsefeti, Hilâle'l-Usûr: el-Câhilî ve'l-Umevî ve'l-Abbâsî**, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1.baskı, Beyrut, 1993, s. 213.

[152] Kemâl Yazîcî, a.g.e, s. 13.

[153] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 637.

[154] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c., s. 638.

[155] Salâh Rızk, a.g.e., s. 35.

[156] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 2.c, s. 646.

[157] **Dictionary of the Middle Ages**, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, "Maarri" Mansour J. Ajami, s. 700.

[158] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 46.

[159] İsâ İskender el-Ma'lûf, **Mecelletu Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabî**, "Kitâbu'l-İnsâf ve't-Taharrî fî Def'i'z-Zulmi ve't-Tecerrî an Ebi'l-Alâ el-Maarrî", 2. Baskı Dımaşk, 1976, s.240.

[160] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e, s. 26.

[161] Muhammed Abdurrahmân Merhabâ, a.g.e., s. 305.

ve hurûfîlik gibi cereyanlar kendini hissettiriyordu.[162] Maarrî'nin bu özelliklerine ve kaynaklarda işaret edilen eğitimine rağmen kimseden ders almadığı kendi kendini geliştirdiği de rivayet edilmiştir.[163]

D) Seyahatleri

1- Bağdat

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin hayatının dönüm noktasının Bağdat seyahati olduğu kabul edilmektedir. Burada İslam dünyasının o çağdaki en önemli ilmi simalarıyla buluşmuş[164]; kütüphanelerden istifade etmiştir. Entelektüel çevrelerce tanınmış ve saygı görmüştür.[165] Ayrıca Bağdat yolculuğu Maarrî için bir olgunlaşma dönemi olmuş[166], hayatının geri kalan kısmında nasıl yaşayacağının da belirginleştiği bir seyahat olmuştur. Nitekim Maarrî Bağdat yolculuğundan sonra Maarretu'n-Nu'mân'da uzlet içinde yaşamaya başlamıştır.

Maarrî Bağdat'ı Medînetu's-Selâm olarak nitelendirmektedir.[167] Zaman zaman bu isimle şiirlerinde Bağdat günlerine atıflar yapmaktadır. Kendi sözleriyle Bağdat'ı şöyle anlatır: "*Bağdat'ta dostlarım bana çok güzel bir ikramda bulundular. Yola çıktığımda benden ayrılmak istemiyorlardı. Mallarını paylaştılar, ikramda bulundular. Beni hak etmediğim bir sıfatla nitelendirdiler. Benden de ilim ve fazilet gördüler. Burada müthiş bir mekan olan Daru'l-İlm'e şahit oldum.*" Dayısına mektubunda: "*Benim Bağdat'tan ayrılmamı hissettiklerinde, güzel sözler söylediler, kanaatın hoş görmediği tekliflerde bulundular*"[168], demiştir.

Kaynaklar Ebu'l-Alâ'nın 398/1007'de[169] yolculuğa karar verdiğini aktarmaktadırlar.[170] Buna göre Ebu'l-Alâ 399/1008 başlarında Bağdat'a gelmiş ve 1 yıldan fazla bir süre burada kalmıştır.[171] Bu yıllarda Bağdat eski siyasi otoritesini kaybetmekle

---

[162] Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 296.
[163] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 187.
[164] Marûn Abbûd, **Edebu'l-Arab, Muhtasaru Târîhi, Neş'etihi, Tatavvurihi, Siyeri Meşâhir, Ricâlih, Hutût Ûla Min Suverihim**, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1960, s. 296; Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, **Buğyetu'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât**, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 1. Baskı, Matbaatu Îsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâihi, t.y., c. 1, s. 316.
[165] Salâh Rızk, a.g.e., s. 42.
[166] Kemâl Yazîcî, s. 10.
[167] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, thk: Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', 6. Baskı, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1993, s. 146.
[168] Halil el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, Matbaatu'l-Edebiyye, Beyrut, 1894, s. 76, 83; **Sebilürreşad**, aded 191-9, 19 Nisan 1328 "Ebu'l-Ala el-Maarri", s. 158.
[169] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 99.
[170] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 114; Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 220.
[171] İbn Hallikân, a.g.e, c. 1, s. 115.

birlikte büyük bir ilim ve kültür merkeziydi.[172] Ebu'l-Alâ da olgunluk dönemine yaklaşmış bir şairdi.[173] Bazı kaynaklarda Halep emirinin zulmünden dolayı ve para kazanmak maksadıyla[174] Bağdat'a[175] gitti deniyorsa da bu pek doğru görülmemektedir. Zira Ebu'l-Alâ'nın şöhretinin ve etkisinin Bağdat ziyaretinden sonra arttığı bir gerçektir.[176] Ayrıca Ebu'l-Alâ'nın saray çevrelerinde bulunan bir şair olmadığı da açıktır.

Maarrî'nin Bağdat günleri İbn Fadl el-Umerî'nin aktardığına göre kitapları ezberlemekle[177] geçiyordu.[178] Kıftî (646/1249) de onun kütüphaneci Abdüsselâm el-Basrî'nin baktığı Beytu'l-Hikme[179] kütüphanesine[180] devam ettiğini söylemektedir.[181] Bu seyahatin dönüm noktası dönemin ilim meclislerinin önderleri olan Şerîf Murtezâ (436/1045) ve Radî kardeşlerle tanışmasıdır. Bu tanışma Ebu'l-Alâ'yı ilmi çevrelerde tanıtmış ve kabul ettirmiştir. Nitekim rivayete göre; Şerif kardeşlerinin babası Şerîf Tâhir'in (Ebu Ahmed el Hüseyn b. Musa)[182] vefat ettiği günde Maarrî Bağdat'a gelmiştir. Burada meclisin arkasında bir yerde oturmuş ve bir mersiye[183] okumuştur.[184] Mersiyenin edebi değerini gören kardeşler; sen "Ebu'l-Alâ olmalısın" deyip ona hürmet göstermiş ve ikramda bulunmuşlardır.

Bağdat âlimleri onu sınamak istemişler ve bütün divanları ezbere bildiğini görmüşlerdi. Divanlarda yapılan hataları ve fazlalıkları söylemekteydi.[185] Böylece şöhreti ve sıradışı zekasıyla ilgili anlatılanlar hızla yayılıyordu. Bunun yanında olumsuz anlar da yaşanmıyor değildi. Bağdat nahivcilerinin imamı Ebu'l-Hasan Ali b. İsa er-Rebi'î'nin meclisinde kendisine "kör" denildiği ve susmasının istendiği aktarılmaktadır. Yâkût *Mu'cem*'de, Safedî (764/1363) *Nuketu'l-Heymân*'da bu olaydan bahsetmektedir.[186] Yine bu olumsuz rivayetlerden biri de Ebu'l-Alâ ile Şerîf Murtezâ arasında yaşanan bir tartışmayı

---

[172] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 106.
[173] Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 293, **Encyclopedia of Arabic Literature**, Volume: 1, Edited by: Julie Scott Meisami and Paul Starkey, Routledge, 1998 New York-London, "Abu'l-Ala al Maarri", G.S.H. Van Gelder, s. 24.
[174] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 18.
[175] Bazı yazarlara göre iki kez gitmiştir. Bkz. Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 285.
[176] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 19; Tâhâ Hüseyin, a.g.e, s. 122.
[177] Îsâ İskender el-Ma'lûf, a.g.m, s. 240.
[178] Bağdat'ta ulema ondan Saktu'z-Zend'i okumuştur. Bkz. Tâhâ Hüseyin, a.g.e, s. 125.
[179] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 132.
[180] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c. s. 209 ; el-Kıftî, a.g.e,, 1. Cilt, s. 85.
Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 119.
[182] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, **en-Nakdu'l-Edebiyyi'l-Hadîs Havle Şi'ri Ebi'l-Alâi'l-Maarrî**, Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1. Baskı, Beyrut, 1989, s. 42.
[183] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 43.
[184] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 125, 131.
[185] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 132.
[186] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 134.

anlatmaktadır. Buna göre Mütenebbî'yi çok beğenen Ebu'l-Alâ'nın yanında Şerîf Murtezâ onu eleştirmişti ve aralarında tartışma başlamıştı. Bunun üzerine Ebu'l-Alâ Mütenebbî'nin şu beyitlerini okumaya başladı:

لك يا منازل في القلوب منازل

"Sana diyorum ey düşük kalplerdeki düşkün!"

Devamının şu beyit olduğunu anlayan Şerîf Murtezâ Ebu'l-Alâ'yı meclisinden kovdu[187]:

إن أتتك مذمتي من ناقص فهي شهادة بأني كامل [188]

"Eğer noksan biri beni yererse; bu benim kâmil biri olduğumun şahididir."

Şerif kardeşlerin babalarının öldüğü gün meclise giren Ebu'l-Alâ'ya biri kim bu köpek, deyip aşağılamak istemiştir. Bunun üzerine Maarrî "köpek; köpeğin 70 ismini bilmeyendir" demiştir.[189] Bu sözü ünlenmiş, sonraki dönemlerde Suyûtî (911/1506) bu sözün kınamasından kurtulmak için "*et-Teberrî min me'arreti'l-Maarrî*" adıyla köpek isimlerini sıraladığı bir eser kaleme almıştır.[190]

Yukarıda da değindiğimiz gibi Beytu'l-hikme'ye bağlı Dâru'l-ilm kütüphanesinin görevlisi Vâcika lakabıyla bilinen Sîrâfî'nin arkadaşlarından Ebû Ahmed Abdüsselam el-Basrî'yle (405/1015) ve Kâdî Ebu't-Tayyib Tâhir b. Abdullah et-Taberî'yle Ebu'l-Alâ'nın bir dostluğu vardı.[191] Maarrî dostlarıyla ilmî ve felsefi konuların tartışıldığı toplantılara katılıyordu.[192] Cuma günü Mansûr[193] Camii'nde yapılan bu toplantıların İhvân-ı Safâ cemiyeti gibi gizli bir cemiyetin toplantıları olduğu söylenmiştir.[194] Ancak eski kaynaklarda bununla ilgili bir kayda rastlanmamaktadır. Taha Hüseyin de bu toplantıların İhvân-ı Safâ cemiyeti toplantıları olduğunu söylemiş ve onun şu şiirini örnek göstermiştir:

[187] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 111; Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 285; es-Suyûtî, a.g.e, c. 1, s. 316.
[188] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 135.
[189] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 40; es-Suyûtî, a.g.e, c. 1, s. 316.
[190] Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, **et-Teberrî min Maarreti'l-Maarrî**, Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut, 1989, s. 28.
[191] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e, s. 144.
[192] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e, s. 35-36.
[193] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e, s. 124; Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Alâ el-Maarri", 243. Sayı, (23.cilt) 1 Ocak 1928, s. 4640; Tâhâ Hüseyin, a.g.e, s. 127.
[194] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 186.

تهيج أشواقي عروبة

إنها – إليك زوتني عن حضور بمجمع – إذا أضاءتني الخطوب فلن أرى – لإحد اخوان الصفاء [195]

"Özlemlerim Arapça dile gelir ve senin içindir

Bütünüyle yanıma gelmekten yüzünü buruşturur

Ama hitaplar beni aydınlatınca

İhvân-ı safâ'dan başkasını görmem."

Taha Hüseyin burada geçen mecme' kelimesiyle Ebu'l-Alâ'nın şiî-İsmailî bir grubu kasdettiğini savunmuştur.[196] Ancak Ebu'l-Alâ'nın bu dostları kıraât, fıkıh ve tefsir rivayetlerinde bulunmuştur. Felsefeci ya da batınî olsalardı bu rivayetleri terk edilebilirdi, denilmiştir.[197]

Taha Hüseyin'e göre Maarrî Bağdat'tan maddi yoksunluklar[198] ve zor şartlardan dolayı ayrılmıştır.[199] Ayrıca annesinin hastalığı ve ölümüyle hüzünlenmiş, kerhen[200] ayrılma kararı almıştır.[201] Bu maddi yoksunlukların sebebi belki de emirlere ya da devlet ricaline methiyeler yazmaktan uzak durmasıydı.[202] Maarrî Bağdat seyahatinin sonunda yolda; Yemînî bölgesinde annesinin hasta olduğu haberini almıştır. Vefat haberiyle, Ebu'l-Alâ divanlarında olmayan şu şiiri söylemiştir:

و والدة منيت نفسي لقاءها فعاجلها يوم ألم خؤون[203]

"Anne, nefsim ona kavuşmaktan umudunu kesti

Hain bir elemin bürüdüğü günde."

[195] Başka şairler de ihvân-ı safâ üyeleri yaşamadan önce bu ibareyi kullanmıştır, bkz. Ömer Musa Bâşâ, a.g.e, s. 120; Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 263.

[196] mecma' ve ihvân-ı safâ kelimeleri o dönemde gizli felsefi toplantılar için yaygındı. Bkz. Tâhâ Hüseyin, a.g.e, s. 126.

[197] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c, s. 261.

[198] **The Biographical encyclopedia of Islamic Philosophy** edited by: Oliver Leaman, Bloomsbury, London, Muhsin Akbaş, "Abu'l-Ala al-Maarri" s. 304.

[199] Umer Ferrûh, **El-Minhâc fi'l-Edebi'l-Arabiyyi ve Târîhihi**, Menşûrâtu Mektebeti'l-Asriyye, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî" t.y. Beyrut, s. 255.

[200] Yazar bu durumu başarısızlık olarak nitelendiriyor, bkz. Muhammed Abdurrahmân Merhabâ, a.g.e, , s. 293.

[201] Umer Ferrûh, a.g.e, s. 19.

[202] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 23.

[203] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 279.

2- Halep

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin Maarretu'n-Nu'mân'dan sonra eğitim amacıyla gittiği ilk durağı Halep'tir.[204] Yukarıda da değindiğimiz üzere Bizans ve Kuzey Suriye'deki emirliklerin güç mücadelesi alanına dönen Halep; ticari ve siyasi önemi yanında bir ilim ve kültür merkeziydi.[205] Maarrî'nin Halep'e gitmesinde zekasını fark eden babasının etkisi vardır.[206] Ayrıca dayılarının da Halepli olması bu seyahati kolaylaştırmıştır. Ebu'l-Alâ'nın Halep'e bir kez değil daha çok gittiği kaynaklarda yer almaktadır.[207] Bunun yanında eski kaynaklar Ebu'l-Alâ'nın Halep günlerine dair çok ayrıntılı bilgi vermezler. Ancak Mütenebbî ravisi Muhammed b. Abdullah b. Sa'd'dan, Ebu'l- Hasen Ali b. İsa er-Rebeî'den ve İbn Hâleveyh'in arkadaşlarından nahiv dersleri aldığı bilgisine yer verilir.[208] Ebu'l-Alâ burada şiirle alakadar olmuş; Mütenebbî rivayetlerini okumuştur.[209] Ayrıca Halep'i terk etmesinde Halep emirinin zulmünün etkili olduğu müsteşriklerce ve bazı âlimlerce rivayet edilmiştir.[210]

3- Trablus, Antakya, Lazkiye Rivayetleri

Ebu'l-Alâ'nın ilmi kariyeri hakkında yazılan eserlerde eğitim için üç merkeze gittiği söylenmektedir. Birincisi dönemin ilim başkenti Bağdat'tır. İkincisi Ebu'l-Alâ'nın doğum yeri Maarretu'n-Nu'mân'a yakın bir merkez olan Halep'tir. Üçüncü seyahat bölgesi de o zamanki Suriye'nin batısındaki Trablus[211], Lazkiye ve Antakya şehirleridir.[212] Yukarıdaki iki merkezle ilgili rivayetler doğru kabul edilirken üçüncü bölgeye gitmesi hakkındaki rivayetler doğru kabul edilmemiş[213], bu bilgiler eleştiriye tabi tutulmuştur.[214]

Bu rivayetlere göre Ebu'l-Alâ Trablus'a dâru'l-ilm[215] için gitmiş ve babasının ölümüyle buradan ayrılmak zorunda kalmış; Lazkiye'de Deyru'l-Fârûs'ta[216] bir rahipten

---

[204] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 138; Yuhannâ Kumeyr, **Felâsifetu'l-Arab, Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Dâru'l-Meşrik, 2.baskı, Beyrut, 1985, s. 16; Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 9.

[205] Burada Seyfüddevle zamanında yapılan bir kütüphane de vardı. bkz. Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 190.

[206] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 47.

[207] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 23.

[208] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e, s. 23.

[209] Salâh Rızk, a.g.e., s. 28; Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 189.

[210] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 115.

[211] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e, s. 32.

[212] Abduh eş-Şimâlî, a.g.e, s. 292; Mârûn Abbûd, a.g.e, s. 296.

[213] Salâh Rızk, a.g.e, s. 39; Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.

[214] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 24; **The Biographical encyclopedia of Islamic Philosophy** edited by: Oliver Leaman, Bloomsbury, London, Muhsin Akbaş, "Abu'l-Ala al-Maarri", s. 303.

[215] Trablus'taki Dâru'l-ilm Maarrî'nin vefatından 25 yıl sonra yapılmıştır. Bkz. Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e, s. 50,; el-Kıftî, a.g.e, s. 84.

[216] Hasan Âsî, a.g.e, s. 159.

Hıristiyanlık, Yunan düşüncesi[217] dersleri almıştır.[218] Antakya'da da Üsâme b. Münkız'ın söylediğine göre kütüphanelerde kitap ezberlemiştir.[219] Ancak Antakya Ebu'l-Alâ'nın vefatından sonra Süleyman Kutalmış tarafından fethedilmiştir.[220] Bu rivayetlerin ana ekseni Ebu'l-Alâ'nın eserlerinde görülen dini şüphesinin bu ziyaretlerden kaynaklandığıdır.[221] Hatta burada dini şüphesini açıkça gösteren, ancak divanlarında bulunmayan şu şiirini söylemiştir[222]:

في الاذقيةضجة بين أحمد والمسيح

هذا بناقوس يدق و إذا بمأذنة يصيح –

كل يعظم دينه يا ليت شعري ما الصحيح[223]

"Lazkiye'de Ahmed ile Mesih arasında bir kavgadır gidiyor

Bu çan çalıyor beri ki minarede bağırıyor

Her biri dinini yüceltiyor

Keşke bilseydim hangisi doğru söylüyor."

Buna göre Maarrî bu ziyaretlerde Yunan felsefesi, Hint kültürü ve Yahudi-Hıristiyan geleneği alanında kendisini geliştirmiştir.[224] Geçmiş ulema bu rivayetleri genelde zayıf görmüştür.[225] Örneğin İbn Adîm; Kıftî[226] tarafından ortaya atılan[227] ve terâcim[228] kitaplarına giren Trablus seyahatini ve Antakya'da kütüphanede kitap ezberlemesini reddetmektedir.[229] Kaynaklarda aktarıldığına göre Maarrî'nin gittiği iddia edilen Trablus'ta o dönemde bir dâru'l-ilm[230] yoktu ve Ebu'l-Alâ'nın vefatının 25 yıl sonrasında Kadı Celâlu'l-Mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ammâr tarafından 472/1079'de kurulmuştur. Antakya'da kitap ezberlediği rivayeti de Halep ya da Kıfrtâb'da kitap ezberlediği

[217] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 139.
[218] Hasan Âsî, Daru'l-Mevasim, a.g.e, s. 159.
[219] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 83; Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 9; Yazara göre bu, Üsame b. Münkız'ın atalarından gelen bir rivayet olmalı, bkz. Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 46.
[220] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 53.
[221] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 49; Salâh Rızk, a.g.e., s. 40.
[222] Bu şiir Yâkût'un Mu'cem'inde geçmektedir, bkz. Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s. 106.
[223] Ubeyd el-Bureykî, **Ebu'l-Alâi'l-Maarrî, Mine't-Temerrüd ilâ 'Ademiyye**, Dâru'l-Maârif li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1.baskı, Sûse, Tunus, 1987, s. 12; Reşîd Yûsuf Atallâh, **Târîhu'l-Âdâbi'l-Arabiyyeti**, (Sarufîm Fiktor), thk: Ali Necîb Atviî, Muessesetu İzzidîdin li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1.cilt, Beyrut, 1985, s. 300, Muhammed Selîm el-Cundî'ye göre bu beyitler Maarrî'ye ait değildir. bkz. Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., s.
[224] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26; Yuhannâ Kumeyr, a.g.e., s. 16.
[225] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 138.
[226] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 23.
[227] Muhammed Selîm el-Cundî, 1.cilt, a.g.e., s. 187.
[228] Muhammed Selîm el-Cundî, 1.cilt, a.g.e., s. 202.
[229] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 24.
[230] Burada 3 milyon kitap vardı, denilmiştir. Bkz. Muhammed Selîm el-Cundî, 1.cilt, s. 202.

rivayetleriyle karıştırılmıştır.[231] Lazkiye'de rahipten ders aldığı iddiası ise reddedilmiştir.[232] Çünkü o dönemde saydığımız bölgeler Bizans imparatorluğunun elindeydi. Halep ve Bağdat rivayetlerinin kabul edilip Trablus, Lazkiye ve Antakya seyahatlerinin kuşkuyla karşılanmasının nedeni; sadece bölgenin Rumların elinde olmasından dolayı değil, Ebu'l-Alâ'nın eserlerinde bu seyahatlerinden hiç bahsetmemesidir. Bağdat ve Halep'e eserlerinde atıflarda bulunan Ebu'l-Alâ bu bahsedilen şehirlerden hiç söz etmemekte ya da bir işarette bulunmamaktadır.[233] Bir diğer seyahat rivayeti de Şam yakınlarındaki San'a mezrasına gittiği ve burada bir yıl kalıp et yemediği rivayetidir. Bu rivayetinde İbn Hacer yalnız kalmaktadır.[234]

E) Hocaları

1- Ümmü Seleme bnt. Hüseyn b. İshâk b. Bülbül: Büyükannesi Ebu'l-Alâ'ya hadis dersi vermiştir.[235]

2- Yahya b. Musir et-Tenûhî: Hadis âlimi. O da Ebû Urûbe Harrânî'nin öğrencisiydi.[236]

3- Ebu'l-Feth Muhammed b. Hasen: Hadis âlimi. İbn Hacer zikretmektedir.[237]

4- Hayseme'nin arkadaşı: Hadis âlimi. İbn Hacer zikretmektedir.[238]

5- Ebu'l Ferec Abdussamed ed-Darîr el-Humsî: Hadis âlimi.[239]

6- Kâdî Ebu Amr Osmanî: Hadis âlimi.[240]

7- Ebu Nasr Ahmed b. Ali el-Kefertâbî: Hadis âlimi.[241]

8- Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Abdullatîf İbn Zureyk: Hadis âlimi.[242]

9- Cafer b. Ahmed b. Sâlih: Hadis âlimi.[243]

Ebu'l-Alâ'nın bu hocasına aşağıdaki beyitlerin yer aldığı bir mersiye yazdığı görülmektedir:[244]

---

[231] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 46.
[232] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 144.
[233] Muhammed Selîm el-Cundî, 1.cilt, a.g.e., s. 194.
[234] Salâh Rızk, a.g.e., s. 40; Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., 1983, s. 70.
[235] Salâh Rızk, a.g.e., s. 29.
[236] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 584; Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 46.
[237] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 584.
[238] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 584.
[239] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 46.
[240] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 46; Salâh Rızk, s. 30.
[241] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 177.
[242] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 177.
[243] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 177.
[244] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 189.

فليزرف الجفن على جعفر – إذ كان لم يفتح
على نده

"Göz kapağı Cafer'den sonra kapansın artık
Bir benzerinin üzerine açılmayacak çünkü."

10- Ebû Bekir Muhammed b. Mes'ûd İbn Yahya el-Ferec en-Nahvî[245]

11- Muhammed b. Abdullah b. Sa'd en-Nahvî: Halep seyahatinin en büyük getirisinin şüphesiz hocasından aldığı edebiyat zevki olduğu kaynaklarda geçer.[246]

12- Ebû Ya'lâ Abdulbaki b. Ebi Hasîn: Belâgât âlimi. Kaynaklarda bedîî âlimi Ebu Ya'lâ Abdulbâkî b. Ebi Hasîn'in Ebu'l-Alâ'ya bu ilimle ilgili bazı sualler sorduğu da geçmektedir.[247]

13- Ebu'l-Hasan Ali b. İsa er Rebe'î:

Ebu'l-Hasan Ali b. İsa er Rebe'î'nin meclisine gelen Maarrî'ye Suriye lehçesinde "kör" manasına gelen "ıstabil" kelimesini kullandığı söylenmektedir. Rebeî arap şiirinin çoğunu ezberlemiş bir nahivciydi.[248] Âmâ bir insana karşı böyle bir üslup kullanıp kullanmadığı tartışmalıdır.

14- İbn Hâleveyh'in[249] talebeleri[250]

15- Benû Kevser adlı bir grup âlim[251]

16- Vâcika Abdüsselam el-Basrî[252]

17- Ebû Tayyib et-Taberî[253]

18- Abdulvehhâb b. Nasr el-Mâlik[254]

19- Şerîf Mürtezâ[255]

20- Şerîf Radî

[245] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 47; Salâh Rızk, a.g.e., s.29; Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 186.
[246] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 47; Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 20.
[247] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 145.
[248] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 36; Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 186.
[249] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 593.
[250] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 47; Salâh Rızk, a.g.e., s. 29.
[251] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 177.
[252] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 20; Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 186.
[253] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 20.
[254] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 186.
[255] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 20.

F) Öğrencileri

Bağdat'a yaptığı ilim yolculuğundan sonra Ebu'l-Alâ el-Maarrî doğum yeri Maarretu'n-Nu'mân'a döndü ve ölümüne kadar buradan ayrılmadı. Münzevi bir hayata başlayan Maarrî, birçok bölgeden gelen öğrencilere ders vermekten de geri durmuyordu.[256] Öğrencileri kadılar, imamlar, hatipler, vezir ve âlimlerin katipleri[257] ile ilimde ilerlemek isteyen insanlardan oluşuyordu.[258] Maarretu'n-Nu'mân'lı yakın akrabalarından öğrencileri de vardı. Bunlardan biri yeğeni olan Zeyd'dir. Zeyd Maarrî'nin yanında okumuş ve onun musannefâtını hattıyla yazmıştır.[259] Bir diğer yeğeni de Ebu Muhammed Abdullah bazı katiplerle birlikte yazı işlerini yürütüyordu.[260]

Çevre şehirlerden ve İslam dünyasının uzak bölgelerinden öğrenciler Maarretu'n-Nu'mân'a geliyorlardı. Ebu'l-Alâ'nın yaklaşık 200 öğrencisi vardı.[261] Öğrencilerinin geldiği yerler şöyle sıralanabilir: Halep, Maarretu'n-Nu'mân, Kefertâb, Endülüs, Tebriz, İsfahan, Suruç, Rakka, Hakkari, Bağdat, Masîsa, Ebher, Nişabur ve Enbar.[262] Derslerinde Eski Arap şiiri, edebiyat, aruz, dil felsefesi, beyân, meânî, sarf, nahiv ve dil kuralları öğretiyordu.[263] Din ve felsefe öğretmiyordu; ancak öğrencilerinin onun derin dinî ve felsefi bilgisinden de istifade ettikleri açıktır.[264] Zira eserleri bu bilgisini göstermektedir. Ayrıca on öğrencisine de eserlerini imlâ ettiriyordu.[265]

Ebu'l-Alâ'nın şu sözü onun verdiği derslerinde ve ilim anlayışındaki ana ilkesini açıklamaktadır: "Dirayet istiyorsan benden al, rivayet istiyorsan başkasına git." Çünkü Ebu'l-Alâ sadece nakille yetinen bir ravi değildi. Bu sözünün onun dil ilimlerindeki özgüvenini gösterdiği söylenmiştir.[266] Öğrencileriyle iyi bir diyalogunun olduğu kaynaklardaki rivayetlerden anlaşılmaktadır.[267] Bunlara göre Ebu'l-Alâ'nın elbisesinin üzerindeki pekmez

[256] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 33.
[257] Salâh Rızk, a.g.e., s. 36.
[258] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 38.
[259] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 38.
[260] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 22.
[261] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 28.
[262] Îsâ İskender el-Ma'lûf, a.g.m., s. 238; Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 209.
[263] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 187.
[264] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 188; Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s. 143.
[265] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 145.
[266] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 57.
[267] Hasan Âsî, a.g.e., s. 160.

lekesini gören öğrencileri ona gülerek işaret etmişlerdir.[268] Ayrıca öğrencileri ona hediyeler vermiş;[269] o da öğrencileriyle gelirini paylaşmıştır. Geçmişte de bir ilim merkezi olan Maarretu'n-Nu'mân Ebu'l-Alâ'nın yetişmesiyle her bölgeden öğrencileri konuk etmeye başlamıştır. İlim ve malı öğrencilerle, muhtaçlarla ve ziyaretçilerle paylaşmaktaydı.[270] Nitekim öldüğünde öğrencilerinden vefa görmüştü. Talebeleri o öldüğünde yüzlerce hatim indirmiş, 84 şair de mezarı başında mersiye okumuştu. Talebelerinden biri olan Ali b. Hemmam[271] şu şiiri okumuştu:

إن كنت لم ترق الدماء ز هادة – فلقد أرقت اليوم جفن دم[272]

"Zühd ederek kan dökmemişsen eğer

Bu gün kan döksün artık göz kapağı."

1- Başlıca Öğrencileri:

2- Ebû Zekeriya Yahya b. Ali el-Hatib et-Tebrîzî:

Ebu'l-Alâ'nın önde gelen talebesi Ebu Zekeriya Yahya b. Ali el-Hatîb et-Tebrizî'dir (502/1109).[273] 421/1030'de doğan Hatîb et-Tebrîzî'nin *Hamâse* ve *Muallakât* şerhleri vardır. Tebriz'den Maarretu'n-Nu'mân'a geliş sebebi dil ilimlerini öğrenmek istiyorsa Maarrî'ye gitmesi gerektiğinin çevresi tarafından tavsiye edilmesiydi. Çünkü Ebu'l-Alâ asrının lügat âlimiydi. Tebrîzi'nin en meşhur öğrencisi de Abdulkadir Geylânî'ydi (561/1166). Geylânî ondan edebiyat okumuştur.[274] Tebrîzî Ebu'l-Alâ'nın şiirlerini zamanını en iyi yansıtan şiirler olarak vasıflandırmıştır.[275] Tebrîzî ders aldığı âlimler arasında en iyisinin Maarrî olduğunu söylemiştir.[276] Ayrıca onun öğrencilerine maddi yardımda bulunduğunu da aktarmıştır.[277]

3- İbn Furce el-Burûcerdî

Bağdat'ta Ebu'l-Alâ'dan ders alan meşhur edib İbn Furce el-Burûcerdî, Suyûtî de bu bilgiyi zikretmektedir.[278]

4- Ebu'l-Murşid Süleyman b. Ali el-Maarrî

---

[268] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 82.
[269] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 286.
[270] Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 295.
[271] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 68.
[272] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 30.
[273] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 603; Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 7; Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 286.
[274] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 38.
[275] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 13.
[276] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 211; Yâkût el-Hamevî, a.g.e., 1.c., s. 305.
[277] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 316.
[278] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 38.

Maarretu'n-Nu'mânlı talebesi Ebu'l-Murşid Süleyman b. Ali el-Maarrî'dir. *Tefsîru Ebyâti'l-Meânî min Şi'ri Ebi't-Tayyib* adlı eseriyle tanınmaktadır. Bu eser Ebu'l-Alâ'nın Mütenebbî şiiriyle ilgili şerhlerinin derlemesidir.[279]

5- Ebu'l-Kâsım et-Tenûhî

Ebu'l-Kasım et-Tenûhî de Maarrî'nin tanınmış bir öğrencisidir.[280]

Gezgin Nâsır Hüsrev de Ebu'l-Alâ'nın iki yüz kadar talebesi olduğu bilgisini tekrar etmiştir. Abdülaziz el-Meymenî ve Muhammed Selim el-Cundî Maarrî'yi konu ettikleri eserlerinde uzun bir öğrenci listesi vermektedirler.[281]

2- Bilinen Diğer Öğrencileri:

1- Ebu'l-Mekârim Abdülvâris b. Muhammed el-Esedî el-Mâlikî,

2- Ebu'l-Fadl Muhammed ed-Darimî el-Vezîr el-Bağdadî,

3- Ebu'r-Rebî' Süleyman b. Ahmed es-Serekustî[282]

4- İbn Haz el-Endelüsî,

5- Ebû Mâlik Ahmed b. Sındîd el-Irâkî

6- Ebu'l-Kâsım Abduddâim b. Merzûk b. Hayr el-Kayrevânî

7- Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Ebi's-Sakr el-Hatîb el-Enbârî[283]

8- Ebu'l-Muzaffer İbrahim b. Ahmed el-Leys el-Ezdî (Azeri olabilir ezrî),

9- İbrahim b. Hasan el-Belîğ el-Maarrî, İbrahim b. Ali b. İbrahim el-Hatîb el-Maarrî

10- Kâdî Ebu'l-Feth b. Ahmed b. Ebî Revs es-Surûcî

11- Ebû Sa'd Ahmed b. Hammâd el-Maarrî.

12- Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halef el-Mumti' el-Maarrî,

13- Ebû Mâlik Ahmed b. Sındid el-Irâkî,

14- Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Abdullatîf el-Maarrî,

15- İbn Zureyk

16- Ebu'l-Yakazân Ahmed b. Muhammed b. Hivârî el-Maarrî

17- Ebu'l-Hattab Ahmed b. Ebi'l-Muğîre el-Endelusî.[284]

18- Ebû Osman İsmail b. Abdurrahman es-Sâbûnî,

19- Şeyh Zâhid Ebu Sa'd İsmail b. Ali b. Hüseyin er-Râzî[285]

---

[279] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 7.
[280] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 36.
[281] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 457.
[282] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 213.
[283] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 215.
[284] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 458.

20- Cafer b. Ahmed b. Salih b. Cafer b. Süleyman el-Maarrî

21- Ebu Abdullah Hasan b. İbrahim b. Muhammed el-Hâzî

22- Emîr Ebu'l-Feth Hasan b. Abdullah b. Ebî Husayne el-Maarrî

23- Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Amr (kahfu'l-ilm)[286]

24- Ebû Velîd Hasen b. Muhammed b. Ali b. Muhammed es-Sûfî el-Belhî ed-Derbendî Hâfız

25- Ebû İbrahim el-Halil b. Abdulcebbâr Kazvînî[287]

26- Ebu'l-Hasan Reşe' b. Nazîf b. Maşaallah el-Mukrî Ebû Rebî' Süleyman b. Ahmed Serkastî

27- Kâdî Ebû Ya'lâ Abdulbâkî b. Ebî Husayn Abdullah b. Ebi'l-Kâsım Hasen b. Amr b. Saîd et-Tenûhî el-Maarrî[288]

28- Ebu'l-Kâsım Abduddâim b. Merzûk b. Hayr el-Kayrevânî

29- Kâdî Ebû Sa'd Abdulgâlib b. Ebî Husayn Abdullah b. Ebi'l-Kâsım, Abdullah b. Ebi'l-Kâsım Hasen b. Amr b. Saîd et-Tenûhî

30- Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hasnûn b. Bâzil

31- Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Sinân el-Hafâcî el-Hillî

32- Kâdî Ebû Muhammed Abdullah b. Ebi'l-Mecd Muhammed: Maarre'de kadı oldu, Maarrî'nin hizmetinde bulundu. Maarrî'nin yeğenidir.[289]

33- Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Ali b. Abdullah er-Rakiyy el-Edîb.[290]

34- Ebû Amr es-Sefâkî Osman b. Ebî Bekr b. Hammûd es-Sadefî

35- Ebu'l-Hattab el-Alâ b. Abdulvehhâb b. Ahmed b. Abdurrahman b. Said b. Hazm el-Endelusî el-Meryî

36- Ebu'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Mukrî el-Hillî

37- Şeyhülislâm Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Yûsuf b. Cafer b. Arefe el-Hekkârî ez-Zâhid

38- Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Ebî Hâşim el-Maarrî.[291]

39- Ebu'l-Hasen Ali b. Ganâim er-Rahîmî el-Kefrtâbî el-Mukrî

40- Kâdî Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (Maarrî'nin yeğenidir)

41- Ebu'l-Huseyn Ali b. Muhammed b. Abdullatîf el-Maarrî

---

[285] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 459.
[286] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 460.
[287] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 461.
[288] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 462.
[289] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 463.
[290] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 465.
[291] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 466.

42- Ebu'l-Hasen Ali b. Hemmâm el-Maarrî, Maarrî'ye mersiye yazmıştır.

43- Ebû Temmâm Gâlib b. İsa el-Ensârî el-Endelûsî.[292]

44- Kâdî Ebu'l-Kâsım Muhsin b. Amr b. Saîd b. Amr et-Tenûhî, Suyûtî *Buğye*'de Maarrî'nin öğrencisi olduğundan bahsediyor. Maarrî'nin öğrencisi.

45- Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. Hasen el-Kâtib el-Vezîr.

46- Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. Hasen et-Tebrîzî, Kâdî Ebû Saîd Muhammed b. Ahmed

47- Ebu'l-Fadl el-Vezîr Muhammed b. Abdulvâhid b. Abdulaziz b. Hars b. Esed b. Leys b. Süleyman b. Esved b. Süfyân Nemîmî ed-Dimârî el-Bağdâdî.

48- Ebu'l-Yemen Muhammed b. Hıdr b. Ebî Mehzûl[293]

49- Ebu'n-Nasr Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Hemhâh er-Râmişî en-Nîsâbûrî en-Nahvî

50- Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Isbehânî,

51- Şeyh Ebû Sâlih Muhammed b. Muhzib b. Ali b. Muhzib el-Maarrî

52- Ebû Fadl b. Sâlih el-Maarrî

53- Ebû Abdillah Nasr b. Sadaka el-Kâbisî el-Endelûsî en-Nahvî,[294]

54- el-Kâdî Ebû Fadl Hibetullah b. Ahmed b. Yahya b. Zuher

55- Ebû Gâlib Hemmâm b. Fadl b. Cafer b. Ali b. Muhzib el-Maarrî (tarihçi)

56- Ebu'l-Hasen Yahya b. Ali b. Muhammed b. Abdullatîf b. Zureyk el-Maarrî

57- Ebû Zekeriyya Yahya b. Ali b. Muhammed b. Hasen b. Bestâm eş-Şeybânî et-Tebrîzî. Maarrî ona: "dirayet istiyorsan benden al, rivayet istiyorsan başkasına git demiştir."[295]

58- Ebu'l-Hasen Yahya b. Muhammed er-Râzî, Ebu'l-Feth b. Ahmed es-Surûcî,

59- Ebû Abdillah b. Câbir el-Kurtî.[296]

[292] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 36.
[293] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 469.
[294] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 470.
[295] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 472.
[296] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 473.

G) Günlük Yaşantısı

Ebu'l-Alâ'nın körlüğüne şükrettiğine dair rivayetlerin yanında âmâ olmasıyla ilgili şu şiiri de vardır[297]:

ما بي طرف المسير و لا سرى – لأني ضرير

لا تضيء لي الطرق

"Mesafeyi kestiren bir bakışım da yok, yürümeyi de, çünkü körüm ben, aydınlanmaz bana yollar"

Bunun dışında Ebu'l-Alâ'nın körlüğü sebebiyle kadın ve nesilden uzak durduğu da iddia edilmiştir.[298] Yine bu engelinin onun diğer yeteneklerinin gelişmesinde etkili olduğu söylenmiştir.[299] Esasında onun bu engeli hem bir avantaj hem de bir dezavantajdı. Kör olması sebebiyle iç dünyasına yönelmiş, düşünmeye koyulmuştu. Bu düşünce onun büyük eserler vermesini sağlamıştır. Dezavantajı ise ömrü boyunca kurtulamadığı karamsarlık ve kişisel olarak çektiği acılardır.

Kısa boylu ve zayıf bir görüntüsü vardı.[300] Yüzünde de çiçek hastalığı izleri vardı.[301]İki gözünde çiçek hastalığından kaynaklanan bir beyazlık vardı.[302]Görenler onun sanki bir gözüyle bakar gibi olduğunu aktarmışlardır.[303]Ebu'l-Alâ el-Maarrî karakter olarak çok sabırlı, zaman zaman aşırı tevazu sahibi, yalandan hoşlanmayan, fakir olmasına rağmen cömert ve iffetli bir kişiliğe sahipti.[304] Maarrî hakkında yazılan tüm eserler onun bu özelliklerinde ittifak etmişlerdir. Bunlara dair bir itiraza rastlanmamıştır.[305]

Ebu'l-Alâ el-Maarrî yukarıda bahsettiğimiz seyahatleri dışında ömrünün tamamını Maarretu'n-Nu'mân'da sade bir hayat yaşayarak geçirmiştir. Bağdat dönüşünden sonra girdiği uzlet yaşantısını ömrünün sonuna kadar devam ettirmiş, acımasından dolayı hayvan eti ve ürünleri yememiş, tatlı olarak incir ve ekmek yemiş[306], riyâzi bir yaşam tarzı seçmiştir. Bu sırada öğrencilerine ders vermekten geri durmamış, her bölgeden gelen öğrencileriyle ilgilenmiştir. Hem öğrencisi hem de bir gezgin olan Nâsır Hüsrev'in aktardığına göre, Ebu'l-Alâ satranç ve tavla oynar, ciddi ya da değil her konuyla ilgili konuşurdu. Körlüğüne diğer insanların görmeye şükretmesi gibi şükrederdi. Aynı durum Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin

[297]Umer Ferrûh, a.g.e., s. 24.
[298]Umer Ferrûh, a.g.e., s. 24.
[299]Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 57.
[300]Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 12.
[301]Umer Ferrûh, a.g.e., s. 22; İbn Hallikân, a.g.e., c. 1, s. 114.
[302]Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 43.
[303]Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 38.
[304]Salâh Rızk, a.g.e., s. 36.
[305]Salâh Rızk, a.g.e., s. 36.
[306]Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 298.

(429/1038), Ebu'l-Hasan el-Masîsî eş-Şâir'den aktardığı rivayette de görülmektedir: "Maarretu'n-Nu'mân'da acayip bir durumla karşılaştım. Ebu'l-Alâ olarak künyelenen biri satranç ve tavla oynuyor, ciddi ve eğlenceli her konuyla meşgul oluyordu. Ve başkalarının görmesine şükrettiği gibi körlüğüne hamd ediyordu."[307] Ancak bu duruma Ebu'l-Alâ el-Maarrî'yi görüşlerinden dolayı eleştirenlere karşı bir savunma eseri telif eden İbn Adîm'den (660/1262) itiraz vardır. İbn Adîm'e göre Maarrî satranç ve diğer oyunlardan uzaktı.[308] Bu itiraza rağmen Maarrî'nin satranç ve tavla oynadığı, eğlenceli konularla ilgilendiği kaynaklarda yer almaktadır.[309]

H) Vefatı

Ebu'l-Alâ el-Maarrî üç gün süren bir hastalığın ardından, 449/1057 tarihinde vefat etmiştir. Vefatı esnasında amcaoğulları ve diğer akrabalarının başında olduğu rivayet edilmiştir.[310] Maarri'nin ardından 84 şair mersiye okumuştur.[311] Kabrinde şu yazının yazıldığı görülmektedir:

هذا قبر ابي العلاء عبد الله بن سليمان[312] (*Bu, Ebu'l-Alâ Abdullah b. Süleyman'ın kabridir.*)

İ) Maarrî'nin Lehinde ve Aleyhinde Yazılanlar

1- Arap Literatüründe Maarrî:

Fatımî Propagandacısı[313] Ebû Nasr b. Umrân: Ebu'l-Alâ el-Maarrî siyasi otoritelerin dikkatini çekmiş; dönemin etkili görüşlerine destek olması istenmiştir. Mısır, Filistin ve Şam'da hakimiyet kuran Fatımîlerin ona özel bir ilgisi vardı. Bu devletin halifelerinden Mustansır Maarrî'nin şiirlerini beğenirken, Fatımî "dâî duâtı" yani baş propagandacısı Ebu'l-Alâ'yla defalarca yazışmıştır.

غدوت مريض الدين و العقل فألقتني – لتسمع أنباء الأمور الصحاءح

"Dini ve aklı sakat biri olarak sabahladımm. O da bana telkin etti;

Dinleyesin her zaman doğru şeylerin haberini."

[307] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 53.
[308] İsâ İskender el-Ma'lûf, a.g.m., s. 242.
[309] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e, 1.c., s. 497.
[310] Ali Kenciyân Hanârî, **Mesâdiru Sekâfeti Ebi'l-Alâ el-Maarrî, Min Hilâli Dîvâni Luzûmu Mâ Lâ Yelzem**, Dâru's-Sekâfiyyeti li'n-Neşr, 1.baskı, Kahire, 2001, s. 45.
[311] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 30.
[312] Janine Sourdel-Thomine, **Arabica**: "Inscriptions du Mausolee D'abu'l-Ala a Maarrat al Nu'man", , t.y.
[313] Ebu Nasr Hibetullah b. Musa b. Ebu Umran; Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 246.

Maarrî'nin bu beytini çok beğenen dâî duât ondaki bu lisan kabiliyetini ve davet üslubunu övmüştür.[314] Bu risalelerde ilmî ve felsefi konular da tartışılmıştır. Ama asıl istenen Ebu'l-Alâ'nın Halep'e gelmesi, bâtınî olması ve bunun karşılığında beytülmâlden yararlanmasıydı.[315] Halife de bunu istiyordu.[316] Yine Fatımî halifesi Hakîm'in veziri Fellâhî onun için Mısır'da bir daru'l-ilm kuracaklarını yazmıştı.[317] Daha sonra Fatımî propagandacısı Halep'e de gelmişti ancak Maarrî vefat etmişti.[318] Bunun dışında Mağrib veziri Ebu'l-Kâsım da onu Mısır'a çağırıyordu.[319]

Enüştekin Dizberî: Halep ve Dımaşk emiri Enüştekin Dizberî (Duzeyri) de Ebu'l-Alâ'yla irtibat halindeydi ve ona saygı gösteriyordu. Onu soruyor ve ona selam söylüyordu.[320]

Azîzuddevle: Fatımîlerin Halep ve Dımaşk valisi ondan eser tasnif etmesini istiyordu. Bir fabl olan *Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic* adlı eserini Azîzuddevle'ye (413/1023) ithaf etmiştir.[321] Azîzuddevle'nin[322] sarayda oturma teklifini yaşlılığı ve takatsizliği nedeniyle özür dileyerek reddetmiştir.[323]

Sâlih b. Mirdâs: Mirdâsî emiri Sâlih b. Mirdâs'ın Maarretu'n-Nu'mân'ı kuşattığı zaman Sâlih'e elçi olarak gitmesi ve Sâlih'in "Maarre'yi ve ehlini sana bağışlıyorum" demesi[324] Maarretu'n-Nu'mân'da gördüğü saygıyı göstermektedir.[325] Bu sırada Tâdrîs (Theodore) etkisiyle yapılan bazı tutuklamalara Maarrî'nin engel olduğu söylenmiştir. Sâlih b. Mirdâs'la görüşmesinde şu şiiri okumuştur[326]:

تغيبت في منزلي برهة – ستير العيون فعيل الحسد

"Bir müddet evimden kayboldu gözlerin örtüsü ve hasedin faili."

[314] Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", , sayı: 248, 15 Mart 1928, s. 424.
[315] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 29.
[316] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 39.
[317] Salâh Rızk, a.g.e., s. 38.
[318] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 89.
[319] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 503.
[320] Salâh Rızk, a.g.e., s. 38.
[321] İbrahim Sâmerrâî, **Mea'l-Maarriyyi'l-Lugavî**, Muessesetu'r-Risâle, 1.baskı, Beyrut, 1984, s. 105.
[322] P. Smoor, **Journal of Arabic Literature** XII, "Enigmatic Allusion and Double Meaning in Maarri's Newly Discovered Letter of a Horse and Mule", t.y., s. 49.
[323] Abdüllatif Nevzâd, **Sebilürreşad**, 192-10, 26 Nisan 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", s. 179.
[324] Yâkût el-Hamevî, a.g.e., 1.c., s. 356; el-Kıftî, a.g.e., s. 89.
[325] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 87.
[326] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 238.

Ayrıca ona yazdığı mektupta cesur bir üslup kullanmış şu cümleleri yazmıştır: "O (Sâlih b. Mirdâs) benden güvercin ötüşü ve aslan kükremesi dinler."[327] Tarihçilere göre bu olay Ebu'l-Alâ'nın içinde bulunduğu tek siyasi olaydır.[328]

Nâsır Hüsrev (465/1073): Halkın Ebu'l-Alâ'ya gösterdiği saygı dışarıdan gelenlerin gözlerinden kaçmıyordu. Ancak yanlış anlaşıldığı da olmuştur. Ünlü İranlı gezgin Nâsır Hüsrev Maarretu'n-Nu'mân'da insanların onun için malını harcamasını ve saygı göstermesini zenginlik[329] sanmıştır.[330] Abdülhamid el-İbâdî 1938'de *Hilâl* dergisinde yayınlanan "*Ebu'l-Alâ es-Siyâsî*" adlı makalesinde; eğer gezgin Nâsır Hüsrev'in yazdıkları doğruysa, "Maarrî siyasi görüşlerini Maarre'de gerçekleştirmiştir" demektedir.[331] *Sefernâme* adlı eserinde Maarretu'n-Nu'mân ve Maarrî'yi tasvir eden İranlı gezgin, şair Nâsır Hüsrev İran'da tartışılan bir isimdir. Bazıları şiirlerinden dolayı küfürle itham ederken bazıları da takvalı olduğunu söylemişlerdir.[332]

İbn Adîm: İbn Adîm'in aktardığı vezir katibi Ebu'l-Ferec'in Maarrî'yi ziyaretiyle ilgili rivayette onun zühdüne işaret edilir.[333] İbn Adîm'in *el-Adlu ve't-Teharrî fî Def'i'z-Zulmi ve't-Tecerrî an Ebi'l-Alâ el-Maarrî,* adlı eseri adından da anlaşılacağı üzere Maarrî hakkındaki haksız eleştirileri zulüm olarak görmektedir.[334] İbn Adîm Ebu'l-Alâ'yla ilgili eleştirilerin çoğunun altında kıskançlık duygusunun yattığını düşünmektedir.[335] Ayrıca şunları söylemektedir:

"Eserlerini fesahat ve beyanla, edebi sanat türleriyle dolu buldum.[336] Araplara ait ilimlerin tamamını halis bir şekilde gördüm.[337] Fakat bilinçli olmayan bir topluluk ona kasd etti. Çalışmalarına erişemeyenler onu kıskandılar. Eserlerini eleştirilere tabi tuttular. Eserlerinde bir hata bulamayanlar yalan ve iftira yolunu seçtiler. Ve ona ilhâd ve ta'tîl ithamında bulundular. Bazıları onun diliyle ilhâd sözleri uydurdular, bazıları sözlerini kasdettiği mananın dışına taşıdılar. Güzel işlerini ayıplı hale getirmeye çalıştılar. Aklını da

[327] Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Ala el-Maarrî", sayı: 248, 15 Mart 1928, s. 136.
[328] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 44.
[329] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 20.
[330] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 45.
[331] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 139.
[332] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 29.
[333] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 140.
[334] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 531.
[335] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 47.
[336] **Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Difau'l-Muerrih İbnu'l-Adîm Anhu**, 1945, s. 68.
[337] **Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Difau'l-Muerrih İbnu'l-Adîm Anhu**, 1945, s. 68.

hamâkat gösterdiler. Zühdünü günah olarak gösterdiler. Onu İslam dininden çıkardılar. Sözlerini yerlerinden çıkararak tahrif ettiler.[338]"

İbn Kârih: Çağdaşları Ebu'l-Alâ'yı Sîbeveyh ve Halil b. Ahmed seviyesinde görüyorlardı. *Risâletu'l-gufrân*'ın yazılmasına vesile olan İbn Kârih Maarrî'yi nasıl gördüğünü şu sözlerle anlatmıştır: Şeyh nahvi, Sîbeveyh'ten daha iyi bilir; lügat ve aruzu da Halil'den daha iyi bilir.[339] Bir edebî mektup olan *Risâletu'l-gufrân* 424/1032 tarihinde İbnu'l-Kârih'e yazılmıştır.[340]

Suyûtî: Suyûtî'ye göre Ebu'l-Alâ'nın Mısır'da çok beğenilmesinin sebebi *Saktu'z-Zend*'dir.[341] Suyûtî *Buğye*'de Yâkût'un dediğini tekrar etmektedir.[342] Suyûtî'ye göre Maarrî'nin şöhreti yaygındır.[343] Lügat âlimi ve nahiv ustasıdır. Hafızası güçlü, şiirleri güzeldir.[344] Trablus'ta dini şüpheye düşmüştür. Zehebî'nin (748/1348) onu zındıklıkla suçlamasını ve Silefî'nin (576/1181) tevbe etmiş olabileceği yönündeki rivayetlerini aktarmaktadır.[345]

Safedî: Safedî'ye göre dil yeteneği açıktır.[346] Meşhur eserleri vardır[347] Zekada bir ayetti. Ayrıca dilde ve şevâhidde ustaydı.[348] Körlüğe şükretmekte ve santranç oynamaktaydı.[349] 11 yaşında şiir söyledi. 398'de Bağdat'a gitti, 1 yıl 7 ay kaldı. Trablus, Lazkiye seyahatleri ve rahiplerle buluşmasını anlatan Safedî; onun bu ilimler neticesinde şüpheye kapıldığını düşünmektedir. "İnsanlar onun hakkında ihtilaftadır. Çoğu kafirdir demektedir."[350]. Eserlerinde nübüvveti istihfaf ettiğini söylemektedir.[351] Nihayetinde Safedî onun tevbe etmiş olabileceğini söylemektedir.[352] Safedî Kemâluddin Zemelkânî'den şu sözü aktarmaktadır: "O bir cevherdi, geldi ve gitti."[353] Âlim ve fazıl, kadılar yetiştiren bir ailedendi.

---

[338] **Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Difau'l-Muerrih İbnu'l-Adîm Anhu**, 1945, s. 69.
[339] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 16; Jeffery Sacks, "Philologesis in Adunis, al Maarri, al Farabi" **Journal of Arabic Literature**: 49, 2018, Brill, , s. 219.
[340] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 242.
[341] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 119.
[342] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 18.
[343] es-Suyûtî, a.g.e., 1.c., s. 315.
[344] es-Suyûtî, a.g.e., 1.c., s. 315.
[345] es-Suyûtî, a.g.e., 1.c., s. 317.
[346] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 18.
[347] Halil b. Aybek es-Safedî, **Nuket'ul-Hemyân fî Nuketi'l-Umyân**, Dâru'l-Medîne, 1911, s. 102.
[348] es-Safedî, a.g.e., s. 102.
[349] es-Safedî, a.g.e., s. 103.
[350] es-Safedî, a.g.e., s. 103.
[351] es-Safedî, a.g.e., s. 106.
[352] es-Safedî, a.g.e., s. 106.
[353] es-Safedî, a.g.e., s. 106.

Kıftî: Ebu'l-Alâ öldükten sonra da âlimler arasında merak konusu olmuş; mezarı ziyaret edilmiştir. Kıftî: "605/1208'te mezarını ziyaret ettim, kabrinde kuru ekmek vardı." demiştir.[354] Kıftî, dil ile ilgili bir eser yazdığını ve bunun Kur'ân'a ârız olduğunu söylemektedir. Ayrıca insanların Maarrî'yi ilhadla itham ettiklerini aktarmaktadır.[355] Âlim ve fazıl, iyi bir edib ve dil âlimi olduğunu da eklemektedir.[356]

Yâkût el-Hamevî: Yâkût'un da belirttiği üzere geçmişte dahi tartışılmaktaydı ve insanların ihtilafına sebep olmaktaydı.[357] Yâkût el-Hamevî *Mu'cem*'de Tebrîzî ve Maarrî'nin şüphe içinde olduklarını gösteren diyaloglarına yer vermektedir.[358]

Sıbt İbnu'l-Cevzî (654/1257): Sıbt İbnu'l-Cevzî ve Yâkût el-Hamevî'nin Ebu'l-Alâ ile ilgili görüşleri onun hesap günü ve haşri inkar ettiği kanaatine temel oluşturmuştur.[359] *Telbîsu İblîs*'te: Maarrî'nin şiirlerindeki ilhadı açıktır, peygamberlere düşmanlık ediyor, denilmiştir.[360]

Kadı Ebu Cafer ez-Zûzenî: Şüphesiz görüşlerinden dolayı Ebu'l-Alâ'ya hakaret edenler de olmuştur. Örneğin Kadı Ebu Cafer (Zûzenî) şu beyti yazmıştır[361]:

كلب عوى بمعرة النعمان – لما خلا من رقبة الإيمان

"Maarretu'n-Nu'mân'da bir köpek havladı

İman bağı olmadığı için."

Enbârî (577/1182): Enbârî *Nüzhetu'l-Elibbâ*'da onun Brahman olduğu rivayetini aktarmıştır.[362] Enbârî'ye göre Ebu'l-Alâ faziletli bir edib ve dil âlimidir.[363] Şiirleri ve sözleri hikmetlidir. Brahmanlık iddiasıyla ilgili Enbârî: En doğrusunu Allah bilir, yorumunu yapmıştır.[364] Kâim Bi Emrillâh zamanında vefat ettiğini de aktarmıştır.[365]

---

[354] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 255; Janine Sourdel-Thomine, **Arabica**: "Inscriptions du Mausolee D'abu'l-Ala a Maarrat al Nu'man", t.y.; mezar taşında yazılanlar: هذا قبر ابي العلاء عبد الله بن سليمان

[355] el-Kıftî, a.g.e., s. 84.

[356] el-Kıftî, a.g.e., s. 82.

[357] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 522.

[358] Yâkût el-Hamevî, a.g.e., 1.c., s. 303.

[359] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 188.

[360] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 521; Sıbt İbnu'l-Cevzî, **Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân**, Risâletu'l-Âlemiyye, 2013, c. 19, s. 24.

[361] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 154.

[362] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 41.

[363] Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Enbârî, **Nüzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ**, thk: İbrahim es-Sâmerrâî, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, Zerkâ, 3. Baskı, 1985, s. 258.

[364] el-Enbârî, a.g.e., s. 259.

[365] el-Enbârî, a.g.e., s. 259.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (597/1201): Yaşam tarzının farklılığı sebebiyle itikadı hakkında da ihtilaflar meydana gelmiştir. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî de Brahman iddiasını yineleyerek âlimlerin sözlerinde açıkça görüldüğü üzere Maarrî'yi zındıklıkla suçladığını; Brahmanların peygamberleri reddettiğini, hayvan kesmediklerini söylemiştir. Ayrıca *el-Fusûl ve'l-gâyât*'ın da Kur'ân-ı Kerîm'e nazire olarak yazıldığını eklemiştir.[366] İbnu'l-Cevzî tarihle ilgili eserinde övgü sözlerinden sonra Maarrî, Râvendî (301/914) ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî'yi (414/1024) zındıklar arasında sayar.[367]

İbn Âkil: İbn Âkil Ebu'l-Alâ'yı tasvir etmek için: Ebu'l-Alâ münafıkların tersine zahirde kafir, batında Müslümandır, demiştir.[368]

Hatîb Bağdâdî (463/1071): Ebu'l-Alâ'nın şiirlerini ve kelamını güzel bulur; onun fasih bir lügat âlimi ve hafızı olduğunu söylerdi.[369]

İbnu'l-Esîr: İbnu'l-Esîr (630/1233) de Maarrî'nin ilmi yönüne dikkat çekmiş; eserlerde zikredilenlerden daha fazla ilmi olduğunu söylemiştir. Ayrıca insanların çoğunun onu zındıklıkla suçladığını eklemiştir.[370]

2-Osmanlı Literatüründe Maarrî'yle İlgili Görüşler

Abdüllatif Nevzâd: Son dönem Osmanlı münevverlerinin gündeminde de Ebu'l-Alâ el-Maarrî vardır. 2. Meşrutiyet sonrasının canlı kültürel ortamında yayınlanan *Sebîlürreşâd* ve *İctihâd* dergilerinde onunla ilgili makale dizileri kaleme alınmış, tartışmalar yaşanmıştır. *Sebîlürreşâd*'da Abdüllatif Nevzâd, hakkındaki ihtilafları ve dünyadaki etkisini gündeme getirerek şöyle söylemektedir: "Maarrî şarkın ve garbın dikkatini çekmiş biridir. Bazıları onu aklamamı istediler, bazıları da zındıklığını söylememi istediler." Abdüllatif Nevzâd savunmacı bir yaklaşımla "enbiyayı tasdik" ettiğini söylemektedir.[371]

Eşref Edîb: Yine *Sebîlürreşâd*'da Eşref Edîb imzasıyla çıkan karşı bir yazıda; Maarrî ve Ömer Hayyâm benzeri şairlerin vasat şairler olduğu, "ilhâdiyât vadisini" keşfettikleri ve yüksek sanat kalitesine ulaşamadıkları öne sürülmüştür. Çığır açtıkları konu da selefin

[366] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 42.
[367] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 521.
[368] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 157.
[369] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 16.
[370] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 505, 518.
[371] Abdüllatif Nevzâd, **Sebilürreşad**, 195-13, 17 Mayıs 1328, "Enbiyâ ve Edyân Hakkındaki Fikirleri", s. 237.

dokunmadığı alanlarda yazmış olmalarıdır.[372] Eşref Edîb'in bu görüşleri Ebu'l-Alâ'nın düşünce yönünü, eleştirel yaklaşımlarını görmeyen bir tutumdur.

Zeki Megâmiz: *İctihâd* dergisinde yayınlanan makalesinde Zeki Megâmiz; Maarrî'nin *Lüzumiyyât*'ı okununca dine ve Allah'a inandığını söylemek güçtür, demiştir.[373] Mütenebbî ve Ebu Temmâm gibi büyük bir deha olduğunu da ifade etmiştir.[374]

Ebu'l-Alâ yaşadığı dönemde haksız eleştiri ve hakaretleri iftira olarak yorumluyordu. O, ben kendisine iftira atılan bir şeyhim (yaşlı), diyordu.[375] Her zaman savunmacı bir yaklaşım içinde bulunmamış ve toplumun anlayışsızlığından yakındığı alaycı göndermeleri olan bir fahriyesinde şöyle demiştir:

"Benim tek bir günahım var o da yücelik ve şereftir. Cehaletin insanlar arasında yaygın olduğunu görünce ben de cahilmiş gibi davrandım, ta ki cahil sanıldım. Nice (eyvah) ilim irfandan uzak idrak ve basiretten mahrum insanlar fazilet ve erginlik iddia edip dururlar. Yazık nice fazilet ve irfan sahibi vardır ki cehalet ve eksiklik gösterirler."[376]

Hakkında savunma amaçlı eserler de kaleme alınmıştır. Örneğin; *Def'ul-Maarreti an Şeyhi'l-Maarreti*, bu yazarı meçhul eser *Keşfu'z-Zünûn*'da ve İbnu'l-Verdî'de geçmektedir. İbn Ebî Uzeybe, *el-Muctelâ bi Ahbâri Ebi'l-Alâ*, Bedîî, *Evcu't-Teharrî an Haysiyyeti Ebi'l-Alâ el-Maarrî* adlı eserleri kaleme almışlardır.[377] Şeyh Kemâluddin ez-Zemelkâni "O bir cevherdi, vücuda geldi ve gitti" sözleriyle onu övmüştür.[378] Daha mutedil görüşler serd edenler de olmuştur. Bunlardan biri olan İbn Dakîk el-İyd, Maarrî'nin din konusunda kararsız olduğunu söylemiştir.[379].

[372] Eşref Edîb, **Sebilürreşad**, 202-20, 5 Temmuz 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", s. 381.
[373] Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", sayı: 248, 15 Mart 1928, s. 4728.
[374] Zeki Megamiz, a.g.m., s. 4729.
[375] Salâh Rızk, a.g.e., s. 46.
[376] Osman Düzgün, **Nüsha**, Babanzâde Ahmed Naim Sayısı, Yıl: 12, sayı: 34, 2012, , "Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin Bir Fahriyesi", s. 49.
[377] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 33.
[378] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 505.
[379] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 511.

J) Düşünce Dünyası

1- Din ve Ahlâk

Eski ve modern dönem araştırmacıların ortak kanaati Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin inanç yönünden şüphe içinde olduğudur. Bu kanaatlerin kaynağını tesbit etmek amacıyla yapılan yorumlarda Maarrî'nin Lazkiye, Trablus ve Antakya seyahatleri sebep olarak gösterilmektedir.[380] Bu doğrulanmamış rivayetlere dayanan seyahatlerin Maarrî üzerinde dini şüphe etkisi bıraktığı iddia edilmiştir. Sözkonusu rivayetleri inceleyen araştırmacılar felsefe dersleri aldığı rahiplerden ve kitapları ezberlediği kütüphanelerden bahsetmektedirler. Şüphesiz eski ve yeni araştırmacıların bu yargısının temel noktası Ebu'l-Alâ'nın felsefi müktesebatıdır.

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin kadim Yunan ve Süryani felsefesinin dışında aldığı asıl eğitimi İslam geleneğidir. Eserlerinde de çokça başvurduğu istişhâdlar tamamıyla Müslüman ulemanın ortaya koyduğu dil, şiir ve İslami ilimler müktesebatına dahildir. Nitekim görüşlerini açıkladığı divanı *Lüzumiyyât* ve tüm eserlerinde İslam dışı kültürlerden ziyade İslam geleneğine ve Arap tarihine referanslar çoğunluktadır.

Maarrî'nin inanç yönüne bakıldığında; bazı geçmiş ulemanın özellikle takvası ve zühdünü işaret ederek yakîn derecesinde bir imana sahip olduğu kanaati taşıdığı görülmektedir.[381] Bu da Ebu'l-Alâ'nın eserlerinde inançsızlık şeklinde açıklanabilecek görüşlerin yanında takva ve imanı vurgulayan şiirlerinin kaynaklık ettiği bir husustur. Görüş ayrılığının esası bağlamında Ebu'l-Alâ'nın ilk gençliğindeki şüphe ve sorgulamalarını olgunluk dönemi divanında muttakî ve mü'min olduğunu gösteren şiirleriyle beraber yer vermesi olduğu söylenebilir. Bu şüpheci ve sorgulayıcı temalı şiirlerin *Lüzûmiyyât'ta* hem kendi düşünce tarihini yansıtmak maksadıyla hem de entelektüelleri bu sorgulamaya davet etmek maksadıyla yer verdiği açıktır.

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin akidesi hakkında şüphesiz eski ve modern dönemde yapılan birçok çalışma vardır. Bu literatür iki kısma ayrılabilir: Birincisi Ebu'l-Alâ'nın inançsız olduğunu ispatlamayı amaçlayan çalışmalar; ikincisi de inancını ortaya koymaya çalışan eserlerdir. Birinci kategorideki eserler şöyle sıralanabilir: İbn Kesîr (774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de Ebu'l-Alâ'nın şüphe içinde olduğunu söylemiştir.[382] Yâkût el-Hamevî; peygamberlere ve dirilişe inanmadığını, brahmanizmden dolayı et yemediğini söylemiştir.[383]

---

[380] Salâh Rızk, a.g.e., s. 40.
[381] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 267.
[382] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 49.
[383] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 116; Yâkût el-Hamevî, a.g.e., 1.c., s. 295.

Sıbt İbnu'l-Cevzî de aynı kanaattedir.[384] Bu iki görüş Maarrî'nin inançsızlığının kanıksanmasında temel olmuştur. Nitekim Zehebî; *Risâletu'l-gufrân*'ın dini hafife aldığını ve Mazdekizm içerdiğini söylemiştir.[385]

Modern çalışmalara gelince; Âişe Abdurrahman bu tarz şiirlerinin geçmiş Arap geleneklerine uygun ilhadı çağrıştıran şiirler olabileceğini söylemiştir.[386] Bir diğer görüşe göre şüphe ve çelişki içinde olduğu düşünülen Ebu'l-Alâ çocukluk ve ilk gençlik çağında ebeveyninin imanını taklid etmiş; olgunlaşma döneminin başlamasıyla beraber sorgulama ve şüphe arayışlarına kapılmıştır. Düşünceleri tekâmül ettikten sonra da din fikrini tümden reddetmiştir.[387] Taha Hüseyin de Ebu'l-Alâ'nın maddenin ezeliliği fikrine dayanan maddecilik görüşüne inandığını söylemektedir.[388] Dolayısıyla İslam'la bağdaşmayan bir akide üzerinde olduğu görüşündedir. Yine bazı şiirlerinden yola çıkılarak agnostik bir düşünce içinde olduğu iddia edilmiştir. Örneğin[389];

و للإنسان ظاهر ما يراه – و ليس عليه ما

تخفي الغيوب

"İnsan gördüğü açık şeylerden sorumludur

Gaiplerde gizlenenlerden sorumlu değil."

Peygamberler ve şeriatları tümden reddettiğine işaret eden şu şiiri vardır[390]:

لا تحسب مقال الرسل حقا –

و لكن قول زور سطروه

– كان الناس في عيش رغيد – فجاءؤا با لمحال فكدروه

"Elçilerin sözünü hak sanma

Fakat yalan sözü örttüler

İnsanlar bolluk içinde yaşıyorlardı

İmkansızı getirdiler ve bu hayatı bulandırdılar."

(Bu şiirde Kur'ân-ı Kerîm'de geçen; insanların tek bir ümmet olduğu ve peygamberlerin bi'setiyle dağılıp ihtilaf ettiklerini anlatan ayete bir gönderme vardır. Bu beyitteki "imkansız" nitelendirmesi insan tabiatının aslı olan kötülüğün değişmeyeceğine olan inancına işaret etmektedir.)

---

[384] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 188.
[385] Âtıf Şükrî Ebû Avd, **ez-Zendekatu ve'z-Zenâdikatu**, Dâru'l-Fikr, Ammân, t.y., s. 191.
[386] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 186.
[387] Yuhannâ Kumeyr, a.g.e., s. 39.
[388] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1280.
[389] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 53.
[390] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 65.

İnançlı olduğuna dair görüşler de şöyle sıralanabilir; klasik dönemde Kadı Suruci'ye dayanan rivayetle İbn Hacer *Lisânu'l-mîzân*'da, Zehebî de *Târîhu'l-İslâm*'da Ebu'l-Alâ'nın inançlı olduğunu zikretmektedirler.[391] Bu görüşe göre Maarrî'nin zühdü ve takvası yakîn bir imana sahip olduğunu göstermektedir.[392] Modern dönem yazarlarından Teymûr Paşa; Ebu'l-Alâ'nın inançlı biri olduğunu ve din tüccarlarına olan öfkesinden dolayı bu tür şiirler kaleme aldığını söylemektedir.[393] Şiirlerinin dönemin kaotik yapısından etkilendiğini ve ilhâdî sayılabilecek görüşler içerdiği söylenmiştir.[394] Aynı zamanda görüşlerini gizlediği ve sembolik bir üslup kullandığı söylenmiştir.[395] Şu kadarı var ki; Ebu'l-Alâ sorgulayan bir entelektüeldi. İnsanın yaratılışını ve ahiret olgusunu sorgulayan şu şiiri buna bir örnektir[396]:

نفارق العيش لم نظفر بمعرفة أي المعاني بأهل الأرض مقعود

"Ayrılırız hayattan ve dünya ehlinin girift anlamlarından birini anlamayı başarmadan."

Bu sorgulamalar ve şüphe, şaşkınlık izlenimi veren şiirleri dolayısıyla Ebu'l-Alâ geçmiş ve günümüz aydınları tarafından çokça tartışılan bir isim olmuştur.

Ebu'l-Alâ'nın din hakkındaki görüşlerini veciz bir şekilde ortaya koyan en açık beyti şudur[397]:

هفت الحنيفة، والنصارى – ما اهتدت

يهود حارت – والمجوس مظلله اثنان – أهل الأرض ذو عقل بلا دين و آخر دين لا عقل له

"Hanifler, Hıristiyanlar şaşırdı

Yahudiler hayrete düştü, ikiliğin gölgelediği Mecusiler de.

Dünya halkı dini olmayan, akıl sahipleri ve aklı olmayan din sahiplerinden ibaret."

Bu beytin ışığında; öncelikle Ebu'l-Alâ'nın gözlemlerine dayanan bir genelleme yaptığını görmekteyiz. Bu tesbite göre din sahipleri aklî melekelerini kullanmamaktadırlar. Akıl yetisine sahip bireyler de dinin manevi etkisinden uzaktırlar. Şüphesiz Ebu'l-Alâ aklı önceleyen bir düşünürdü. Her ne kadar yararsız olduğuna dair derin bir kanaat taşısa ve çelişkili olsa da toplum için doğru uygulanırsa yararlı olduğuna inanıyordu. Özellikle ahlakla özdeşleşen bir din anlayışını benimsiyordu.[398] Nitekim neredeyse bu konuyla ilgili tüm

[391] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 266.
[392] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 267.
[393] Salâh Rızk, a.g.e., s. 49.
[394] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 19.
[395] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 189.
[396] Yuhannâ Kumeyr, a.g.e., s. 25.
[397] Yuhannâ Kumeyr, a.g.e., s. 30.
[398] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, çev: Mûsâ b. Cârullâh Bigiyef, Kazan, 1907, s. 12.

şiirlerinde "sizin dininiz" ifadesiyle başlayarak topluma seslenmektedir. Dinin eskilerin ve hatta peygamberlerin kurmacası olduğu görüşünü dillendirmektedir.

أفيقوا يا غواة فإنها – دياناتكم مكر من القدماء [399]

"Uyanın ey sapıklar! Çünkü sizin dininiz eskilerin kurduğu bir tuzaktır."

Maarrî'nin toplumdan isteği, dünya hayatını değersiz görmeleri (zühd), takva ve ahlakla donanmış olmaları, başkanlarla aynı mecliste bulunmamaları ve nesilden kaçınmalarıdır. Din de ancak bu amaç dahilinde toplum için yararlı olabilirdi.

Maarrî'nin eserlerine bakıldığında; din konusuna önem verdiği ve dini kaynaklardan çıkarsamalar, tahliller, düşünsel bakışlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim Ebu'l-Alâ'nın zihninde önemli bir yer tutmaktadır.[400] Ayetlerden aldığı ilhamlarla görüşler ve istişhadlar serd etmekteydi.

Ebu'l-Alâ el-Maarrî teslimiyetçi olmayan ve sürekli sorgulayan bir din anlayışına sahipti.[401] Hatta dinlerin bir ihtilaf ve fitne kaynağı olup olmadığı da sorgulamaları arasındaydı.[402] Maarrî'yi böyle bir sorgulamaya götüren dönemin geçmişten tevarüs eden bir geleneğe dönüşmüş şekilci din anlayışıdır.[403] Şahsi hayatında da Ebu'l-Alâ dini ilimler öğretmemiştir. Şiir, dil ve edebiyat çalışmalarına yönelmiştir. Aynı zamanda bu tür çalışmalarında dini ilimlere ait geniş kültürünü de göstermekten kaçınmamıştır.[404] Maarrî'nin din anlayışını gösteren bazı şiirleri şöyledir:

"Acaba din ulaşılamayacak bir örtü, bir ihtiyaç mı karşılanamayacak."[405]

"Alemlerin dini riyadır."[406]

"Işık örtüldü ve dinimiz riyadır, insanlarda haya var mı?"[407]

"Peygamberler geldi geçti, bela baki kaldı, ey kötü insanlar alemi."[408]

"Bir ol şüphesiz rabbin Allah birdir, başkanların meclisinde bulunma, meclislerden uzak kalmak genç için ayıp ve ezayı azaltır."[409]

---

[399] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu'l-Luzûmiyyât**, Thk: Münîr Medenî, Vefâ el-A'sâr, Zeyneb el-Kavsî, Seyyide Hâmid, İşrâf ve Mürâcaât: Dr. Hüseyin Nassâr, Merkezu Tahkîki't-Turâs, Kulliyetu'l-Âdab, Benîn, el-Heyetu'l-Mısriyye el-Âmmeti li'l-Kitâb, 1994, c.1., s. 78.

[400] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 38.

[401] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 172.

[402] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 50.

[403] **Dictionary of the Middle Ages**, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, Mansour J. Ajami, "Maarri", s. 701.

[404] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 188.

[405] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 56.

[406] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 57.

[407] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 61.

[408] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 62.

"Allah bu olanı takdir etti ve hikmet zayi oldu."[410]

أفيقوا

يا غواة فإنها – دياناتكم مكر من القدماء

"Uyanın ey sapıklar! Çünkü sizin dininiz eskilerin kurduğu bir tuzaktır." [411]

Bir diğer husus Maarrî'nin toplumun dini algılama ve uygulama boyutuna yaptığı yorumlardır. Bu yorumlara göre; toplumun hatta alemin dini riyadır. İki yüzlü ve şekilci din anlayışı Ebu'l-Alâ'ya göre ahlakla bağdaşmayan bir durumdur. Maarrî toplumun tüm tabakaları için güzel ahlak, takva ve zulümden kaçınmayı öğütlüyordu.[412] Yukarıda bahsettiğimiz, zihninde oluşturduğu din anlayışının toplum için daha yararlı olduğunu düşünmekteydi. Bu da dini emir ve yasakların yerine getirilmesi, hayvanlara eziyet edilmemesi, "kısır" olmayan kadından, nesilden uzak durulması gibi bazı prensipleri içermekteydi. Tüm bu ilkelerin temelinde, yani Maarrî'ye ait toplumsal din anlayışının temelinde dünya hayatının ve dünyevi zevklerin değersiz görülmesi (zühd) yatmaktaydı.

O şekilci olmayan, huşu içinde, sorgulama ve şüphe içeren rasyonel bir din anlayışını anlatmaktaydı.[413] Bunun da amacı sosyal hayatın olmazsa olmaz kuralı olan ahlaklılığın ancak akıl yoluyla kazanılabileceğine dair inancıydı. Maarrî'ye göre dini ibadetlerin iki boyutu vardır; birincisi ibadetlerin şekli, ikincisi de manası, özüdür.[414] Özüne önem verilmesini ve taklidi terk etmeyi istemektedir. Şu sözü bunu göstermektedir:

"Mezhebim Allah'tan korkmaktır."[415]

Namaz ibadetini yerine getiren Maarrî, zor olduğu için Cuma namazına katılamamaktaydı.[416] Ebu'l-Alâ'nın eleştirel dindarlık anlayışını gösteren şiirlerine örnekler:

"Allah bu olanı takdir etti ve hikmet zayi oldu."[417]

"Işık örtüldü ve dinimiz riyadır, insanlarda haya var mı?"[418]

"Alemlerin dini riyadır."[419]

Ebu'l-Alâ el-Maarrî İslam dünyasında yaşanan siyasi ve dini akımların bir şahidiydi.[420] Maarrî'nin bu şahitliği görme, değerlendirme şeklindeydi. Yaşadığı dönemin ve

---

[409] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 76.
[410] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 77.
[411] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 78.
[412] Salâh Rızk, a.g.e., s. 102.
[413] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[414] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 53.
[415] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[416] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[417] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 77.
[418] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 61.
[419] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 57.

İslam dünyasının siyasi-dini ve kültürel problemlerini anlamaya çalışan bir zihne sahipti. Yukarıda inancı ve şüphesi ile ilgili her çağda araştırmacıların kararsız kaldıkları hususunu zikretmiştik. Aynı durum; Ebu'l-Alâ'nın etkilendiği ya da mensup olduğu akım hakkında da sözkonusudur. Bazı araştırmacılar İslam dairesinin içinde yer alan mezheplere yakın bulurken; bazı araştırmacılar da zındıklık suçlamasıyla beraber İslam dünyasının dışından akımlara mensup olduğunu söylemişlerdir.

Bunlara göre Ebu'l-Alâ el-Maarrî Trablus, Antakya ve Lazkiye seyahatlerinin ve özellikle Bağdat seyahatinin etkisiyle İslam dışı akımların mensubu olmuş ve hayatını buna göre tanzim etmiştir. Bağdat'ta Hint dünyasına ait kadim dini görüşleri benimsediği öne sürülmüştür. Brahman, Caynist yahut Budist felsefelere meyl ettiği kabul görmüştür.[421] Bunların temelinde peygamberlik ve şeriatı reddeden şiirleri ve hayvanlara eziyet edilmemesi görüşleri yatmaktadır.[422] Ancak böyle bir dünya görüşünün yalnızca Hindistan'dan neş'et edebileceği anlayışı o dönem için makul görülmektedir.

Oysaki klasik kaynaklar Maarrî'nin hayvanlara eziyet etmeme görüşünün esasında merhametten ve adalet duygusundan kaynaklandığını belirtmektedirler.[423] Dolayısıyla hem ilhâdî olarak nitelendirilen görüşleri hem de canlılarla ilgili merhamete dayanan görüşleri İslam geleneğinin içinden çıkan aykırı görüşler olarak değerlendirilebilir. Burada şunu belirtmek gerekir ki; Ebu'l-Alâ fikirlerinin tekamülü ve tezlerinin desteklenmesi için eklektik bir çaba içerisindedir. Bu eklektik yaklaşım temel tezinin gücünü artırmış; yeni değerlendirmelerle ve kültürel birikimiyle zenginleşmiştir.

Bir diğer husus da Maarrî düşüncesinin tekamül aşamalarını katı çizgilerle belirleme yanlışıdır. Önemli seyahat ve olayların etkisiyle aniden ortaya çıkmış tepkisel görüşler olduğu kanaati zannımızca isabetli değildir. Ayrıca zekası ve hıfzı onun görüşlerini etkili bir şekilde ortaya koymasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla dini akımların Ebu'l-Alâ üzerinde asli etken olduğu mümkün görülmemektedir. Nitekim hiçbir mezhebi kabul etmediğini açıkça ifade etmektedir. Aklın önderliği ve mezheplerin onun düşüncesindeki yerini gösteren şu şiirler örnek verilebilir:

---

[420] Salâh Rızk, a.g.e., s. 102.
[421] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112.
[422] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 116.
[423] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 107.

إنما المذاهب أسباب

الجر الدنيا الرؤساء[424]

"Mezhepler sebeplerdir

Dünyayı sürükleyenler reislerdir."

aklın hidayeti:

كذب الظن لا إمام سوى العقل – مشيرا في صبحه والمساء[425]

"Zan yalandır ve akıldan başka imam yoktur

Sabah akşam buna işaret eder."

Ebu'l-Alâ'nın yakın olduğu düşünülen İslamî fırkalar konusuna gelince; en yaygın iddialar şiîlik (İmâmiye ve Fâtımîlik) sufilik, bâtınîlik, Nusayrilik, Dürzilik ve Karmatiliktir.[426] Sufi geleneğin dışında olduğunu bizzat açıklayan Ebu'l-Alâ'dır. Ancak yaşam tarzı ve zühdü pek çok insanın onun sufi bir meşrebe sahip olduğunu düşünmesine yol açmıştır. Katı bir dünya hayatı karşıtlığı, hiçlik fikri, nefsi çokça hakir görmesi, sufi meşreplerle onun arasında benzerlikler kurulmasına sebep olmuştur.[427]

Cebriye'ye meyilli olduğunu hissettiren görüşleri; insanın asli kötülüğü ve neslin kaçınılmaz bir şekilde kötülüğe sebep olmasıdır.

Şia iddialarının temelinde de Ebu'l-Alâ'nın ehl-i beyte duyduğu saygının ürünü olan şiirleri yatmaktadır. Ayrıca eserlerinde şia imamlarının methedilmesi araştırmacıları bu yönde düşünmeye ve *Lüzûmiyyât*'ta şii geleneğe uygun olarak takiyyede bulunduğu fikrine sevk etmiştir.[428] Diğer bir husus da Abbâsî devletinin otoritesinin zayıflamasıyla beraber ortaya çıkan bâtınî hareketlere mensup olduğu görüşüdür. Bu yöndeki görüşler Ebu'l-Alâ'nın eserlerinde sembolik bir dil kullanması ve remzlerde bulunmasıyla desteklenmektedir.[429] Ancak kelime oyunları ve luğzlar Ebu'l-Alâ'nın diğer şairler gibi zaman zaman başvurduğu yöntemlerdi. Bâtınîlik iddiasını desteklemek için Abdullah el-Alayîlî şu örnekleri vermektedir:

[424] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 68.
[425] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 72.
[426] Âtıf Şükri Ebû Avd, a.g.e., s. 192.
[427] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112.
[428] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 52.
[429] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 189.

الليالي هوزاء، راجعات – في دابي

Buna göre ilahi zat hakkındaki görüşü takdis ve tenzih, sıfatlarına bâtınî bir bakış içermekteydi. "O evvel, âhir, zahir ve batındır." Alayîlî, Maarrî'nin atıfta bulunduğu bu ayeti örnek vermektedir.[430]

Alayîlî'ye göre Maarrî hurufi sembol ve kelime oyunlarına meyilliydi ve harflerin sırlarına (ebced) inanıyordu. Dağ inciri تين bâtınîlikte din ile aynı hesaba gelmektedir şeklinde bir yorum yapmıştır.[431]

Bağdat'ta tanıştığı İhvân-ı Safâ risaleleri ve görüşlerinden etkilendiği de söylenmiştir.[432] *Lüzûmiyyât*'ta Maarrî, insanın dünya hayatındaki mebde'i hakkında bazı yorumlarda bulunmaktadır. Bunlara göre İslam geleneğinin aksine bir Adem sözkonusu değildir ve her ırk için birden fazla Adem bulunmaktadır.[433]

Taha Hüseyin de Şiilik, Zenc ve Karmatî isyanlarından etkilenmiş olabileceğini söylemekte; ancak bunlara mensup olduğu fikrini reddetmektedir.[434]

Nusayrîlik ve Dürzîlik iddialarına gelince; eserlerinde Maarrî'nin böyle bir davete icabet ettiğini gösteren bir işaret bulunmamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar Maarrî'nin mensup olduğu Tenûhî kabilesinin bu propagandalar neticesinde Dürzîlik ve Nusayrîliği kabul ettiğini söylemişlerdir.[435]

İslam dışı akımlarla ilgili şunlar söylenebilir; Ebu'l-Alâ'nın Yunan ve Ortadoğu felsefelerini okuduğu bilinen bir husustur. Ayrıca Bağdat seyahatiyle hem felsefi kültürünü geliştirmiş hem de İran, Hint kaynaklı düşüncelerle tanışmıştır. Ancak Hint kaynaklı düşünceler dönemin Bağdat'ında tam olarak yaygın akımlar değillerdi.[436] Maarrî'nin esas beslendiği kaynaklar İslam geleneği ve tarih ile mitoloji ve şiirden ibaret olan Arap örfü olduğu söylenebilir.

Antik Yunan filozoflarından Epikür'den etkilendiği görüşüne gelince[437]; Maarrî'yle Epikür arasında bazı farklar söz konusudur. Epikür hazcı bir görüşe sahipken Maarrî ahlakçı çileciliği ile ön plandadır.[438] Ayrıca yeni platoncu mistisizmden etkilendiği de söylenmiştir.[439]

---

[430] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 167.
[431] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 69.
[432] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 138.
[433] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 177.
[434] Âtıf Şükrî Ebû Avd, a.g.e., s. 192.
[435] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 113.
[436] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1252.
[437] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112.
[438] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 118.
[439] Maarrî döneminde neoplatonculuk yaygındı. Bkz. Umer Ferrûh, a.g.e., s. 40; s. 110.

Maarrî maddeci görüşleri reddetmekte: "Mezhebim âlemin kıdemi mezhebi değildir", demektedir.[440]

Ebu'l-Alâ görüşleriyle aklın imametini kabul etmektedir.[441] Herhangi bir mezhebe mensup olmayan Ebu'l-Alâ, görüşleri için faydalı ve ahlaki bulduğu her şeyi alıyordu. Ona göre yapmadıklarını söyleyen din adamlarının[442] baskı ve şekilcilikle ördükleri toplumsal dini hayat[443]; yaygın adetler, hurafe ve gerçeklikten uzak akıl dışı süslü anlatımlar içermekteydi.[444] Maarrî bu tür kalıpları kırmak maksadıyla özellikle *Risâletu'l-gufrân*'da alaycı bir üslup kullanmaktadır.[445]

Lüzûmiyyât'tan bu konuyla ilgili şu şiirler örnek verilebilir:

"Bir ol şüphesiz rabbin Allah birdir, başkanların meclisinde bulunma, meclislerden uzak kalmak genç için ayıplama ve ezayı azaltır."[446]

Maarrî'nin kişisel ahlakı genel ahlak düşüncesiyle paraleldi. Ona göre şiirlerinde de bahsettiği gibi tek rehber akıl; ahlak alanında da erdemlerin bulunmasının yegâne aracıdır.[447] İyilik yapmak aklın öncülüğünde insanoğlunun dünya hayatı serüveninin özüydü. Maarrî düşüncesinin ahlaki boyutu akılcı bir anlayışa sahiptir. Kişisel olarak Ebu'l-Alâ el-Maarrî hassas bir mizaca sahipti. Merhamet duygusu oldukça gelişmişti. Anne ve babaya ikram şiirlerinde önemli bir yer tutmaktaydı[448]:

"Baban zevk duyarak seni var etmiştir, annen zahmet. Anneni üstün tut, babana hakkını ver."[449]

"Ebeveynine ikram et, anne ikram ve ihsanda önceliklidir, emzirmesi ve hamileliği yeter. Tüm insanlar bu iki işi yaşamıştır."[450]

Bu kişisel ahlakın genel özellikleri kaynaklarda yer alan bilgiler ve eserleri ışığında şöyle sıralanabilir: Sabır, haya ve iffet, doğruluk, cesaret ve cömertlik.[451] Cömertliğine dair

---

[440] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 174.
[441] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 113.
[442] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 59.
[443] **Nâme-i Dânişverân-ı Nâsırî**, Heyet, Müesseseti Matbûât-ı Dâru'l-Fikr, Kûm, 2. Baskı, 2. C. s. 229.
[444] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 36; 39.
[445] Olay örgüsünde gizli bir alaycılık vardır. Cin ve meleklere inanmayıp alay etmekteydi. Bkz. Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s. 200.
[446] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 76.
[447] **Dictionary of the Middle Ages**, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, Mansour J. Ajami, "Maarri", s. 701.
[448] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 34.
[449] Bedrettin Aytaç, **Nüsha**, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin Lüzûmiyyât'ında Kadın", Yıl: I, sayı: 3, Güz, 2001, s. 17.
[450] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 272.
[451] Salâh Rızk, a.g.e., s. 36.

öğrencileri ve akrabalarıyla paylaşım içinde yaşadığını gösteren rivayetler mevcuttur.[452] Ayrıca doğruları göstermek manasında olan alaycılığı cesaretinin bir örneğidir.[453] Bu saydığımız kişisel ahlakının hususiyetlerine dair şu şiirler örnek gösterilebilir:

Tevâzu sahibi olduğunu gösteren şiir[454]:

ماذا تريدون لآمال يتسر لي – فيستسماح و لا علم فيقتبس

"Beni mutlu eden emellerden ne istiyorsunuz

Hoşnut ederler beni ama derlenecek bir ilim de yok."

"Allah bana bir nimet verdiğinde, bağışlarım onu fakirlere içeceğin onda birini ve öşrün çeyreği altın veririm."[455]

Daha önce Maarrî düşüncesinde ahlak ve dinin aynı madalyonun iki yüzü olduğundan bahsetmiştik.[456] Buna göre Ebu'l-Alâ'nın ahlaklı zühd hayatı geçici dünya lezzetlerinden uğruna yüz çevirdiği Allah'ın rızasıydı.[457] Eserlerindeki takva ile ilgili hikmetli söz ve vaazlarında da görüleceği üzere Ebu'l-Alâ'nın nefsi teemmül alışkanlığı ve Allah'ı yüceltmesi açıkça ortadadır.[458] Şu beyitlerde olduğu gibi:

"Hakka inan ve güven."[459]

"İyilik yaptığında rabbine ihlasla yap, dilinle yaptığını övme."[460]

"Allahtan kork, sakın, ibadetin seni aldatmasından."[461]

"Sana Allah'tan kork denirse: Evet, de."[462]

Ahlakının ve dininin pratikteki uygulaması olan ibadetler ve namaz için şu beyti örnek gösterilebilir[463]:

[452] Salâh Rızk, a.g.e., s. 36.
[453] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 36.
[454] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 188.
[455] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 222.
[456] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 102.
[457] Salâh Rızk, a.g.e., s. 104.
[458] Salâh Rızk, a.g.e., s. 108.
[459] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Mulka's-Sebîl**, Not: Saîd Seyyid İbâde, Dâru'l-Basâir, 1.baskı, Kahire, 2007, s. 134.
[460] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 225.
[461] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 478.
[462] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 91.
[463] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.

الحمد لله

قد اصبحت في دعة – أرض القليل و لا اهتم با لقوت – و شاهد خالقي أن الصلاة له – اجل عندي من دري و ياقوتي

"Allah'a hamd olsun az bir toprakta rahatım

Yemeğe de önem vermem

Yaratıcım şahittir ki onun için

Kıldığım namaz benim için

İnciden ve yâkûttan daha değerlidir."

Onunla ve Ebu Nuvâs'la yapılan kıyaslamalarda da belirtildiği üzere ahlaki yaşantısının amacı ahiretti. Bu kıyaslamalar özetle şöyledir: Ebu Nuvas için hayat şimdidir, Maarrî içinse hayat yarındır, ölümden sonradır.[464]

Dünyevi geçici huzuru yalnızlıkta bulan Ebu'l-Alâ'ya göre insanlar yalnız yaşamalıdır. Taha Hüseyin'in[465] de değindiği gibi Ebu'l-Alâ büyük bir tevâzu sahibiydi. Tevâzuu şu beytinde görülmektedir[466]:

دعيت أبا العلاء و ذاك مين – و لكن الصحيح أبو النزول

"Bana Ebu'l-Alâ (yüceliğin babası) dediler bu yalandır.

Doğrusu ben Ebu'n-Nuzûl (alçaklığın) babasıyım."

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin adalet ve merhamet yoluyla iyiliğe ulaşan bir toplumsal ahlak görüşü vardır. Bu bireysel yaşantısında da uyguladığı ilkelerinin topluma hakim olması beklentisinin bir ürünüdür. Ancak bu konuda çok da ümitli olmadığını gösteren bir beyti vardır:

"Ben körüm, insanların tamamı körken nasıl doğru yolu bulurum. İsyan ve günahta olan yönlendiriciden daha iyidir bir kör."[467]

Bu beyitte kendi olumsuz durumuna bir göndermede bulunduktan sonra Maarrî, toplumun da aslında, gördükleri halde varacakları yeri tayin edememeleri ve kötü yönetilmeleri nedeniyle kendisinden farksız olduklarını vurgulamaktadır.

Maarrî düşüncesinde ahlaksız bir din anlayışına yer olmadığı için eleştiriler dini uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kâh takvasız yapılan hac ibadeti, kâh sık kullandığı

[464] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 82.
[465] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 51.
[466] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 13.
[467] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 221.

tabirle riyakar namaz kılmak eleştirilerin hedefinde olmuştur.[468] Uzlete davet etmesi ve yalnızlığa sığınması ve ona göre nesilden beri olmak kurtuluşun yegâne yoludur. Neslin artması bu ahlaki olmayan düzenin daha da yayılması; insanlığın mutsuzluğu ve erdemsizliği manasına gelmektedir. Ayrıca çocuk sayısının fazlalığının ebeveynler için meşakkat demek olduğunu da vurgular.[469]

Sosyal ve ekonomik hayattaki fesad Maarrî'nin gündemindedir.[470] Çarşılarda insanları istismar eden tüccarlar, onun gözünde kırsaldaki eşkıyadan farksızdır.[471] Gerçekten de Ebu'l-Alâ'nın yaşadığı dönemde Abbâsî Devleti yer yer parçalanmış ve yıkılmanın eşiğindeydi. Ekonomik sıkıntılar had safhaya çıkmış, güven duygusu azalmış ve ahlaki çöküntü derinden hissedilmekteydi.[472]

Toplumsal davetinin içeriği şiirlerinde görüleceği üzere şöyledir: Güzel ahlakı tavsiye etmek, bu ahlakın tamamlayıcısı olarak gördüğü Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve zulümden uzak durmak.[473]

Sosyal hayatın bir parçası zayıf ve düşkünlere merhamet Maarrî için vazgeçilmez bir kuraldır.[474] Şiirlerinde yaşlı kadınlara ve fakirlere merhamet ön plana çıkmaktadır. Örneğin;

"Yokluk zamanında senle olana bollukta sevgi vermeyi unutma, kim kardeşini zenginliğine muhtaç durumda bırakırsa kardeşlikte doğruyu yapmamış olur."[475]

"Yaşlı kadına ikram et yalnızken, keşiş olsa da hanif olsa da.[476]

"Allah bana bir nimet verdiğinde, bağışlarım onu fakirlere içeceğin onda birini ve öşrün çeyreği altın veririm."[477]

Maarrî ahlak felsefesinin özü insanın tabii olarak kötülüğüdür. " فإنهم سوء الطبع أسوا ء " (Onlar kötü tabiatlı ve kapkaradırlar) *Lüzûmiyyât*'ta ifade ettiği bu söz konuyu özetlemektedir.[478] Bu inancı onun dünya hayatının zemmine ve hiçliği fikrine götürmüştür. Bundan dolayı kadın ve nesle de karşıdır. Ona göre: "İnsanoğlunun düşmanı nefsidir, sonra da

[468] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 315.
[469] Bu görüşü iktisad âlimi Maltus'un nüfus ile ilgili görüşlerine benzetilmiştir. Bkz. Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 135.
[470] Salâh Rızk, a.g.e., s. 102; Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 170.
[471] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 115.
[472] Hasan Âsî, a.g.e., s. 165.
[473] Salâh Rızk, a.g.e., s. 102.
[474] Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 167.
[475] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 78.
[476] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 202.
[477] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 222.
[478] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 60.

oğlu"dur.[479] Ahlak felsefesinin konuları olan iyilik, kötülük ve bunların kaynağı meselesine eserlerinde değinen Maarrî; kötülüğün kaynağının insan olduğuna inanmaktadır. İnsan dünyada oldukça ve yayıldıkça kötülük de yayılmaktadır. Tıpkı mezar taşına yazdırdığı şu sözünün özetlediği gibi: "İşte babamın bana karşı işlediği cinayet; ama ben kimseye bu suçu işlemedim!"[480]

Araştırmacılar Maarrî'nin ahlak düşüncesinin sistemli olmadığı ve bazı edebi ilhamlardan ibaret olduğu görüşündedirler.[481] Ancak *Lüzûmiyyât* okunduğunda görülür ki; sistemli bir ahlak anlayışından vazgeçmemektedir. Dolayısıyla belki sistemli ifade edilmeseler de; düşünce bazında yerleşik bir hal söz konusudur. Kötülüğün insan tabiatında asıl oluşu onun ahlak felsefesinde merkezi konumdadır ve diğer konularla irtibatlıdır; nesil, kadın (özellikle Hz. Havva ve doğurması), din ve nübüvvet gibi.

Ebu'l-Alâ'nın bu fikirlerinin kaynağı ve etkilendiği düşünceler hakkında bazı yorumlar yapılmıştır. Bunlara göre; Hint, Çin, Yunan, Brahman, Caynist, Budist ve Mazdekist etkiler söz konusudur.[482] Tüm bunların bütüncül bir şekilde Ebu'l-Alâ tarafından bilinmesi mümkün görülmese de bunlardan haberdar olduğu düşünülebilir. Ancak Maarrî'nin beslendiği kültür öncelikle İslam-Arap kültürüdür.

2- Zühd

Ebu'l-Alâ el-Maarrî zâhid bir insandı. Onun zühdü katı bir uzlet içinde olmayan bir zühd; yani öğrencileri ve akrabalarıyla yaşadığı, daha çok evinde rehinu'l-mahbeseyn[483] olarak kaldığı bir yalnızlıktır. Bir alevi topluluğa yazdığı risalesinde: "Umutsuzluğa kapıldım, insanlardan uzaklaştım"[484] diyerek yalnızlığını vurgulamaktadır.

Seâlibî'nin aktardığı: Satranç ve tavla oynaması, ciddi ya da değil tüm sanatları bilmesi, körlüğe şükretmesi rivayetinin[485] de gösterdiği gibi, bazı araştırmacılar hayatının ilk devrelerinde dünyaya meyletme arzuları bulunan Maarrî'nin daha sonra bunları dizginlemeye çalıştığını söylemişlerdir.[486]

---

[479] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 245.
[480] **Dictionary of the Middle Ages**, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, Mansour J. Ajami, "Maarri" s. 702.
[481] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 157.
[482] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112.
[483] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 135.
[484] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, Matbaatu'l-Edebiyye, Beyrut, 1894, s. 84.
[485] Ahmed Teymûr Pâşâ, a.g.e., s. 25.
[486] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 95.

Uzletteki kararlılığının göstergesi evlenmemesidir.[487] İnsanlardan nefret ettiği için uzlete çekildiği de rivayet edilen ve zaten kadın ile nesle karşı bir fikriyatı bulunan Ebu'l-Alâ yalnız yaşamaya karar vermişti.[488] *el-Fusûl ve'l-gâyât*'ta bu kararını açıkça söylemektedir: "yalnızlığı seçtim."(الوحدة)[489] Yalnızlıkla ilgili şu şiirleri de vardır[490]:

ما زال حوتي، راصدي و هو آخذي – فما المتابي ليس يغسل حوتي

"Ölüm (Hut-Balina) daima beni gözetliyor, alacak beni

Ama tevbelerim benim onu giderecek değil."

Maarrî'nin uzletinin ilginç bir özelliği öğrencilerine ders verirken, entelektüellerle iletişimini kesmiş olmasıdır. Bazı yazarlara göre bunda Bağdat'ta yaşadığı kötü tecrübeler etkilidir.[491] Çoğu araştırmacının da değindiği gibi, sosyal konular ve zühde çağrı Maarrî'yle başlayan bir yeniliktir.[492]

Etkilendiği şair Mütenebbî'nin[493] temalarını kullanan Ebu'l-Alâ'nın şiirlerinde *"Dünyamıza aşık olundu, oysa aşk meşakkatlidir, öyle bilinir"*[494] örneğinde olduğu gibi sık sık dünyanın zemmedildiği, zamandan şikayet edildiği ve elemlerin tasvir edildiği görülmektedir.[495] Uzlette kadınla ilgili tutumuna değinmiştik. Bazı yazarlar Ebu'l-Alâ'nın şiirlerinde geçen Umâme vb. kadın isimlerinden yola çıkarak onun başarısız bir aşk yaşadığını iddia etmişlerdir. Hatta bu aşk, Mehâsinî'ye göre, Maarrî'nin ruhsal ve akli yükselişine vesile olmuştur.[496] Taha Hüseyin'e göre ise bu şiirler sanatsal şiirlerdir ve Ebu'l-Alâ kendisini dünyevi zevklere tamamen kapatmıştır.[497] Kadına bakışının *Lüzûmiyyât* ve uzletle değiştiği söylenmiştir.[498]

Bazı yazarlara göre Bağdat seyahatinden önce de aklında uzlet fikri vardı.[499] Taha Hüseyin Maarrî'nin 48 yıllık[500] uzletini ve zühdünü açıklarken, Pisagor sufizmi, Epikür ve

[487] Salâh Rızk, a.g.e., s. 45.
[488] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e., s. 46.
[489] Salâh Rızk, a.g.e., s. 44.
[490] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 19.
[491] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 285.
[492] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 103.
[493] P. J. E. Cashia, **Journal of Arabic Literature**, "The Dramatic Monologues of Al Maarri" T. Y., s. 131.
[494] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 64.
[495] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 57.
[496] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 79.
[497] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 83.
[498] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 89.
[499] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 282.
[500] Hasan Âsî, a.g.e., s. 165.

Diyojen etkilerinden bahsetmektedir.[501] Emîn el-Hûlî de kamil bir manada uzlet olmadığını belirterek; kanaat, itidal ve mahrumiyetlere işaret etmektedir.[502] Nâsır Hüsrev adlı İranlı şii propagandacı gezginin Maarrî'yi zühd içinde yaşayan zengin ve infak edici biri olarak tasvir etmesi, aşırı katı bir riyazet, zühd ve uzlet içinde olmadığını göstermektedir.[503]

أيسجنني رب العلى و هو منصف – و إن تقن راح فهي لا بد تبزل

"Adil olduğu halde Yüce Rab, beni zindana mı atacakmış

Ki sağlam olsaydım bedenim cömertlik ederdi."

Körlükten ölünce çıkmak için duyduğu aşırı susuzluğu anlatan bu şiiri; Ebu'l-Alâ'nın uzleti üzerinde etkili olan körlüğünü vurgulamaktadır.[504]

Mezhebinin Allah'tan korkmak[505] olduğunu ifade eden Ebu'l-Alâ bu süreçte, oruçlu gibi yaşıyor[506], risalelerinde belirttiği gibi ibadetle meşgul oluyordu. Ayrıca kaba bir elbise giyiyordu.[507] Hacca zorluğu ve maddi sıkıntıları sebebiyle gidememişti.[508] Şeklî dindarlığı her zaman eleştiriyor ve dinin huşu duygusuyla yaşanması gerektiğine inanıyordu.[509]

الحمد لله

قد أصبحت في دعة – أرض القليل و لا أهتم با لقوت – و شاهد خالقي أن الصلاة له – أجل عندي من دري و ياقوتي [510]

Namaz hakkındaki bu şiiri ibadetlerin Ebu'l-Alâ'nın zâhidane duygu dünyasında bir yerleri olduğunu göstermektedir.

Canlılara duyduğu merhamet, sevgi ve oruçlu yaşaması vb. fiilleri onun Cayna felsefesinden etkilendiğine dair yorumlar yapılmasına sebep olmuştur.[511] Günlük yiyeceği de; ekmek (arpa)[512], mercimek ve incirdi.[513] Ebu'l-Alâ'nın vermeyi seven ancak almayı

[501] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112.
[502] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 120.
[503] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 20.
[504] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 23.
[505] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[506] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 27.
[507] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 298.
[508] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 27.
[509] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[510] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 26.
[511] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 41.
[512] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 153.
[513] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 134.

sevmeyen bir yapısı vardır.[514] Ayrıca eski bir felsefi yaklaşım olan agnostizmi çağrıştıran beyitleri de vardır[515]:

و للإنسان ظاهر ما يراه – و ليس عليه ما تخفي

الغيوب

"İnsan için gördüğü zahir vardır

Gaybın gizlediklerinden mes'ul değildir."

Zahid Maarrî; takvayı ve salih ameli hoş görüyordu.[516] Ancak o bir sufi de değildi, şu şiirinde belirttiği gibi[517]:

و لا صوف على الجسد

"Bedenin üzerinde yün bir elbise de yok."

Dünyanın değersizliği ve diğer zahidane görüşleri *Lüzûmiyyât*'ta yer almaktadır. Ayrıca *Lüzûmiyyât* kendisi için ördüğü duvarları da resmetmekte; Maarrî bu şiirlerinde üç hapishanesi olduğunu söylemektedir: Körlüğü, evinde yalnızlığı ve çirkin bedeni.[518]

3- Kadın ve Nesil

Araştırmacılara göre Ebu'l-Alâ kadın konusunda olumsuz fikirlere sahiptir. Kadın karşıtı olarak algılanan görüşlerinin temelinde kötü tabiatlı insanın yeryüzünde çoğalması yani nesil problemi yer almaktadır. Buna göre Maarrî neslin çoğalmasına yol açacağı için, kadınlara yaklaşmaktan kaçınmaya davet etmektedir. Şu şiiri buna örnektir:

"Kadınlara yaklaşma balın sonu acıdır."[519]

Maarrî "yakın bir vuslat" isteyenleri kısır kadınlarla evlenmeye çağırmaktadır.[520] Bu da meselenin özünde nesil karşıtlığı olduğunu göstermektedir.

Yaşlı kadınlara, özellikle anneye, ar duygusu olan ve iffetli kadınlara merhamet, sevgi Ebu'l-Alâ'nın şiirlerinde yer bulan bir temadır.[521] Farklı bağlamlarda bu konu *Lüzûmiyyât*'ta geçmektedir. Haccın duyarsız bir kavmin elinde olmasından dolayı yaşlı kadınlara farz olmadığını düşünmektedir:

---

[514] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 6.
[515] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 53.
[516] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 71.
[517] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 34.
[518] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 123.
[519] Bedrettin Aytaç, a.g.m., s. 16.
[520] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 84.
[521] Eşref Edib, **Sebilürreşad**, 202-20, 5 Temmuz 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarri", s. 16.

"Haccın yaşlı kadınlar ve özrü olanlar için farz olmadığını düşünüyorum. Mekke'de kötü bir kavim var ve hâmi ve duyarlı değiller. Sarhoşken Kabe'ye kıyam ediyorlar. Eğer duan iyilik olursa sözüm: Evet, olur."[522]

Maarrî düşüncesinde kadın yalnızca nesil probleminden dolayı uzak durulması gereken bir varlıktır. Nitekim Hz. Havva kadar Hz. Adem de bu şiirlerde eleştirilmektedir. *Lüzûmiyyât*'a dönersek; kadına karşı olumsuz görüşlerinin Maarrî'nin olgunluk dönemi fikirleri olduğu söylenebilir. Bazı araştırmacıların da kanaatleri bu yöndedir. Çünkü olgunluk dönemi öncesi divanı *Saktu'z-Zend*'de gazeller mevcuttur.[523] Ancak *Dır'iyyât*'ta kadından ve nesilden uzak durmaya dair bazı işaretler de yok değildir. Örneğin; *Saktu'z-Zend*'de kullandığı sembol olan sicn kelimesi ve bir annenin oğluna evlilikten kaçınması öğüdünün yer aldığı şiirleri gibi. [524]

Lüzûmiyyât'ta çoğu kez Hz. Havva'nın yerildiği şiirlere rastlamak mümkündür.

Bir diğer husus da Ebu'l-Alâ'nın uzlete karar vermesidir. Dahası insanları uzlete ve yalnızlığa çağıran, dünya hayatının geçici bir eza[525] olduğunu düşünen Ebu'l-Alâ el-Maarrî neslin bir cinayet olduğu görüşündedir. Şu şiiri buna bir örnektir:

"Evlat sahibi olmak cinayettir"[526]

"Nesil ipi Adem'den bana kadar geldi, bende koptu."[527]

"Havva'nın tüm çocukları, bana benziyor, ne kötü (ahlak) doğurdun Havva."[528]

"Keşke yenidoğan çocuk doğumunda ölseydi."[529]

4- Yöneticilerin Zulmü

Maarrî yaşadığı dönemin koşullarıyla ilgilenmiş, dönemin yöneticilerini korkusuzca eleştirilere tabi tutmuştur.[530] Bağdat seyahatinde dayısının kendisi için hazırladığı teknesinin Bahâuddevle'nin (m. 989-1012) görevlileri tarafından alınması da yöneticilere olan eleştirilerinin yerleşmesine sebep olmuştur.[531] Ebu'l-Alâ hayatı boyunca herhangi bir siyasi faaliyette bulunmamıştır.[532] Fatımîlerden aldığı beytülmal tekliflerini ve davetleri de

[522] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 90.
[523] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 124.
[524] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend,** Dâru Sâdır li't-Tibaati ve'n-Neşr, Beyrut, 1997, s. 330.
[525] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 392.
[526] Reşîd Yûsuf Atallâh, a.g.e., s. 302; Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 54.
[527] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 54.
[528] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 60.
[529] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 76.
[530] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 111; Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 49.
[531] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 181; Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 12.
[532] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 44.

reddetmiştir.[533] Onlarla mektuplaşmış ve irtibatta olmuştur ancak; bir politik tutum içine girmemiştir. Maarretu'n-Nu'mân'ın Mirdâsî emiri Sâlih b. Mirdâs tarafından kuşatılması sırasında halkın ısrarlı talepleri üzerine Sâlih'e elçi olarak gitmiştir.[534] Burada otorite sahibi insanlara karşı korkusuz bir üslup kullanmıştır. Nitekim şiirlerinde Sâlih'e elçi olarak gitmesi ve cesareti görülmektedir.[535]

Fatımîlerin siyasi ve dini propaganda ve davetlerini reddediyordu. İdarecilerin yanlış ve gayrı ahlaki yönetim anlayışlarından kaynaklanan fitne ve savaşlara tümden karşıydı.[536] Şu şiirinde görüldüğü gibi:

إن العراق و إن الشام مذ زمن – صفرت ما بهما سلطان – ساس الأنام شياطين مسلطة – في كل

مصر من الوالين

شيطان[537]

"Irak ve Şam'a uzun zaman önce
Orada olanları temizledi bir sultan
Canlılara musallat olmuş şeytanlar yöneticilik etti
Her şehirde bir şeytan vali var."

Ebu'l-Alâ'nın zulüm ve fesâd karşıtlığı aydın çevrelerin onu dönemin muhalif ve isyancılarıyla anmasına sebep olmuştur.[538]

Maarrî'nin Arap şiirine ve düşünce hayatına itiraz ve sorgulamayı getirdiği bilinen bir husustur.[539] Taha Hüseyin'in ifade ettiği gibi: "Maarrî felsefeyi toplumun kalbine indirmiştir."[540] Bu ifade şu çıkarsamayı haklı kılar: Maarrî'nin toplumsal yaşama dair uygulanmasını istediği düşünceleri vardır.

Bu düşüncenin akılcı ahlaki temelleri bulunmaktadır. Şu şiir buna örnektir:

كذب الظن لا إمام سوى العقل – مشيرا في صبحه والمساء[541]

Ayrıca Maarrî'nin kişisel deneyimlerinin umuma yansıtılması sözkonusudur. Bu da zühd, yalnızlık ve devlet otoritesinden uzaklıktır. Ayrıca ekonomi yönetimi ve işleyişi konusunda toplumun üzerine bir otorite almaması gerektiği düşüncesi sözkonusudur. Mal

[533] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 203; Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 295.
[534] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 42.
[535] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 25.
[536] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 114.
[537] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 20.
[538] Hasan Âsî, a.g.e., s. 164; bkz. Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 80; Âtıf Şükrî Ebû Avd, a.g.e., s. 192.
[539] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 48.
[540] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 213.
[541] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 72.

biriktirme[542] ve ticaret yerine zühd hayatı yaşamak, yalnızlık ve dünyevi zevklerden uzaklaşmak önerilmektedir.

Paylaşım konusuna gelince; Ebu'l-Alâ birçok şiirinde malını paylaştığını anlatmakta ve insanları da yoksula ve muhtaçlara yardım etmeye çağırmaktadır. Bu da yukarıda bahsettiğimiz ahlakı değer kabul eden bir yaklaşımının neticesidir. Çünkü toplum güçlü ve zayıflardan oluşmaktadır.[543]

Bu düşünceler Maarrî'nin tecrübeleri ışığında *Lüzûmiyyât*'ta netleşmektedir. *Lüzûmiyyât*'ta geçen şu beyitler Maarrî'nin konuya bakışını özetlemektedir:

"Emirler yetkinlikleri olmadan emrettiler, reayalarına zulmettiler, tuzak kurdular, oysa emirlerin parası halktan geliyordu."[544]

"Bir kavim onların üzerindekiler (yöneticiler) nimetler içindeyken, dar durumda olanlar nasıl buna ortak olmazlar?"[545]

Müsteşrik Margoliouth'un da belirttiği gibi Şam, Endülüs, Irak ve Mısır'da Müslümanların yaşadığı siyasi krizlerin farkındaydı.

Bazı yazarlar Maarrî'nin bu görüşleri aktaran şiirlerinden yola çıkarak onun cumhuriyetçi, demokratik, sosyalist fikirlere sahip olduğunu düşünmektedirler.[546] Taha Hüseyin bu görüşleri reddetmekte, onun toplumu zengin-fakir şeklinde ayrıştırmaya karşı olduğunu söylemektedir.[547]

Ayrıca bazı modern araştırmacılar Ebu'l-Alâ'nın "devrimci"[548] olarak nitelenen bu özelliklerini silahsız, kelimelerle yapılan bir mücadele biçimi olduğunu düşünmektedirler.[549] Mütenebbî'nin isyan denemesinin aksine daha çok pasif direnişe benzetmişlerdir.[550]

Ebu'l-Alâ el-Maarrî yöneticileri methetmek maksadıyla şiir yazmamıştı.[551] Şu şiirinde görüldüğü gibi[552]:

ولم أطرق مسامع الرؤسا ء بالنشيد

"Reislerin kulaklarına şiirlerimi okumam (çalmam)"

---

[542] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 199; s. 232.
[543] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 63.
[544] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 66.
[545] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 72.
[546] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 146.
[547] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 148.
[548] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 11.
[549] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 12.
[550] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 10.
[551] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 23.
[552] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 16.

Fatımî halifelerinin (Mustansır Billâh el-Fâtımî) Beytülmâl'den hibe verme tekliflerini, mektuplaşmalarında fakirliğinden bahsetmesine rağmen kabul etmemişti.[553] Yöneticilerin kibrini eleştirdiği birçok şiir ve yazısı vardır. Allah'ın anıldığı sıfatlarla yöneticilere hitap edilmesini hoş görmüyordu.[554] Ayrıca Persleri bir kadını (Bûrân) kraliçe olarak tayin ettikleri için eleştirmektedir. Ona göre işlerini bir kadına teslim eden bir kavim asla iflah olmaz.[555] Ebu'l-Alâ'nın hassas olduğu ve bilinçli olduğu nokta zayıflara merhamettir.[556] Bu yüzden eserlerinde fakirler için en doğrusunun kralların meclislerinden uzak olmak olduğunu öğütlemektedir.[557]

5-Karamsarlık

Ebu'l-Alâ el-Maarrî bilindiği üzere 4 yaşında çiçek hastalığı sonucu gözlerini kaybetmişti. Yüzünde bu hastalığın bıraktığı izleri taşımaktaydı.[558] Görenlerin aktardığına göre izler yüzünü kaplamıştır ve sanki bir gözüyle de bakar gibidir. Ayrıca zayıf bir bedene sahipti.[559] Daha önce şükrettiği körlüğünü olgunlaştığı dönemde daha karamsar tasvir etmiştir[560]:

ما بي طرف المسير و لا سرى – لأني ضرير لا تضي ء لي الطرق

Maarrî'nin karamsarlığının en açık takip edilebildiği eseri *Lüzûmiyyât*'tır.[561]

Annesinin ve babasının vefatı ile beraber Maarrî'nin hayatında bir dönem kapanmıştı.[562] Maarretu'n-Nu'mân'da 48 yıl sürecek bir yalnızlığa kendisini adamıştır. İşte yukarıda bahsettiğimiz duygusal süreçlerden sonra Ebu'l-Alâ, Maarretu'n-Nu'mân'daki evine kapanmış, toplumdan soyutlanmış ve kendisine "rehinu'l-mahbeseyn" demiştir.[563]

İki hapsin tutsağı manasına gelen ifade şöyle açıklanabilir: birinci hapis; asla kurtulamayacağı körlüktür. İkincisi ise körlük ve hayatında yaşadığı diğer olumsuzlukların

[553] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 24.
[554] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 164.
[555] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 184.
[556] Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 167; bkz. Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 36.
[557] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 17.
[558] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 22.
[559] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 22.
[560] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 24.
[561] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 291.
[562] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 165.
[563] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 135; **Dictionary of the Middle Ages**, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, Mansour J. Ajami, "Maarri", s. 700; Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 50; **Encyclopaedia Universalis**, A.M., "Abu'l-Ala al Maarri" t.y., s. 53.

sonucu içinde yaşadığı bireysel hapsi yani evidir. Diğer bir hapsi de bedenidir. Maarrî'ye göre ruhun bu habis bedende oluşu insanlık için acı vericidir.[564]

Uzlete başladığı süreçteki ruh halini şöyle açıklamaktadır:

"Umutsuzluğa kapıldım. İnsanlardan uzaklaştım."[565]

Bazı araştırmacılar Ebu'l-Alâ'nın yaşadığı bireysel karamsarlığa tam anlamıyla teslim olmadığını, kaderine razı gelmediğini söylemişlerdir.[566] İlim tahsil eden öğrencileri kabul etmesi, şiir ve dil ile ilgilenmesini teselli arayışlarına örnek göstermişlerdir.[567] Ancak bu ilmi faaliyetlerinin ve tefekkürünün de onun çileciliğini artırdığı açıktır. Çünkü farkındalığı artıyordu. Ebu'l-Alâ, Mütenebbî'nin tasvirlerle yetindiği, ölüm isteği, elemler, zaman ve dünyadan şikayet temalarını kullanmış ve hissetmiştir.[568] Maarrî'nin sunduğu, birçok araştırmacının müteredddid, şaşkın ve kararsız[569] bulduğu bu dünya görüşünü karamsarlık olarak görmeyen; realist sorgulamalar ve şüphelerden ibaret olduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır.[570] Ancak bu sorgulamaların baskın renginin karamsarlık olduğu gözden kaçmamalıdır.

Yaşlılığında kulaklarının ağır işitmesinden ve gücünün azalmasından şikâyetçidir.[571] İsminin Ahmed (övülen) oluşu da Ebu'l-Alâ'ya göre hak etmediği bir durumdur. O daha çok yerilmeyi hak ettiğini düşünmektedir.[572]

أحمد سماني كبري و قلما – فعلت سوى ما استحق به الذما

"Büyükler beni Ahmed (övülen) diye isimlendirdi

Çok azı hariç yaptıklarımdan hep yergiyi hak ettim oysa."

Ayrıca uzlet öncesi döneminin ürünü olan *Saktu'z-zend* adlı divanında başarılı bulunan hüzünlü mersiyeler[573] ve daha sonra kapanacağı hapishanesi ve ruhsal durumuna "sicn" kelimesi kullanılarak işaret edilmektedir.

Maarrî'ye has toplumsal hayata dair karamsar görüş birçok araştırmacı tarafından anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu fikri merhaleler yakından takip edilmiştir. Merhalelerin köşe taşlarına bakıldığında; körlüğü, annesinin kaybı, babasının kaybı ve Bağdat seyahatinden

[564] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 139.
[565] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 84.
[566] Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', a.g.e., s. 45.
[567] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 31.
[568] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 57.
[569] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 291.
[570] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 16.
[571] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 125.
[572] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 114.
[573] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 44.

sonra karar verdiği uzlet hayatı görülecektir.[574] Dikkat çeken bir diğer husus da Ebu'l-Alâ'nın toplumun ıslahıyla ilgili umutsuz tutumudur. Her ne kadar çareler önerse de bu konudaki karamsarlığı açıkça görülmektedir.[575] Kötü olarak vasıflandırdığı insanların yani toplumun dini hayatı da Ebu'l-Alâ'ya göre riya ve aldatmadan ibarettir.[576] Bazı görüşlere göre din ve peygamberler hakkındaki sözleri sıkıntılı anların ürünüdür.[577] Ancak buna benzer birçok şiiri ve bağlantılı konuyu işlemesi, bu görüşleri haklı çıkarmamaktadır. Hayvanlara merhamet konusundaki görüşleri ve hayvansal ürünler yememek şeklindeki perhizi de topluma aykırılık isteği izleri taşımaktadır.

Lüzûmiyyât'tan bazı örnekler:

"Dünyamız sakinlerinin ahlakı azap vericidir."[578]

"Kim bir kavimde hayır iddia ederse onlar yalancıdır. Bu dünyada hayır yoktur."[579]

"Ademoğulları hepiniz zâlimsiniz."[580]

"İnsanların çoğu fesaddadır."[581]

Ebu'l-Alâ'nın bahsettiğimiz acılarından kurtuluş için önerdiği tek çıkar yol ölümdür. Şiirlerinde ölüm isteği teması önemli bir yekün tutmaktadır. Şu beytinde körlükten çıkışını çok susamaya ve ardından kana kana içmeye benzetmesi, karamsarlığında körlüğün önemli bir etken olduğunu göstermektedir[582]:

أيسجنني رب العلى و هو منصف – و إن تقن راح فهي لا بد تبزل

Gerçekten de Maarrî nihilizminin en önemli boyutu dünyaya gelen insandır. Bazı şiirlerinde yeni doğan bebeklerin doğum esnasında ölmesini dilemektedir.[583] Şiirlerinde çokça yerdiği, Hz. Adem'in bizatihi varlığı ve Hz. Havva'nın varlığı türetmesi Ebu'l-Alâ'nın düşüncesine göre anlamsızlığı derinleştirmektedir.[584]

Ölüm konusuna dönersek; Maarrî ölümün bir rahatlama olduğunu düşünmektedir. Ruhun sürekli yerdiği, acıların hissedildiği "habis" beden zindanından çıkışının onu acısız bir

[574] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 39.
[575] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 39.
[576] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 61.
[577] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 150.
[578] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 112.
[579] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 74.
[580] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 173.
[581] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Zecru'n-Nâbih**, Thk: Dr. Emced Trablusî, Matbûatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyyeti bi Dımaşk, 2.baskı, 1982, s. 30.
[582] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 23.
[583] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 76.
[584] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 60; s. 374.

vahdet olan "arı unsur"a karıştıracağına yakinen inanmaktadır.[585] Ölüm çaresinin toplumsal bir boyutu olduğu da söylenmiştir. Buna göre toplum hayatındaki olumsuzluklar Maarrî için tahammül edilemez boyutlardadır. Nitekim şiirlerinde bu konu mevcuttur. Örneğin;

"İlim, diyanet ve kolaylık zannedilir bende, benimle insanlar arasında bir perde vardır. Her ay benim için birdir, ne Safer'de ne Receb'de… Ben bilmediğimi söyledim onlar anladığımı, benimle onların işi acayiptir. Doğrusu ben ve onlar heder olduk, kurtulamayacağız, bedenimdeki bu hal beni daralttı helak olmak nasıl olacaktır?"[586]

Diğer bir âmâ şair Ebu Nuvâs'la kıyaslanan Maari; ölümü sevmekte, arzulamakta ve hayatı ölümden sonra yaşayacağına inanmaktadır.[587] Ebu Nuvâs ise aksine hayatı şimdi hazlarla yaşamaktadır.[588] *Lüzûmiyyât*'tan ölüm isteği ve anlamsızlığa dair şiirler:

"Ruhlarımız rüzgar gibi hapisliği uzarsa bir gün kaçınılmaz olarak…."[589]

"Uzun bir zamandır beden ve ruh komşudur. Acı verir ruha"[590]

"Gençlik bir ateştir, zaman onu söndürür."[591]

"Ölüm büyük bir rahattır."[592]

6-Felsefi Kültürü ve Canlılara Merhamet

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin beslendiği kaynaklardan biri Yunan mirasıdır.[593] Bu mirasla tanışması en önemli seyahati olan Bağdat'ta gerçekleşmiştir.[594] Çünkü Bağdat'ta Yunan ve Süryani geleneği tercüme edilmiş ve entelektüellerin gündemine girmiştir.[595] Maari de Bağdat'ta bulunduğu süre zarfında felsefeyle ilgilenen arkadaşlarıyla beraber Dâru'l-İlm'de bulunan bu kitapları okuyup müzakere etmiştir.[596]

Maarrî küçük yaşlarından itibaren düşüncelere yönelmiş bir insandır. Yunan felsefesini tetkik etmesi ona akılcı düşüncenin kapılarını açmıştır. Hiç şüphesiz Yunan düşüncesinin baskın yönü olan rasyonalizm[597] Maarrî için bir basamak olmuş ve temel

[585] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 266.
[586] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 130.
[587] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 132.
[588] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 82 .
[589] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 55.
[590] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 58.
[591] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 61.
[592] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 62.
[593] Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 14.
[594] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1253.
[595] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 172.
[596] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 20.
[597] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1258; Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 135.

düşüncesinin yanında detaylandırdığı devlet, kadın ve ahlak alanındaki görüşlerini ortaya çıkarmasını sağlamıştır.

Ortaya çıkan bu düşünceler Yunanlı düşünür Phyrron'da olduğu gibi şüpheci metodun yardımıyla yalnız devlet anlamındaki otoritelerin değil din ve sosyal hayatın her boyutundaki otoritelerin reddi anlamına geliyordu.[598] Her konuda eleştirel görüşler serd etmekteydi. Aklın yönlendiriciliği *Lüzûmiyyât*'ta başat konulardan biridir.[599] Din alanındaki otorite reddi bilinen bir hususdur. Ona göre mezhep imamları (yani din adamları) ve mezhep fikri[600] otoritelerin dünyalık temini için kullandığı bir araçtır.[601] Ebu'l-Alâ'nın rasyonalizminin temelinde Yunanlı filozoflar gibi salt bir akılcılık yatmamaktadır. Bu akılcılık ahlakın ereği olan erdeme uzanan bir anlam taşımaktadır. Tıpkı Sokrates'in ahlak merkezli akılcılığı gibi.[602] Maarrî'nin Yunan felsefesinden aldığı ilham onu İslam çerçevesinde bulunan ahlakçı bir düşünce akımının temsilcisi konumuna getirmiştir. Bu konudaki detayları diğer bölümlerde ele almıştık.

Maarrî'nin Yunan düşüncesi, Arap kültürü-tarihi ve İslam'la sentezlediği görüşleri; İslam medeniyetinin olgunlaşma döneminde bir insancıl bakışın ortaya çıkması şeklinde yorumlanabilir. Maarrî beslendiği İslam medeniyeti havzasına ve tüm insanlığa eşitlik fikriyle yaklaşıyordu. Şu beyti buna örnektir:

"Tüm insanlar eşittir."[603]

Elbette ki eşitlik fikri İslam'la ortaya çıkan bir hususdur. Ancak bunun sosyal hayattaki ahlaki uygulamaları ve bunlara dair eleştiriler; tüm İslam geleneğini değerlendiren bir düşünür olarak Maarrî'de ortaya çıkacaktır.

Klasik dönemdeki Müslüman entelektüeller Maarrî'nin antik kültürlerden beslenmesini zındıklık olarak nitelendirme yoluna gitmişlerdir. Bu düşünce Trablus, Lazkiye ve Antakya seyahatleriyle ilişkilendirilerek daha çok şüphelerinin kaynağını aramak maksatlıydı. Bu da Maarrî'nin insan merkezli dünya algısının o dönemde tam olarak netleşmediğini göstermektedir.

Maarrî'nin Yunan düşüncesi alanında etkilendiği isimler hakkında pek çok görüş bulunmaktadır. Bazılarına göre; agnostik[604] filozoflardan, Meşşâîlerden[605], Pisagor

[598] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 217.
[599] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 72.
[600] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 42.
[601] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 68.
[602] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 38.
[603] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 281.
[604] Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 15.
[605] Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 15.

mistisizminden[606], Diyojen'den, bazılarına göre de Epikür gibi hazcı filozoflardan etkilenmiştir.[607] Bazıları da Maarrî'nin yaşadığı dönemde yaygın olan Yeni Platonculuktan[608] ve Çin felsefesinde yer alan insanın tab'en kötü olduğu görüşünden etkilendiğini ileri sürmüşlerdir.[609] Ancak; eserlerine detaylıca bakıldığında temelde İslam geleneği ve Arap kültürüne odaklandığı görülür.

Bunun yanında Ebu'l-Alâ eserlerinde Yunan düşüncesinin temsilcilerine de atıflarda bulunmaktadır. Aristo, Sokrat ve Hipokrat çokça geçen isimlerdir. Örneğin[610];

لو صح ما قال رسطالس من قدم

"Eğer eskilerden Aristo'nun dediği doğruysa"

Bağdat'ta Cuma günleri felsefi konularla ilgilenen arkadaşlarıyla yaptığı müzakere toplantıları, halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır.[611] Taha Hüseyin bu toplantıların gizli İhvân-ı Safâ cemiyeti toplantıları olduğunu düşünmektedir.[612]

Ancak İhvân-ı Safâ temsilcilerinin o dönemde yaşamıyor olmaları bu görüşü zayıflatmaktadır.[613]

Lüzûmiyyât'tan konuyla ilgili örnekler:

"Zamanın önü sonu aynıdır, hayatın derdi eskidir, çaresi yoktur, Hipokrat'ta dermanı yoktur. Bu Yahudilerden tövbe eden var mı? Sabiiler cahildirler ve acı ağaç gibidirler. İnsan çokluk ve yokluk arasındadır. (vahşiler gibi)."[614]

"Hipokrat ve Calinus, heyhat keşke doktor yaşasaydı."[615]

Ebu'l-Alâ el-Maarrî fikirlerini şiirle ifade ettiği için; filozof ya da şair olduğuyla ilgili araştırmacılar arasında ihtilaf vardır. Birtakım araştırmacılar düşüncelerinin sistemli olmasa da felsefi düşünüşten kaynaklanması sebebiyle filozof olarak nitelendirmişlerdir.[616] Bazı oryantalistler de bu görüştedirler.[617] Diğer bir grup araştırmacı da düşüncelerinin

[606] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112; Kemâl Yazîcî, a.g.e., s. 14.
[607] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 112.
[608] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 110.
[609] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 40.
[610] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 345.
[611] Reşîd Yûsuf Atallâh, a.g.e., s. 299.
[612] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 20.
[613] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 125.
[614] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 181.
[615] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 131.
[616] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 48; Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 271.
[617] Şevkî Dayf, **el-Fennu ve Mezâhibuhu, fi'ş-Şi'ri'l-Arabî**, Dâru'l-Maârif, 9. Baskı, Mısır, 1976, s. 388.

temelinde duyguları ve yaşantıları olduğu için ve şiir formunda kaleme aldığı için onu şair olarak nitelendirmişlerdir.[618]

Her iki tarafın da haklı olduğu yönler vardır. Ancak Maarrî'nin yaşadığı dönemde şiir temel edebi formdu. O da felsefi düşünüşe dayanan fikirlerini bu formla ifade etmekteydi. Dolayısıyla düşüncelerinin sistemli olmadığı görülse dahi arka planda detaylandırılabilen temel bir görüşü olduğu için filozof olarak nitelendirilmesi daha doğrudur. Aslında Maarrî ne Yunan filozoflarına benziyordu ne de Hint-Çin menşeli mistiklere benziyordu. O İslam dünyasının ortaya çıkardığı özgün karakterde bir düşünürdü.

Araştırmacılar Maarrî'nin ilk şiirlerini bir şairin ilk şiirleri olarak değerlendirmemişler, bir düşüncenin ortaya çıkışı olarak değerlendirmişlerdir.[619] Gerçekten de Taha Hüseyin'in belirttiği gibi yetişme çağında yazdığı rivayet edilen "Lazkiye" şiirinde adalete vurgu yapması yetişme çağında düşüncelerinin filizlendiğini haber vermektedir.[620] Yukarıda İslam havzasında ortaya çıkan bu düşüncenin özgünlüğünden bahsetmiştik. Bu özgünlükler zühdün ahlak temalı oluşu ve insan merkezli oluşuyla tebarüz etmektedir. Ayrıca sosyal konulara temas etmesi ve felsefi şiiri ortaya koyması bakımından Arap tarihinde çığır açıcı bir mesabededir.[621]

Diğer bir özgünlük ise; görüşlerini ifade ettiği eserlerinde kullandığı üslubudur. Bu üslup klasik felsefe üslubu değildi. Maarrî'ye has yeni kavramlardı. Bilimsel bir üslupla felsefi görüşlerini açıklamıyordu. Kapalı, süslü bir üslupla semboller kullanarak görüşlerini beyan ediyordu. Dolayısıyla anlaşılması da buna paralel olarak zorlaşmaktaydı.[622]

Taha Hüseyin ve oryantalistlere göre Ebu'l-Alâ bir filozoftur. Taha Hüseyin seyahat ettiği yerlerde felsefe dersleri aldığını ve felsefi düşünmesi bağlamında bir filozof olduğu kanaatindedir.[623] Ancak Maarrî bu felsefi birikimini ve dini müktesebatını kimseye öğretmemiştir.[624]

Maarrî'yi metafizik konulara değinen bir şair olarak nitelendiren Şevkî Dayf'a göre Maarrî'nin özgün yönü Mütenebbî'de de bulunan içerik değildir[625]; sosyal konular ve zühde davetidir.[626] Araştırmacıların ortak kanaati ise Ebu'l-Alâ'nın geçmiş dönemde pek ilgi

[618] Şevkî Dayf, a.g.e., s. 388.
[619] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 50.
[620] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 12.
[621] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 102.
[622] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 189.
[623] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 70.
[624] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 181.
[625] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 102.
[626] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 103.

çekmese de modern dönemde ilgi odağı haline gelmesidir.[627] Nitekim Şam'da Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin filozof ya da şair olması hakkında bir sempozyum yapılmıştır.[628]

Maarrî'nin bir filozof olarak hangi kategoride değerlendirilmesi gerektiği de bir problemdir. Çünkü Yunan filozoflarına benzememektedir.[629] Bazı araştırmacılar zaman, mekan ve hayatla ilgili şiirlerini edebi değil düşünsel ürünler olarak görmüşlerdir. Şu şiirinde görüldüğü gibi[630]:

أما المكان ثابت لا ينطوي – لكن زمانك ذاهب لا يثبت

"Mekan sabittir dürülmez

Ama zamanın gidicidir yerinde durmaz."

Muhammed Selim el-Cundî, Maarrî'nin tüm yönlerini ele aldığı kapsamlı araştırmasında Ebu'l-Alâ'nın sıfatlar ve metafizik konularda kelamcılara daha yakın olduğunu düşünmektedir.[631] Ancak Kelâm ilminin gayesi sıfatları dini akidelere paralel olarak açıklamaktır. Maarrî düşüncesinin temelinde ise sorgulamacı ve şüpheci bir merak gizlidir. Maarrî'yi yukarıda saydığımız kategorilerin dışında serbest bir düşünür olarak tanımlayan araştırmacılar da mevcuttur.[632] Buna göre o, dönemin ilmi uyanışından tıpkı Câhiz ve Mütenebbî gibi etkilenen ve geniş kültür-hayal gücüyle mitoloji ve ahbârı[633] değerlendiren bir düşünürdür.[634] Buna göre *Lüzûmiyyât* da düşüncelerin ifade edildiği eseri olması yanında hikmet ve öğüt merkezli bir eserdir.[635]

Ebu'l-Alâ el-Maarrî akılcı bir filozoftu. Akıl yetisi Maarrî felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Akıl ahlakın ve erdemlerin var olabilmesinin yegâne kaynağıdır. Bu yeti sayesinde insanoğlu seçemediği bu hayatta iyiliğe ulaşabilirdi. Çünkü akıl iyiyi ve kötüyü ayırt edebilen "tek önder"dir. Zaman zaman akıldan da şüphelenen Maarrî agnostizme ve bireysel ahlaki yaşantısına kapanmaktadır.[636]

Ebu'l-Alâ'nın ahlaki problemlerde aklı merkeze alması irade konusunu gündeme getirmiştir. Bu da Maarrî'nin karamsarlığının da etkisiyle cebriyeye yaklaştığını hissettiren bir

[627] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 104.
[628] 1944 tarihinde yapılmıştır. Bkz. Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1249;
[629] Şevkî Dayf, a.g.e., s. 388.
[630] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 172.
[631] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 173.
[632] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 168.
[633] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 25.
[634] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 242.
[635] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 308.
[636] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 53.

durumdur.[637] Ancak kevni –doğum, ölüm gibi- olaylarda ve insanoğlunun yeryüzündeki mecburi serüveninde cebriyken; bireysel yaşantısında iradenin aklın hükmünde erdeme ulaştırabileceğine inanmaktadır. Nitekim şiirlerindeki umutsuzluğu bu cebrî "aslî kötülük" düşüncesinde kararlı olduğunu göstermektedir. Ancak toplumdan uzaklaşmak ve riyazet hayatı; bu cebri, iradenin aklî gücüyle yenebilirdi.

Nübüvvet ve dinlerdeki tutarsızlıklar akılcılığın öncülüğünde Maarrî'nin reddininin kaynağını oluşturmaktadır.[638] Ona göre insanlara din diye anlatılanlar eskilerin kurduğu hikayelerdir. "Akıl mezhebi" en doğru yoldur ve insanın kurtuluşudur.[639] Maarrî'nin Allah inancı aklî bir imandı.[640] Eleştirdiği, sorguladığı ölçüde doğruya ulaştığını düşünmektedir.

Ceset (beden) konusunda Maarrî açıkça olumsuz görüşlere sahiptir.[641] Buna göre ruhun bedende bulunması zoraki serüvenin başlangıcıdır. Ne zaman ki ruh bu bedenden kurtulur; o zaman asıl hayatın başlayacağı bir aşamaya gelir. Akıl bu süre zarfında dünya elemlerinden uzak kalabilmek için kullanılan bir silah mesabesindedir. Maarrî'nin ruh konusundaki kapalı üslubu araştırmacıların ihtilafına sebep olmuş; onun maddi ya da platonculuktaki mücerred ruh anlayışına sahip olduğu düşünülmüştür.[642] Ancak Maarrî'nin ruh anlayışındaki ana ilke, bedenden kurtuluşundan sonra "arı unsur"[643] olarak vasfettiği varlığa karışması ve mutluluğu getiren bir vahdete kapı aralamasıdır.

Araştırmacılar Maarrî'yle Hıristiyan teolojisini akılcı görüşlerle şekillendiren Thomas Aqiunos'la benzerlikler kurmuşlardır.[644] Ebu'l-Alâ aklı tek önder ilan etmiştir. Şu şiirinde görüldüğü gibi[645]:

اللب قطب والأمور له رحى فيه تدبر كلها تدار

"Akıl değirmenin mili işler de değirmen taşı,

Her şey orada ölçülür ve her şey onun etrafında döner."

Lüzûmiyyât'tan konuyla ilgili şiirler:

"Nakil duyduğun haberleri değiştirdi, sözün afeti azaltma ve çoğaltmadır. Akıl bir süstür ancak onun üstünde bir kader vardır, rızık aramak için onun bir etkisi yoktur."[646]

---

[637] Yuhannâ Kumeyr, a.g.e., s. 24.
[638] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 65; Tâhâ Hüseyin, a.g.e., s. 246.
[639] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 150.
[640] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 308.
[641] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 43.
[642] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 166.
[643] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 266.
[644] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 38.
[645] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1258.

ما آدم في مذهب العقل واحدا – لكنه عند القياس

أوادم

"Adem akıl mezhebinde bir değildir

Ama mukayese edilince hepsi adamdır"[647]

Ebu'l-Alâ el-Maarrî Maarretu'n-Nu'mân ve Halep'teki eğitiminin ardından Bağdat'a ilmî amaçlı bir seyahat yapmıştır. Burada çevre kültürlerin akımlarıyla tanışmıştır. Kadim Yunan tecrübesi ve Süryani-İran geleneğinin dışında Hint menşeli felsefeler de Bağdat'ta bilinmekteydi. Ancak Yunan felsefesi kadar ilgi görmüyordu.[648]

Ebu'l-Alâ'nın yaşam tarzı ve eserleri gündeme geldiğinde hem klasik dönem hem de modern dönem araştırmacıları Ebu'l-Alâ'nın bu felsefelerden etkilendiği görüşüne varmışlardır. Hatta Sebüktekin'in (m. 977-997) Hint felsefesi kitaplarını Bağdat'a getirdiği ve Maarrî'nin bunları okuyarak etkilendiği söylenmiştir.[649] Yukarıda şüphe bağlamında ele aldığımız gibi bu konu da; Ebu'l-Alâ'nın hayvanlara merhamet etmesinden ve insanları merhamete çağırmasından kaynaklanmaktadır. Maarrî'nin düşüncesinde adalet ve merhamet tüm canlılar için geçerli bir husustur. Dolayısıyla Ebu'l-Alâ'nın Hint felsefelerinden haberdar olmasına rağmen eserlerinde bu akımlara çok az atıflarda bulunduğu düşünülmelidir. Diğer düşünceleri gibi hayvanlara merhameti ve bu yöndeki çağrısı İslam havzası çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Ebu'l-Alâ el-Maarrî İslam geleneğinin ilmi ve kültürel uyanışı döneminde ortaya çıkmış bir düşünürdür. Düşüncelerini ortaya koyarken beslendiği kaynakların neredeyse tamamı Müslüman ulemanın ortaya koyduğu fikir ve sanat eserleridir. Fıkıh, dil, ahbâr, Kelâm, mezhepler tarihi, dinler tarihi ve çevre kültürlerin (İran) ilmî birikimi Maarrî'de toplanmıştı.[650] Bu yönden bakılınca Ebu'l-Alâ'nın zındıklık suçlamalarını bir kenara bırakırsak; tamamen İslam'a ve Arap kültürüne özgü bir filozof olduğu görülecektir.

İslam'ın; Müslümanların hayatındaki yanlış anlamadan kaynaklanan bazı tezahürlerinin eleştirilmesi[651] ve diğer dinlerin tutarsızlıklarının açıklanması Maarrî düşüncesinin ve dönemin fikir özgürlüğünün boyutlarını gösteren bir durumdur.

---

[646] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 123.
[647] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 199.
[648] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 1252.
[649] Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Ala el-Maarri", 243. Sayı, (23.cilt) 1 Ocak 1928, s. 4640.
[650] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 40.
[651] Reşîd Yûsuf Atallâh, a.g.e., s. 301.

Ebu'l-Alâ'nın tartışılan yönlerinden biri de hayvansal ürünler yememesidir.[652] Maarretu'n-Nu'mân'daki uzlet hayatında 48 yıl bu perhizle yaşamıştır.[653] Maarrî'nin çağdaşı ve sonra gelen ulema Ebu'l-Alâ'nın bu perhizini ve riyazetini açıklamak için Hint etkisini ön plana çıkarmaktadır. Yalnızca et ve süt tüketmemesi değil peygamberliğin reddi ve oruçlu yaşam da Hint düşüncesinden etkilendiği görüşüne dayandırılmıştır.[654] Maarrî'nin hayvanlara merhameti ve sevgisi Caynizmle benzerlik kurularak açıklanmıştır. [655]

İbn Hacer *Lisânu'l-mîzan*'da Maarrî'nin Şam yakınlarında bir yerde kaldığını ve burada et yemediğini söylemektedir. San'a adlı bu yerde kaldığına dair İbn Hacer'in zikrettiği rivayet âlimler tarafından eleştirilmiş ve hatalı bulunmuştur.[656] İbn Hallikân (681/1283) hayvansal ürünler tüketmeyen Maarrî'nin eski filozofların yolunu tutuğunu söylemektedir.[657] Yâkût el-Hamevî de peygamberleri ve dirilişi reddeden Maarrî'nin Brahmanizmden dolayı et yemediğini düşünmektedir.[658]

Maarrî hayvansal gıdaları onlara merhamet ettiği için tüketmiyordu.[659] Şu sözünde görüldüğü gibi:

"Allah benî Adem'e acıdıysa, o da diğerlerine acımalıdır."[660]

Birçok eserde merhametine vurgu yapılmasına rağmen Hint etkisi beraberinde zikredilmektedir. İnsanlara çok merhametli olduğu ve hayvanları sevdiği, zayıflara merhameti öğütlediği eserlerinde açıkça ortadadır.[661] Buna göre Maarrî adalet ilkesine aykırı gördüğü için hayvanlara merhamet etmeye ve onlardan elde edilen gıdaları tüketmemeye çağırmaktadır.

---

[652] Mârûn Abbûd, a.g.e., s. 296.
[653] Hasan Âsî, a.g.e., s. 165; İbn Hallikân, a.g.e., 1.c., s. 115.
[654] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 111.
[655] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 41.
[656] Salâh Rızk, a.g.e., s. 40.
[657] Ali Kenciyân Hanârî, a.g.e., s. 41; İbn Hallikân, a.g.e., 1.c., s. 115.
[658] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 116.
[659] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 107.
[660] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, Dâru'l-Hadîs, 1.baskı, Kahire, 1989, s. 390.
[661] Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 167.

Şu beyitleri ve sözleri buna örnektir[662]:

ما أخرج الماء ظالما – لا تبغ قوتا من غريض الذباءح – و لا بيض أمات أرادت

فلا تأكلن صريحه

"Sudan hiç zâlim çıkmaz

Boğazlanmış körpeleri yeme

Ölmüş yumurtanın da dışını."

"(Dâî duâta) süte ilişme, bıçaklarla kesilen hayvanlardan kendine azık arama." demiştir.[663]

İctihad'da Zeki Megâmiz şu anektodu paylaşmaktadır: "Onu piliç yemeye ikna etmişler hastayken: seni zayıf gördüler, neden bir aslanı tavsiye etmezler, deyip reddetmiş."[664]

Nitekim insanların birbirlerini katlettiği savaşları anmasının[665] yanında, eserlerinde insanoğlunun hayvanlara zulmünü de eleştirmektedir.[666] Aynı zamanda zühd ve riyazet hayatı yaşamasının da Maarrî'nin kendisini kapattığı dünyevi zevklerden olan hayvansal gıdaları tüketmemesinde etkili olduğu düşünülebilir.

[662] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 362.

[663] Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", 247. Sayı, 1 Mart 1928, s. 4710.

[664] Zeki Megâmiz, **İctihâd**, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", sayı 245, 22 Mart 1928, s. 4677.

[665] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 391.

[666] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, Thk: Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', 2.baskı, Zehâiru'l-Arab, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1984, s. 122.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİ

Bu bölümde Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin eserleri manzum ve mensur eserler olarak ikiye ayrılmıştır. Ebu'l-Alâ'nın günümüze ulaşan 14 eseri ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Eserlerine genel olarak bakıldığında Maarrî'nin nazım ve nesirde güçlü bir kalem olduğu görülecektir. Geniş kültüründen ve hayal gücünden izlere şiirlerinde ve mensur eserlerinde de rastlamak mümkündür.

Maarrî'nin günümüze ulaşan eserleri şöyle sıralanabilir:

a) Manzum Eserleri

1- Saktu'z-Zend

2- Lüzûmiyyât

3- Mulka's-Sebîl

b) Mensur Eserleri

1- El-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillah ve'l-Mevâiz

2- Risâletu'l-Gufrân

3- Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic

4- Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî (Risaleleri)

5- Zecru'n-Nâbih

6- Abesu'l-Velîd

7- Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne

8- Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm

9- Şerhu Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî (Mu'cizu Ahmed)

10- Tefsîru Ebyâti'l-Meâni min Şi'ri Ebi't-Tayyîb el-Mütenebbî

11- Menâru'l-Kâif

A) Manzum Eserleri

1-Saktu'z-zend

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin olgunluk öncesi divanı *Saktu'z-zend*'dir.[667] Divanına verdiği isim kadehten düşen kıvılcımlar manasındadır. Öyleki bu isimlendirme şiirini ateşe benzetmesinden dolayı gençliğin coşkusu şeklinde anlaşılmıştır.[668] Bu divanın bir diğer bölümünün adı *Dır'iyyât*'tır. Bölümün ismi tartışma konusu olmuştur.[669] Bazılarına göre edebi bir meydan okuma savaş metaforuyla ifade edilmiştir.[670] Bazılarına göre de korunmaya muhtaç olduğunu düşünen şair zırh metaforunu kullanmıştır.

Saktu'z-zend klasik dönem entelektüelleri tarafından çok beğenilmiştir.[671] Maarrî hakkında olumsuz görüşleri olanlar dahi *Sakt*'ın başarısını kabul etmişlerdir. Örneğin Suyûtî; *Sakt*'ın Mısır'da çok beğenildiğini söylemektedir.[672] *Saktu'z-zend*'de Maarrî'nin *Lüzûmiyyât* ve uzlet öncesi hayatına dair değinmelere de rastlanmaktadır. Bağdat'ta bulunduğu zamana yapılan atıflar, Dâru'l-İlm'deki arkadaşlarının isimleri ve kadınlarla[673] ilgili bazı görüşlerinin ilk örnekleri görülmektedir.[674] Ayrıca arkadaşlarıyla katıldığı felsefi oturumları anlattığı şiirlerinde ihvân-ı safâ ifadesini kullanmaktadır.[675]

Saktu'z-zend Mütenebbî divanı gibi methiye ve mersiyeler içermektedir.[676] Methiyelerinde dini motifler yoğun bir şekilde kullanılmıştır.[677] Ancak herhangi bir yönetici yahut asker övülmemiştir. Maarrî lugavî, edib ve dini ilimlerde yetişmiş olduğu için terkibleri sağlamdır.[678]

Saktu'z-zend geleneksel bir içeriğe sahiptir. Medih, mersiye, betimleme, gazel ve fahr temalı şiirler içermektedir.[679] Kafiyeleri şöyle sıralanabilir:

Lam, dal, mim, ra, nun, ayn, ta, sin, ba, fa, Ha, Ta, kaf, cim, kef, ya, hemze, sad, zay, vav, medli elif.[680]

Maarrî *Sakt*'ta yakın çevresindeki insanlara methiye ve mersiyeler kaleme almıştır.

---

[667] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 13.
[668] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 5.
[669] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 199.
[670] Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 199.
[671] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 119; 144.
[672] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 119.
[673] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 34.
[674] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 177.
[675] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 27.
[676] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 31.
[677] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 38.
[678] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 35.
[679] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 14.
[680] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 403.

Divandaki mersiyeler şöyle sıralanbilir:

1.“Hanefi bir fakih için yazılmış bu mersiye için Taha Hüseyin: Arapların cahiliyye, İslam, bedevi ve hadari dönemlerinde böyle bir mersiye yazılmadığını söylemiştir.”[681]

2.“Şerîf kardeşlerin babası Ebu Ahmed el-Musevî’ye Bağdat’ta yazdığı mersiye.[682]

3.“Annesine mersiye”[683]

4.“Babası Abdullah b. Süleyman’a mersiye”[684]

5.“Ebû İbrahim el-Alevî’ye mersiye”[685]

6.“Cafer b. Ali b. el-Muheddib’e mersiye”[686]

Methiyeler şunlardır:

1.“İbn Temîm el-Berkî’ye cevaben yazılan methiye.”[687]

2.“Fakih İbn Nasr’a hitaben yazılan methiye.”[688]

3.“Ebu’l-Kâsım Kâdî et-Tenûhî’ye hitaben yazılan methiye.”[689]

4.“Bir doğumu kutladığı methiye.”[690]

5.“Ebu’l-Kâsım Ali b. Ebi’l-Fehm’e hitaben yazılan methiye.”[691]

6.“Ebu’l-Kâsım b. Kâdî et-Tenûhî doğumu için kutlama vesilesiyle yazılan methiye.”[692]

7.“Ka’ka’ adlı şair ve Müseyyeb’e övgü.”[693]

8.“Ebû Hamîd el-İsferainî’ye Bağdat girişinde yazdığı şiir.”[694]

9.“Ebu’l-Hitâb adlı bir şaire hitaben yazılan methiye.”[695]

10.“Seyfuddevle evladından bir valiyi methettiği methiye.”[696]

11.“Ali b. Hasen b. Celebât’a cevaben yazılan methiye.”[697]

12.“Bazı emirleri kutladığı methiye.”[698]

---

[681] Mihail Mes’ûd, a.g.e., s. 192.
[682] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 31.
[683] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 39.
[684] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 13.
[685] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 19.
[686] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 24.
[687] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 250.
[688] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 252.
[689] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 253.
[690] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 184.
[691] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 171.
[692] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 157.
[693] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 132.
[694] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 129.
[695] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 125.
[696] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 127.
[697] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 100.

Diğer şiirleri:

1.“Bazı alevilere hitaben yazılan şiir.”[699]

2.“Şairlere cevaben yazdığı şiir.”[700]

3.“Vasıf, gazel ve şikayetler içeren şiirler.”[701]

4.“Bağdat’a veda ederken yazılan şiirler.”[702]

Saktu’z-zend içerik bakımından zengin bir divandır. Dönemin insanlarını ve şartlarını tasvir eden bir kaynak gibidir. Methiyeler, mersiyeler ve doğum tebrikleri, Ebu’l-Alâ’nın ailesine olan bağlılığını göstermektedir. Dönemin siyasal olayları; Rumlarla yapılan savaşlar[703] ve Fatımî-Hamdânî çekişmelerine işaretler vardır.[704] Rumlarla yapılan savaşlarda yararlılık gösteren kumandan isimlerine rastlamak mümkündür.[705] Büveyhî hükümdarı Adududdevle’ye öğretisine ters de olsa övgüler de mevcuttur.[706]

Saktu’z-zend muhteviyatında gazeller önemli bir yer tutar.[707] Ebu’l-Alâ gibi kadın konusunda olumsuz fikirleri olan bir düşünürün olgunluk dönemi öncesi aşk şiirleri önemli bir konudur. Bu şiirlerde aşık olunan kadınların isimlerine de yer verilmektedir. “Seni andım ey Umâme!” gibi.[708] Başka kadın isimleri de bu gazellerde geçmektedir.[709]

Mersiyelerine gelince; Ebu’l-Alâ’nın mersiyeleri karamsar ve duygusal bir yapıdadır. Annesi ve babası için yazdıkları ve Hanefi fakihi için yazdığı “Dal” kasidesi bilinen mersiyelerindendir.

غير مجد في ملتي واعتقادي – نوح باك و لا ترنم شاد

“Milletimi ve itikadımı yüceltmekten başka

Ne bir kargaşaya ağıt yakarım ne övgü dizerim.”

Karamsarlık izlenimi veren şiirlerine örnekler şöyledir:

---

[698] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 121.
[699] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 115.
[700] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 133.
[701] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 204.
[702] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 234.
[703] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 75.
[704] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 19.
[705] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 20.
[706] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 102.
[707] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 124.
[708] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 223.
[709] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 79.

من راغب في إزدياد بنات الهديل فما أعجب إلا تعب كلها الحياة ،[710]

"Güzel nağmeli kızları arttırmayı arzu eden hayatın

Onların tümünü yuttuğuna şaşmamalı."

Diğer örnekler:

1."Doğumdaki sevinçten kat kat fazladır, ölümdeki duygular."[711]

2."Kabirlerimiz genişlikle doludur."[712]

3."Havva ve gömülen diri kız çocukları."[713]

4."Dünyanın acısını leziz bulduk."[714]

5. "Ey kabir yumuşak ol taşlarınla[715]

عبدك القن*senin sadık kölenim ben oğlun."*[716]

6."Kağıtta bir çizgi bir çizginin üstüne geldiği gibi hüzün hüzün üstüne geldi."[717]

8."Sütten kesilmemiş bir çocuk olarak hayal ettim kendimi"[718]

9."Avuçlarında mal gibiyiz, nakdinden seçtiğini harcıyor, zaman."[719]

Methiyeler klasik üsluptadır ve mersiyeler kadar olmasa da başarılı bir seviyededir. Ancak methiyelerinde de yer yer zamandan, dünyadan şikâyet temalarına rastlanmaktadır. *Saktu'z-zend*'in muhteviyatına ayrıntılı bakıldığında İslam ve Arap tarihinden önemli şahıs ve olaylara atıflarda bulunulduğu görülür. Bu da Maarrî'nin bu alanlardaki donanımına işaret etmektedir. Özellikle şu isimler göze çarpmaktadır:

1."İyâd b. Nizâr b. Ma'd b. Adnân (güvercinlerin ağladığı efsanevi ev)"[720]

2."Nu'mân, Ebû Hanîfe[721]

3.Ziyâd kelimesinde Nâbiga ez-Zübyânî ve onun Nu'mân b. Münzir'e yazdığı şiire bir atıf vardır."[722]

4."Sad'ın şehadeti ibaresiyle, Sâd suresi ve Süleyman (as) nin doğan bir çocuğuna işaret vardır."[723]

---

[710] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 8.
[711] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 8.
[712] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 7.
[713] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 14.
[714] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 14.
[715] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 17.
[716] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 17.
[717] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 20.
[718] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 39.
[719] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 25.
[720] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 8.
[721] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 9.
[722] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 9.

Ayrıca İran kültürü ile alakalı bilgisinin de geniş olduğu izlenimi vermektedir. Örneğin;

سذق behmen ayının 10. Günü Farslar ateşlerini yakarlar."[724]

"Dînu Kisrâ ifadesiyle güneşe tapan Farslar kastedilmektedir.."[725]

Yer adları ve coğrafi şekillere dair isimler sıklıkla kullanılmaktadır.

1.Halep yakınlarında bir nehir[726] قويق

مخاض Maarre'ye yakın bir nehir."[727]

2.حارم Antakya yakınlarında bir belde."[728]

Saktu'z-zend hayal gücünü ortaya koyan teşbihler, kinayeler ve atıflar bakımından oldukça zengindir. Bireysel yaşamından izleri de takip etmek mümkündür. Bağdat günleri, kayığının Bahâuddevle'nin adamları tarafından alınması ve Hakkârili arkadaşının ona yardımcı olması gibi ayrıntılar mevcuttur.[729] Ayrıca satranç oynadığını gösteren bir beyti vardır.[730]

Methiye, mersiye ve başka konularda yazdığı şiirlerinde ayrıntılara dikkat eden ve bunları sanatsal anlamda kullanan bir Maarrî, *Saktu'z-zend*'de görülmektedir. Memduhlarının mensup oldukları kabile yahut coğrafi bölge Maarrî için şiirlerinde kullanacağı birer veridir.

Ayrıca yıldız adları ve gök cisimlerine de çokça başvurulmaktadır.

Saktu'z-Zend'de geçen yıldız isimlerine örnekler:

1."Merih ve zuhal (yıldızların en şereflisi)"[731]

2."Süreyyâ[732]

3."Ferkedân: iki yıldızdan oluşan bir takımyıldız.[733]

---

[723] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 10.
[724] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 117.
[725] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 44.
[726] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 21.
[727] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 107.
[728] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 107.
[729] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 177.
[730] Muhammed Selîm el-Cumdî, a.g.e., 1.c., s. 175.
[731] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 12.
[732] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 12.
[733] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3., s. 8.

2-Lüzûmu mâ lâ yelzem (Lüzûmiyyât)

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin olgunluk dönemi şiirlerini topladığı divanı *Lüzûmu Ma La Yelzem*'dir.[734] Diğer adı *Lüzûmiyyât* olan bu divan[735], Maarrî'nin uzletteyken, 55 yaşında yazmaya başladığı[736] bir eserdir. Maarrî'nin felsefi düşüncelerinin ifade bulduğu bir kaynaktır. Bu eserde, toplum, insan, varlık, kadın, devlet ve din konularında Maarrî'nin sorgulamaları ve yorumları görülmektedir. Bu yorumlarını şerh etmek için *Râhetu'l-Lüzûm* adlı bir eser yazdığı kaynaklarda görülmektedir.[737] Ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır.

Maarrî düşüncesinin olgunlaştığı *Lüzûmiyyât*'ta çeşitli konularda çelişkili görüşler olduğu söylenmiştir. Bazen teslim olmuş bir mü'min, bazen bir agnostik bazen de açıkça kararsız görülmüştür.[738] Bu da Ebu'l-Alâ'nın düşünce tarihini divanına almasından doğan ve sorgulamalarını ihtiva eden şiirlerini, olgun görüşleriyle birlikte vermesinden kaynaklanan bir problemdir. Aynı zamanda kaotik bir dönemin ürünü olan düşünceler, zaman içinde bir tekamülden geçmiştir. Ebu'l-Atâhiye ve Mütenebbî'de görülen zühd, zaman, ölüm ve dünyanın değersizliği[739] gibi içeriklerin yanısıra, ona has kadın ve nesilden kaçınmak, din, devlet ve mezhep başkanlarının sertçe eleştirilmesi gibi temaları *Lüzûmiyyât*'ta öne çıkmıştır.

Divanında zühd ve hikmete çağıran dizelerine örnekler şöyle sıralanabilir:

1. *"Nefsin rahatı ölümdedir hesap görüldükten sonra."*[740]
2. *"İnsanlardan uzaklaş yalnız yaşa, ne zulm et kavme, ne de zulüm gör."*[741]
3. *"Bu beyazlar ölümün elçisidir, her asırda ve her nesil ve toplulukta."*[742]
4. *"Evimde uzun bir süre kaybolmuş, ayıplarım örtülü ve kıskançlıktan uzağım."*[743]

Öte yandan *Lüzûmiyyât*'ta şair değerlendirdiği din, felsefe, dil vd. ilimler alanındaki ahbârı, yeniden ele almış ve müzakere etmiştir. Yukarıda bahsedilen Maarrî tezlerinin temelinde bu değerlendirmeler yatmaktadır. Yine bu divanda ahlak ve inanç temelli farklı alanlardaki görüşlerine örnekler şöyle sıralanabilir:

1. *"İyilik yaptığında rabbine ihlasla yap, dilinle yaptığını övme."*[744]

---

[734] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 103.

[735] **The Biographical encyclopedia of Islamic Philosophy** edited by: Oliver Leaman, Bloomsbury, London, Muhsin Akbaş, "Abu'l-Ala al-Maarri", s. 304, Lüzumiyyat'ın diğer isimleri: el-A'nat, et-Teştit, et-tadyiq

[736] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 46.

[737] Salâh Rızk, a.g.e., s. 54.

[738] Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 171.

[739] Şevkî Dayf, a.g.e., s. 382.

[740] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 63.

[741] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 176.

[742] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 154.

[743] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2. c., s. 30-31.

2."Fazlı yediğinizde ve infak ettiğinizde kendinize bir vekil almayın. İşlerinizi insanlara tevdi etmeyin."[745]

3."Kitapların anası sana muhkemâtını sunduğunda, farza uyman gerektiğini bulursun, kalbine şifa olmadı Furkan ve vaaz, ve ayet eğer itaat edersen şifa verir sana."[746]

4."Ayı ve gökleri yaratan kral, katında bir taç sureti vardır."[747]

5."Her şeye hakim olan Allah'a güveniyorsan, ona teslim ol lafız ve anda."[748]

6."İbadetle hayatta kazanın, yerde ayaklarınızı sabit tutun, yıkılışından önce"[749]

7."Rızkından ümit kesme, artınca da şımarma."[750]

8."Yalan üzerine ittifak ettik ve ihtilaf ettik. Ahlakının en övülen şeyi sessizliktir."[751]

9."Dünyanın kötülüklerini görmedin mi, muheyminin yüzü dışında sabit bir şey var mı?"[752]

10."Sizin ağzınıza yalan tatlı geliyorsa benim ağzıma da doğru tatlı geliyor, alemin temizlenmesini istedim."[753]

Maarrî divanını bablara ayırmamış klasik kafiye[754] sistemine göre tanzim etmiştir.[755] Sistematik olmayan ilhamlarla kaleme alınmış[756] şiirleri dağınık görülse bile, düşünce arka planı güçlüdür. Hatta bu yüzden *Lüzûmiyyât*'ın hep bir nokta etrafında yoğunlaşması eleştirilmiştir.[757] *Lüzûmiyyât*'ta Ebu'l-Alâ *Saktu'z-zend*'de az görünen ıstılahi kelimeleri de kullanmıştır.[758] Bu yüzden *Lüzûmiyyât*'ın bir şiir kitabı olmadığı ve vaaz-hikmet kitabı olduğu söylenmiştir.[759] Sanatsal anlamda *Lüzûmiyyât*'ın bir iddiası olmadığı görülmektedir.[760] Ancak

---

[744] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 3. C. s. 225.
[745] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 3. C., s. 195.
[746] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 3. C., s. 361.
[747] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 302 .
[748] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 334.
[749] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 187.
[750] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 315.
[751] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 240.
[752] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 229.
[753] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 127.
[754] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 61.
[755] Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 172.
[756] Kemâl Yazîcî, Antuan Gutas, a.g.e., s. 172.
[757] **Nüsha**, Osman Düzgün, "Arap Şiirinin Önde Gelen İki Şairi: el-Maarrî ve el-Mütenebbî Mukayesesi" İbrahim Naci, Yıl: 12, sayı: 35, 2012/II, s. 133.
[758] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 240.
[759] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 240; Şevkî Dayf, a.g.e., s. 394.
[760] Şevkî Dayf, a.g.e., s. 394.

iki ya da daha çok harfle yapılan zengin kafiye metodu da Ebu'l-Alâ'nın kelime bilgisi ve sanatsal yeterliliğini ortaya koymaktadır.

Lüzûmiyyât'ta kullanılan aruz bahirleri ve kafiyeler şöyle sıralanabilir:

Tavîl bahrinden 978 beyit, Vâfir bahrinden 658 beyit, Kâmil bahrinden 373 beyit, Basît bahrinden 284 beyit, Hafîf bahrinden 101 beyit, Serî bahrinden 123 beyit, Munserih bahrinden 65 beyit, Mütekârib bahrinden 20 beyit, Recez bahrinden 14, Mehleu'l-basît bahrinden 3 beyit,[761]

Kafiyeler:

Sîn, Tâ, Hâ, Kef, Kaf, Cim, Gayn, Zı, Zâl, Dâd, Şîn, Hemze, Elif, Zây, Tâ, Fâ, Yâ, Ayn, Hâ.[762]

Her ne kadar *Saktu'z-zend*'den daha az bilinse de *Lüzûmiyyât*'ta Ebu'l-Alâ'nın dil hakimiyeti açıktır.[763] Nadir sîgalar, garîb lafızlar, bitki-hayvan isimleri, gök cisimleri, yer adları ve tarihsel şahsiyetler, olaylar sıkça kullanılmaktadır.[764] Aynı zamanda geniş Arap kültürü bilgisini gösteren; kabile isimleri, Arap eyyâmından isimler göze çarpmaktadır.[765] Belâğî yönden cinas, tıbak, tevriye, seci ve ikili kafiye kullanılan edebi sanatlardır.[766] İslami ilimlere dair istişhadlar, örneklendirmeler ve değinmeler çokça görülmektedir. Aynı zamanda yabancı kelimeler, lehçelere has kullanımlar mevcuttur.

Örneğin; İbranice منش kelimesi"[767]

"Habeş dilinde ölümün künyesi manasına gelen Ebû Zâbit ibaresi kullanılmaktadır."[768]

Lüzûmiyyât'ın içeriğine bakıldığında; Ebu'l-Alâ'nın tevazuyla aciz, kör, rehinu'l-mahbeseyn dedi ki; şeklinde başladığı görülür.[769] Bu tevazu eserin başka bölümlerinde de kendini gösterir. Örneğin:

1."Ben körüm bana yollar aydınlık değildir."[770]

2."Sâlih'e şefî' olarak gönderildim. Benden güvercin ötüşü ve kükreme duyar."[771]

3."Allah şahittir ki cahilim, korkağım.[772]

---

[761] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 390.
[762] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 415.
[763] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 27.
[764] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 28.
[765] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 35.
[766] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 28-29.
[767] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 204.
[768] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 204.
[769] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 35.
[770] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 3.c., s. 417.
[771] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 30-31.

İçerik Örnekleri:

Zaman ve hikmet teması:

1. "Gece ve gündüz gelir geçer yaratılmışların üzerinden, zamanın karşısında unutulmuşuz."[773]

2."İlim fayda vermiyorsa bu hüsran âlimlerindir. Allah bu olanı takdir etti ve hikmet zayi oldu."[774]

3."Zamanın ölüm vakti geldi, günlerde nefislerin kalıntısı kaldı, diyor."[775]

4."Söz yaratılış gibi kötü ve iyidir, insanlar da zaman gibi karanlık ve aydınlıktır."[776]

5."Zaman bir kaside gibidir. Şairin aynı lafızla iki manayı ifade etmeye mecbur kalması gibi"[777]

6."Ölüm uzun bir uykudur, uyku da kısa bir ölümdür."[778]

7."Dünya hayatını seviyorsun ama sevdiğin sana cömert olmadı, sürekli zulüm gençlikte gam oldu ve sevinemedi iştiyak duyan."[779]

8."Kitaplarını beğenerek anlatıyorsun, belki de kitaplara yazılanlar yalandır."[780]

9."Malın toplanmasında alınıp verilmesinde hayır yoktur."[781]

10."Bütün insanlar eşittir,[782]

11."Eğer Cibril kalan ömründe zamanda uçsaydı, zamanın dışına çıkamazdı."[783]

12."Dünya işlerin kaderin çizdiği bir hattır."[784]

13."Yere döner cesetlerimiz ve arı unsurla karışırız artık."[785]

Kadın ve Nesil Teması:

1."Keşke Adem annnenizi boşasaydı, bu yüzdendir ki içinizden temizler kayıptır, onları temiz olmadan doğurdu, ya da kendisine haram kılsaydı adem onu."[786]

---

[772] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 4.
[773] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 58.
[774] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 77.
[775] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 78.
[776] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 81.
[777] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 82.
[778] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 115.
[779] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 117.
[780] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 217.
[781] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 232.
[782] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 281.
[783] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 176.
[784] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 196.
[785] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 266.
[786] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 111.

2.“Nesli bırak, şüphesiz neslin sonu ölümdür.”[787]

3.“ Kadınlara yakınlığın onlara eziyettir, cinayetlerin ezasını taşıma.”[788]

4.“İnsanlar çoğaldığında fesad yayılır, tıpkı sözün çoğaldığında bozulması gibi.”[789]

5.“Bir kadınla yalnız kaldığında hata ettin benim terkedilmiş görüşüme göre, ortaklardan hayır istenseydi, Allah ortaksız olmazdı.”[790]

6.“Keşke Havva kısır olsaydı da insanoğlunu doğurmasaydı.”[791]

7.“Bir gün yakın bir vuslat istersen, dünya kadınlarının en hayırlısı kısır olanıdır.”[792]

8.“Ademoğlunun düşmanı nefsidir, sonra da oğlu.”[793]

9.“Eskiden beri kadınların sıfatı, sevgide insaflı olmamalarıdır.”[794]

10.“Kadınların en hayırlıları ar ile nefislerini koruyanlardır.”[795]

11.“Doğru sözlü bir genç kızla evlen.”[796]

Ölüm Arzusu ve Hiçlik Teması:

1.“Baba doğana cinayet işler.”[797]

2.“Ruhlarımız rüzgar gibi hapisliği uzarsa bir gün kaçınılmaz olarak….”[798]

3.“Uzun bir zamandır beden ve ruh komşudur. Acı verir ruha”[799]

4.“Havvanın tüm çocukları, bana benziyor, ne kötü (ahlak) doğurdun havva.”[800]

5.“Gençlik bir ateştir, zaman onu söndürür.”[801]

6.“Ölüm büyük bir rahattır.”[802]

7.“Keşke yenidoğan çocuk doğumunda ölseydi.”[803]

8.“Hayat bir yorgunluktur. Keşke ölüm yakın olsa.”[804]

---

[787] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 178.
[788] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 185.
[789] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 283.
[790] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 373.
[791] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 324.
[792] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 84.
[793] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 245.
[794] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 273.
[795] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 145.
[796] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 218.
[797] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 54.
[798] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 55.
[799] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 58.
[800] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 60.
[801] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 61.
[802] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 62.
[803] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 76.

9.“Ölüm uzun bir uykudur, uyku da kısa bir ölümdür.”[805]

10.“Ölümün bir kasesi var nefis onu içmeye ikrah eder, ancak kaçınılmaz bir şekilde onu içeceğiz.”[806]

11.“Bana ölüm yaklaştığında, yaklaşmasını kerih bulmam.”[807]

12.“Ölüm tabibin yapamadığı bir tıptır.”[808]

13.“Bu beden gitsin ey ruh bir yol ver, bu ruh uzaklaşsın ey beden bir yol.”[809]

14.“Ne zaman helak olacağım ey kavim, helak bana hak oldu, yeryüzündeki herkes fakirdir, kul mülk sahibi değildir.”[810]

15.“Ruhun bedene hululü bir felakettir.”[811]

16.“Hayatım azaptır, ölümüm rahat”[812]

17.Sana ölüm geldiğinde sevin, lanetlenmiş bu alemden kurtulmak için, onlar ki secdede Haydar’ı vurdular, Ömer’i de.”[813]

Malın Paylaşımı Teması:

1.“Yokluk zamanında senle olana bollukta sevgi vermeyi unutma, kim kardeşini zenginliğine muhtaç durumda bırakırsa kardeşlikte doğruyu yapmamış olur.”[814]

2.“Çölde deve hırsızları vardır, çarşıların hepsinde de hırsızlar vardır, fakat bunlar adil ve tüccar olarak isimlendirilir.”[815]

3.“Allah bana bir nimet verdiğinde, bağışlarım onu fakirlere içeceğin onda birini ve öşrün çeyreği altın veririm.”[816]

4.“Malın toplanmasında alınıp verilmesinde hayır yoktur.”[817]

5.“Bütün insanlar eşittir,[818]

6. “Ademoğlunda zengin yoktur, hepsi muhtaç ve yokluk içindedir. Fani olmayan zengindir. O da vahid ve kadim olandır.”[819]

---

[804] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 97.
[805] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 115.
[806] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 135.
[807] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 158.
[808] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 215.
[809] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 355.
[810] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 382.
[811] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 139.
[812] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 209.
[813] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 314.
[814] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 78.
[815] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 115.
[816] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 222.
[817] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 232.
[818] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 281.
[819] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 95.

7.“Fazlı yediğinizde ve infak ettiğinizde üzerinize bir vali almayın. İşlerinizi insanlara tevdi etmeyin.”[820]

8.“Ey kût (lokma) yakut ve altın değilsin, peki nasıl oluyor da kavimler fakir kalıyor?”[821]

9.“Zeyd’in zenginliği Amr’ın fakirliği oluyor.”[822]

Zulüm Teması:

1.“Bu mezhepler başkanların dünyaya yönelmesi için sebeplerdir.”[823]

2.“Din tüm kavimlere insaflı olmandır.”[824]

3.“Alemlerde reşîd bir emir var mı? ” (Harun Reşide atıf yapılmaktadır.)[825]

4.“Kureyş’iniz değil miydi Hüseyn’i katleden ve Yezid’i halifeniz yapan.”[826]

5.“Bildiğimiz kusurlu meliklerin mülkü yoktur, Rahman katından bütün mülkler kusurludur. Yüzyıllar geçti ve bizden sonra topluluklar gelecek, sır, sûra üfleninceye kadar gizlidir.”[827]

6.“Kavmin yöneticilerine kral, muktedir, kâhir denmesine razı değilim, bunlar yüce Allah’ın sıfatlarıdır.”[828]

7.“Mazlumun duasından kork. Yakın ve hızlı bir azab gelir. Emir ülkesinde azloldu zayıfın duasıyla azl olur.”[829]

8.“İsyan ve günahta olan yönlendiriciden daha iyidir bir kör.”[830]

9.“Ey mısır (şehir) valisi zulmetme, senin gibi niceleri gelip geçti.”[831]

10. “Bu dünyada zâlim emirler var ve minberlerden onlara davet yapılıyor, yapabilselerdi minberler bu durumdan dolayı ağlarlardı.”[832]

Ahlâk Teması:

1.“Nebi hakkı getirdi sizi terbiye etmek için, peki sizden düzelen oldu mu?”[833]

---

[820] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 195.
[821] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 231.
[822] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 240.
[823] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 80.
[824] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 139.
[825] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 399.
[826] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 427.
[827] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 78.
[828] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 164.
[829] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 36.
[830] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 221.
[831] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 2.c., s. 411.
[832] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Zecru’n-Nâbih**, s. 62.
[833] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 188.

2.“Yalan üzerine ittifak ettik ve ihtilaf ettik. Ahlakının en övülen şeyi sessizliktir.”[834]

3. “İnsanların çoğu fesaddadır.” Yani bu asırda zühd gösterirler dünyaya ancak ona kalben bağlıdırlar.”[835]

4.“Hırslılar ne kadar uğraşsalar da ölümden kurtulamadılar.”[836]

5. “Kıssacılar dini ifsad ettiler hırslarından dolayı mescidlerde.”[837]

6.“Kötülük üzerine takva edene güvenme, mescidleri ve kabeyi ziyaret etse de.”[838]

7.“İlahımız Allahtır, evvel melik ve birdir. İnsan sınıfları bir olarak ona itaat eder, fakat iyilere dininizi sunduk, Mecusiler amel olarak sizden daha temiz, durumunuz şüphesiz inkar ve küfürdür.”[839]

8.“Kalbinde yaratıcısından bir korku varsa, kıskançlık sınırını aşma, ikisi birleşmeyen bir çelişkidir.”[840]

9. “Ey ellerini namazda bağlayan zâlim, senin zulmünün olmadığı yerde zünnar bağlanır. İyilikleri kazandığını mı sanıyorsun, hayat ya fitne ya da iffettir, ölümden sonrası ya cennet ya da ateştir.”[841]

10. “Hums ve öşürle malı çoğalttılar, din ve ibadet için haccetmiyorlar, aşırılık ve tekebbür içindir ancak.”[842]

3- Mulka’s-sebîl

Bu hacmi küçük divan alfabetik şiirler ve öğütler içermektedir. *Lüzûmiyyât*’ta olduğu gibi insanoğlunun fıtri kötülüğü teması işlenmektedir. Hz. Adem ve Hz. Havva nesli başlattıkları için yerilmektedir.

İçerik Örnekleri:

1. *“Ademoğlu yalan söyledi ve iftira attı, duymuyor ve görmüyormuş gibi.”*[843]
2. *“Hırslılar ne kadar uğraşsalar da ölümden kurtulamadılar.”*[844]
3. *“İnsanın eceli yırtıcı aslanlar gibidir.”*[845]
4. *“Hakk’a inan ve güven.”*[846]

---

[834] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 240.
[835] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Zecru’n-Nâbih**, s. 30.
[836] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Mulka’s-Sebîl**, s. 126.
[837] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 342.
[838] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 315.
[839] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 418.
[840] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 475.
[841] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 115.
[842] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 199.
[843] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Mulka’s-Sebîl**, s. 103.
[844] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Mulka’s-Sebîl,** s. 126.
[845] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Mulka’s-Sebîl,** s. 166.

B) Mensur Eserleri

1- el-Fusûl ve'l-gâyât fi temcîdillâh ve'l-mevâiz

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin en çok tartışılan eserlerinden biri de şüphesiz *el-Fusûl ve'l-gâyât*'tır. Tartışmanın kaynağı *el-Fusûl ve'l-gâyât*''ın Kur'ân'a nazire olarak yazıldığı iddiasıdır. Yakından bakmak gerekirse; bu eser Maarrî nesrinin şiirsel özelliklerini –özellikle *Lüzûmiyyât*'tan düşünce dünyasına dair izler- barındırmakla beraber[847]; farklı bir edebi form denemesi özelliği taşımaktadır. Fasl adı verilen paragraflar gâye adlı son kafiyeli cümleyle bitmektedir. Bunlar Maarrî'ye has terminolojilerdir.[848] Fasıllarda hikmetli özlü sözler, nasihatler bulunmaktadır. Kur'ân üslubunu andıran ve garîb kelimelerin yoğun kullanıldığı bu form[849]; Maarrî'nin Kur'ân'dan ilham alarak vaazlarını geniş dil hazinesiyle aktardığı bir eser olarak görülebilir.

Bu fasıl ve gâyelerden sonra tefsir bölümüne geçilmektedir. Tefsir yani açıklama bölümünden Maarrî yoğun bir şekilde kullandığı garîb ve nadir kelimeleri açıklamaktadır.[850] Bu üslubun didaktik amaçlar güttüğü söylenmiştir. Aynı zamanda ilim dünyasına bir meydan okuma olarak algılanmıştır.

el-Fusûl ve'l-gâyât''tan hikmet temalı, Arap-İslam kültüründen, geniş kültürünü gösteren garib kelime bilgisine örnekler şöyle sıralanabilir:

1. *"neceb: ağacın kabuğu"*[851]
2. *"Rabbimiz öldüren ve diriltendir."*[852]

سويد *suyun isimlerinden."*[853]

3. *"Sen bizim eşsiz rabbimizsin."*[854]

جسر *Muhârib'den bir kabile."*[855]

4. *"Tevazu en güzel elbisedir."*[856]
5. *"Ey Havva'nın oğlu."*[857]

---

[846] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Mulka's-Sebîl,** s. 134.
[847] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 65.
[848] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, not: Mahmûd Hasan Zenâtî, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1938, s. 1.
[849] Salâh Rızk, a.g.e., s. 54.
[850] Muhammed Abdurrahmân Merhabâ, a.g.e., s. 292.
[851] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 4.
[852] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 7.
[853] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 14.
[854] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 20.
[855] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 37.
[856] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 39.
[857] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 89.

6.*"Eşlerine isyan eden kadınları övmem ve bineklerine binip hac ve umreye giden kadınları."*[858]

İçerik Örnekleri:

1. *"Kaybetti gece gündüzünü zayi eden, (Kur'ân üslubunu anımsatmaktadır)."*[859]
2. *"Rabbimiz öldüren ve diriltendir."*[860].
3. *"Allah latif ve habirdir."*[861]
4. *"Dil ehli Hasan ve Hüseyin iki dağ gibidir demiştir."*[862]

غرب gözyaşı getiren.[863]

2- Risâletu'l-gufrân

Şüphesiz Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin kalıcı eseri *Risâletu'l-gufrân*'dır.[864] Bir edebi mektup[865] örneği olan eser, İbn Kârih adlı bir gezgin fakihe cevaben yazılmıştır.[866] Halep'te 351 tarihinde doğan İbn Kârih'in gezgin bir Fatımî daisi olduğu iddia edilmiştir.[867] Tam adı Ebu'l-Hasan Ali b. Mansûr el-Halebî'dir.[868] Bu edebi mektubun öyküsünün anlatıldığı kaynaklarda görüldüğü kadarıyla ömrü boyunca günah işleyip tevbe etmek isteyen ve kurtuluşu amaçlayan bir kimsedir.[869] Maarrî de cevabi mektubunda bağışlanmayı sık sık zikrettiği için eser "Gufrân (bağışlanma) risalesi" olarak isimlendirilmiştir.[870]

İbn Kârih'in lakabı hurma ve benzeri şeyler taşınan sepet manasına gelen devhale'dir.[871] el-Alayîlî Maarrî'nin bâtınî semboller kullanmakta olduğunu düşünmektedir. Buna göre "devhale", insanlara karışan hamile deve manasında olan bir semboldür. Kârih de; şerh eden manasına gelmektedir.[872] Yine Alayîlî'ye göre *Risâletu'l-gufrân*'ın dibâcesinin

---

858 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 116.
859 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 1.
860 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 7.
861 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 211.
862 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 223.
863 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 356.
864 Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 12.
865 Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 142.
866 Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 11.
867 Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 36.
868 Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 202.
869 Mihail Mes'ûd, a.g.e., s. 202.
870 Muhammed Abdurrahmân Merhabâ, a.g.e., s. 292.
871 Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 15
872 Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 35.

mektupla bir uyumu ve irtibatı bulunmamaktadır.[873] Özel kelimelerle merhaleler şeklinde gizli manalar kastetmektedir.[874] Tıpkı dibâcede geçen –bu isimde olanların tümünün Maarrî gibi zühd hayatı seçtiğini de eklemektedir- Esved[875] (siyah, karanlık) kelimesiyle körlüğü sembolize etmesi gibi.[876] Ancak edebi mektubun bilinen öyküsü yukarıda bahsettiğimiz şekildedir. Eserde 7 yerde adı geçmektedir.[877] İbn Kârih küçük yaşlarda Ebû Ali el-Fârısî'den ders almış ve evinde hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra İbn Hâleveyh'ten ders alan İbn Kârih'in şiirleri pek beğenilmemiştir. Çok seyahat ettiği için bir Fatımî daisi olduğuna dair rivayetler vardır.[878]

Risâletu'l-gufrân İbn Kârih'in cennet, cehennem, haşr ve arafta yaptığı yolculuğu tasvir etmektedir. Geniş hayal gücü[879], güçlü hikayecilik, tiyatral üslup[880] ve canlı tasvirlerle[881] bir klasik eserdir.[882] Eserin ilham kaynağı olarak miraç hadislerinin etkisi zikredilmektedir.[883] Kaynaklar konusunda; Kur'ân-ı Kerîm (cennet-cehennem bağlamında), Kehf Suresi, Arap mitolojisi, cin hikayeleri sıralanabilir.[884] Maarrî'nin Bağdat yolculuğundan 25 yıl sonra yazılmıştır.[885] Bu da Ebu'l-Alâ'nın düşünsel ve edebi olgunluğunu göstermektedir. Eski şairlerin şiirleri, tartışmaları ve dilbilimsel açıklamalar[886]; hikayeler eseri zenginleştirmektedir. *Risâletu'l-gufrân* fikri anlamda *Lüzûmiyyât*'tan izler taşımaktadır.[887] Nitekim Maarrî bu eserden dolayı dini hafife alma ve Mazdekizmle suçlanmıştır.[888] Eser süslü sanatlı üslubuyla, cinas, seci ve garîb kelimeleri ile göze çarpmaktadır.[889] Bağdat günlerinden kalan anılarına da göndermeler bulunmaktadır: Kadı Ebu't-Tayyib Tâhir b. Abdullah et-

[873] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 64.
[874] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 67.
[875] Ebu'l-Alâ, el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, Çev: Nevzat H. Yanık, Selami Bakırcı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 17.
[876] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 74.
[877] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 100.
[878] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 36.
[879] Abdüllatîf Şerâre, a.g.e. , s. 25; **Encyclopedia of Arabic Literature**, Volume: 1, Edited by: Julie Scott Meisami and Paul Starkey, Routledge, 1998 New York-London, "Abu'l-Ala al Maarri", G.S.H. Van Gelder, s. 24; Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 4.
[880] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 138.
[881] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 129.
[882] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 128.
[883] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 91.
[884] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 91.
[885] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 133.
[886] **Dictionary of the Middle Ages**, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, Mansour J. Ajami, "Maarri", s. 702.
[887] Ubeyd el-Bureykî, a.g.e., s. 81.
[888] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 285.
[889] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 128.

Taberî ve Ebû Ahmed Abdusselâm b. Hüseyin Vâcika el-Basrî, *Risâletu'l-gufrân*'da bahsedilen isimler arasındadır.[890]

Risâletu'l-gufrân Maarrî'nin duasıyla başlamaktadır:

"Allah'ım kolaylaştır ve yardım et."[891] Ardından İbn Kârih'e dua etmektedir:

Muhatabı İbn Kârihe diyor: *"Şeyh efendim, Allah onun düşmanlarını alçaltsın."*[892] Mektubun ulaştığına dair bir övgü cümlesini secili övgü cümleleri takip etmektedir.[893] Bundan sonra cennetin tasvirine geçilmektedir:

"*Bana hikmetleri deniz gibi kaynayan mektub ulaştı, onu okuyan me'cûr'dur"*[894]

"Vildânlar ölümsüzdürler ve bu ağacın gölgesinde oturur kalkarlar ve şöyle derler: Allah her şeye kadirdir, bu ağaç Allah'tan bir sıladır. Ali b. Mansûr için sûra üfleninceye kadar."[895]

Risâletu'l-gufrân'da zaman zaman asıl konudan uzaklaşıldığı görülür. Maarrî'nin Bağdat seyahatine bir atıfta bulunulmaktadır:

"Medînetu's-Selâm'daydım"[896]

Cennet tasvirlerine devamla nehirler övülmektedir: Cennet nehirlerini övmekte ve şöyle demektedir: *Şarap nehrinin balıkları altın ve gümüşten gibiydi.*[897] *"Yüce Allah'ın bütün halis şaraplardan üstün kıldığı, mühürlenmiş halis şaraptan ırmaklar vardır. O ırmaklara, yudumlamak isteyen, altın kadehlerle ve zebercetten yaratılmış testilerle yönelir. O testilere bir bakış, dünya şarabından, bütün burnu büyüklerin burnunu kesen bu aldatıcı yurdun içerdiği her türlü ağız suyundan daha hayırlıdır."*[898] Bu canlı tasvirlerden sonra yeniden dua üslubuna geçilmektedir. Aralarda bu tür dua cümlelerine rastlamak mümkündür: *"Allah varlığını devam ettirsin (muhatabına)"*[899] Maarrî bundan sonra İbn Kârih'in cennetteki yolculuğunu başlatmaktadır: *"İbn Kârih yâkût ve inciden yapılmış cennet bineğine biner. Şarap ırmaklarına gelince bunların içinde ırmak ve deniz balıkları ile su pınarlarında yaşayıp mera bitkilerinin türlerine sahip olan balıkların şeklinde balıklar oynuyordu. Ne var ki onlar,*

---

[890] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., 1.c., s. 235.
[891] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, thk: Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', 6. Baskı, Dâru'l-Maârrif, Kahire, 1993, s. 129.
[892] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 130.
[893] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 139.
[894] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 139.
[895] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 141; Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 21.
[896] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 146.
[897] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 168.
[898] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 21-23.
[899] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 175.

göz kamaştırıcı ışığa karşı bırakılmış altın, gümüş ve türlü mücevherlerdendi."[900] Bu yolculukta İbn Kârih cahiliye dönemi şairlerine rastlamakta, onlara şiirlerini hatırlatmakta ve aralarındaki tartışmalara şahit olmaktadır:

"A'şâ (şairleri dolaşma bölümünde) bağışlanmaktadır. A'şâ (7/629) Ali'ye dedim ki: Ben cehaletin ayyuka çıktığı câhiliye dönemindeyken Allah'a ve hesap gününe inanıyor, öldükten sonra dirilmeyi tasdik ediyordum."[901]

"Ca'deoğullarının Nâbiğa'sı (65/685) Ebû Basîr'in (A'şâ Kays) üzerine atılır ve ona altından bir testi ile vurur."[902]

"İbn Kârih Ca'de'ye şu şiirini oku diyor: Şin kafiyeli ve şaraptan bahseden şiirini oku. Ca'de şiirde geçen bazı kelimeleri duymadım der, "rebeş" gibi. İbn Kârih sen unutmuşsun der ve yasin suresindeki ayeti okur: "Cennet ashabı bu gün..."[903]

İbn Kârih'in yolculuğunda şahit olduğu canlı tasvirlerden biri de cehenneme giden gençlerdir: *"Gençler bir yardımcı yok mu diyorlardı cehenneme zincirlerle götürülürken"*[904] *Risâletu'l-gufrân*'ın ana kaynaklarından biri hiç şüphesiz cennet ve cehennem tasvirlerinin yer aldığı Kur'ân ayetleridir: *"Arş yönünden bir ses işitildi"*[905]

Eserin devamında Hz. Peygamber, ehl-i beyti ve Haşimoğullarından bahsedilmektedir.

"Abdulmuttalib oğlu Hamza, o alemin içinde dolaşmaya başladım, birden bir adamla karşılaştım. Üzerinde parlayan bir nur vardı, etrafında ise kendilerinden nurlar ışıldayan adamlar bulunuyordu. Ben: bu adam kimdir, diye sordum. Bu Abdulmuttalibin oğlu, Vahşi tarafından öldürülen Hamza'dır. Bu etrafındakiler ise Uhud'da şehit düşen Müslümanlardır."[906]

"Hz. Hatice'nin yanında nurdan atlar üzerinde gençler vardı. Bunlar kim diye soruldu. Cevaben: Muhammed'in (s.a.v.) oğulları Tayyib ve Tâhir diye de bilinen Abdullah, Kâsım ve İbrahim. Sırattan geçiş, Hz. Fatıma hizmetçi bir kız veriyor, yardımcı olsun diye, artık onu sana hediye ettik."[907]

---

[900] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 175; Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 32.
[901] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 35-37.
[902] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 66.
[903] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 209-210.
[904] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 248.
[905] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 248.
[906] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 79.
[907] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 83-84.

Burada İbn Kârih, İblis'in Hz. Muhammed'e Arap peygamberi dediğini duymaktadır. *"İblis Arap peygamberi der Hz. Peygamber'e."*[908] İbn Kârih'in Hz. Hamza'yla diyaloguna yer verilmektedir. İbn Kârih büyük bir saygıyla Hz. Hamza'ya hitap etmektedir: *"Hamza b. Abdülmuttalib Uhud'da şehit oldu. İbn Kârih ey şehitlerin efendisi, ey peygamberin amcası diye seslenir."*[909]

Risâletu'l-gufrân'ın yazılma amacı olan İbn Kârih'in tevbe edip cennete gitmeyi hak etmesi bölümüne geçilir. İbn Kârih Hz. Ali'ye münacat etmektedir: *"Hz. Ali, Ali b. Mansûr'a sordu, tevben için bir şahidin var mı? Cevap verdi: Halep kadısı Abdulmun'im b. Abdulkerîm (şahidimdir), Şibli'ddevle zamanında kadıydı. Hz. Ali sordu, sana ne yapalım? Mevlam Fâtıma'ya sorun dedi İbn Kârih, o 21 saatte dünyaya gelir ve cennete döner."*[910] Maarrî'nin İslam tarihinin tüm ayrıntılarına vakıf olduğu bilinen bir hususdur. Hz. Hatice'nin oğullarıyla görünmesi tiyatral üslubunda ayrıntılara hakim olduğunu göstermektedir: *"Hz. Hatice oğullarıyla göründü."*[911]

Nihayetinden İbn Kârih Hz. Fâtıma'nın şefaatiyle cennete girmektedir:

"İbn Kârih: Divanımın sonundaki tevbeyi gördü ve bana şefâat etti. Ben de cennete girdim. İbn Kârih Hz. Fâtıma'nın yardımıyla sırattan geçer."[912]

Dönemin gündelik hayatına dair ayrıntılara da rastlanmaktadır:

"Cennet hurilerine bakarken İbn Kârih, Haleb'in en çirkin ama takvalı kadını ve Bağdat kütüphanesindeki kara kadını görür ve şaşırır."[913] Maarrî'nin Arap mitolojisi, cin hikayeleri ve efsanelere yer verdiğini görmekteyiz: *"İbn Kârih'in sohbet ettiği cinlerden birinin adı: خيتعور " dur.*[914] Yine Emevi dönemiyle ilgili bir bahis açılmaktadır: Şair Ahtal'ın pişmanlıkları tasvir edilmektedir:

"Ahtal, cehennemde Yezid b. Muâviye'yle olan günlerine ah eder."[915]

Lüzûmiyyât'ın üslubuna benzer bir şekilde dünyaya gelişi ve insanlığın yayılışı dolayısıyla yerilen Hz. Adem, eserde İbn Kârih'le diyalog halindedir: "*İbn Kârih Hz. Adem'e bu şiir senin mi diye sorar: "Biz yerin çocuklarıyız, ondan yaratıldık ve ona döneceğiz. Hz. Adem, doğru bir söz ancak bunu duymadım, der."*[916]

---

[908] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 252.
[909] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 253.
[910] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 257.
[911] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 259.
[912] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 261.
[913] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 287.
[914] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 292.
[915] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 347.
[916] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 360.

Âlim ve zâhid Hasan el-Basrî (110/729) için de bir bölüm ayrılmıştır: *"Cennetteki yılan konuştu: ben Hasan Basrî'nin evinde yaşıyordum, geceleri Kur'ân okuyordu."*[917] Bu tür canlı betimlemelerden sonra kelime açıklamalarına yer verilmektedir: فالق الا صباح sabahların cem'i, بكر - أبكار gibi.[918] Maarrî *Risâletu'l-gufrân*'da zaman hakkında görüşlerini açıklamakta ve kafirlerin zamana sövmelerinden ve dinin zamana bakışından bahsetmektedir:

"Zamana sövmeyin sözü bir hadistir. Kur'ân'da kafirlerin, bizi yok eden zamandır, sözüne yer verilmektedir. Zaman ancak feleklerin hareketidir. Zaman hiçbir peygamber döneminde mabûd olarak görülmemiştir."[919]

Tasvirler:

Maarrî'nin tasvirlerine bakıldığında hem ayrıntı hem de hayal gücü olarak olgun bir üslupta olduğu görülür:

"Zâtu'l-envât, müşriklerin kutsal gördüğü bir ağaçtır. Allah sana cennette öyle geniş gölgeli bir köşk versin."[920]

Cennet sakinlerinin halleri ve duaları tasvir edilmektedir:

"Vildânlar ölümsüzdürler ve bu ağacın gölgesinde oturur kalkarlar ve şöyle derler: Allah her şeye kâdirdir, bu ağaç Allah'tan bir sıladır. Ali b. Mansûr için sûra üfleninceye kadar."

Cennetin ayrıntılarından nehirler ve ağaçlara dair tasvirler de yer almaktadır:

"Ağacın köklerinde birbirinden ayrılan nehirler ve Kevser vardır. Şarap ırmaklarına gelince bunların içinde ırmak ve deniz balıkları ile su pınarlarında yaşayıp mera bitkilerinin türlerine sahip olan balıkların şeklinde balıklar oynuyordu. Ne var ki onlar, göz kamaştırıcı ışığa karşı bırakılmış altın, gümüş ve türlü mücevherlerdendi."[921]

Cennet ehlinin hoş yaşantısı ve içecekleri tasvir edilmiştir:

"Altından kâseler, zebercedden ibrikler vardır."[922]

Kelimelerin yan anlamlarına dair sanatsal benzetmeler kullanılmaktadır:

"İbrik bir de güzellikten parlayan cariyeye denir."[923]

Cennet içeceklerine örnekler türlerinin ayrıntılarına varıncaya kadar verilmektedir:

1."Şarap çeşitleri: Basrî, filistî, bâbiliyye"[924] *"baldan nehirler"*[925] Çevre kültürlerin tarihleri ve yaşam tarzları Maarrî'nin eserlerinde kullandığı konulardandır:

---

[917] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 367.
[918] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 367.
[919] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 426.
[920] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 140.
[921] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 141; Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 32.
[922] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 142.
[923] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 144.

2.“Bir tarihçi, Bizans imparatoru Besil’i (Basileus) ekmeği şaraba bandırarak yerken gördüğünü anlatmıştır.”[926]

3.“Diğer ballar cennet ballarının yanında acı ağaç meyvesi gibidir.”[927]

4.“Şarap nehrinin balıkları altın ve gümüşten gibiydi.”[928]

5.“Yolculuğun kahramanı İbn Kârih’in Maarrî’nin hayal gücünün göstergesi bineği tasvir edilmektedir:

6.“İbn Kârih yâkût ve inciden yapılmış cennet bineğine biner.”

Hz. Muhammed’in tasviri ve insanların ona yönelmesi; bir şairin ona münâcâtıyla başlamaktadır:

“Bekrî, Ali (a.s.) vasıtasıyla Hz. Peygamberden şefaat istemektedir. Hz. Peygamber’in yüzü ay gibi parlıyordu, insanlar ey Muhammed, ey Muhammed diyorlardı.”[929]

Şairlerin ilginç halleri, cennette bulunuşlarından dolayı duyulan şaşkınlık ve tartışmaları verilmektedir. Bu da Maarrî’nin edebiyat tarihindeki bilgisine işarettir:

“A’şâ’, Züheyr b. Ebî Sulmâ el-Müzenî ve Abîd b. Ebras el-Esedî câhiliyyede ölmüşler ancak cennettedirler ve sarayları vardır. “[930]

“İki Nâbiğa (Ca’de ve Zübyân) bahsinde, Zübyân: Ben Allah’ı ikrar etmiştim, câhiliyyede haccetmiştim. Şu sözümü duymadın mı?” der.[931]

“Ca’de A’şâ’ya senin cennete girmeni doğru bulmuyorum, der. Şairler atışır. İbn Kârih cennette arbede yoktur, der. Ca’de A’şâ’ya bir huri al evine git, sana güzel şarkılar söylesin.” der.[932]

Hz. Muhammed’in şairi Hassân b. Sâbit (60/680) ve kabilesinin övülmesi bölümü ve şiirlerinde geçen kelimelerin açıklamasına yer verilmektedir:

“Oradan Hassan b. Sâbit geçiyordu, dediler ki: şu sözünde söylediğin içecek “sebre” nerede? Ey Ebâ Abdurrahman (Hassân) korkaklığın ne durumda? Hassân cevap veriyor, ben ve kavmim Arapların en cesurlarıyız, zaten öyle denmiyor mu? Süt nehirlerindeyim, altın kadehimle, inek, deve sütü, bazen de keçi sütü içerim. Ne demek istedin

---

924 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 150.
925 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 153.
926 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 156; Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 27.
927 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 166.
928 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 168.
929 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 178.
930 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 182.
931 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 202.
932 Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu’l-Gufrân**, s. 234.

Kayl şarabıyla? أكيال'in tekili mi? Yoksa Âd kavminden Kayl b. Itr mı? Her ikisi de olur dedi cevaben"[933]

Yukarıda Hz. Hamza'nın saygıyla anıldığını zikretmiştik. Hz. Hamza cennete girebilmek için methin yeterli olmadığını söylemektedir:

"Hz. Hamza şiir okuyana böyle bir yere medihle mi geldin diye sorar."[934]

İbn Kârih'in ağzından dil âlimlerine işaret edilmesine örnekler:

"Nahiv okutan biri vardı: Ebû Ali el-Fârisî, mahşerde onu gördüm."[935] *Ebû Bişr Amr b. Osman Sîbeveyh'in kalbinin en derin yeri, Bermekî'lerin meclisinde kendisine yapılanlardan dolayı, Ali b. Hamza el-Kisâî'ye karşı duyduğu hınçtan arınmıştı.*[936]

Hz. Ali'yle olan diyalogunda tiyatral bir üslupla Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali'nin yanında şefâatçi olacağına dair bir gönderme yapılmaktadır:

"Hz. Ali, Ali b. Mansûr'a sordu, tevben için bir şahidin var mı? Cevap verdi: Halep kadısı Abdulmun'im b. Abdulkerîm, Şibli'ddevle zamanında kadıydı. Hz. Ali sordu, sana ne yapalım? İbn Kârih, Mevlam Fâtıma'ya sorun dedi."

Maarrî'nin bir dilci olarak *Risâletu'l-gufrân*'daki açıklamaları önemli bir yekûnu oluşturmaktadır. Diğer eserlerinde olduğu gibi *Risâletu'l-gufrân* da çokça garîb ve nadir kelime ihtiva eder ve bunların açıklamalarına yer verilir. Mektubun başında dağ incirinin gelişim aşamalarının nasıl isimlendirildiğine dair bir bölüm vardır. Burada Maarrî'nin bitki, hayvan vb. canlıların hallerine dair geniş bir kelime hazinesinin olduğu açıkça görülmektedir[937]:

Kelime kökleri ve etimolojik tahliller Maarrî'nin üslubunda sevilen konulardır:

1."Cebrail'in nisbet edildiği cebr kelimesidir, her hayırda bulunur bu melek."[938]

Humate bir ağaç türüdür, yaş olduğunda efaniye denir."[939]

3."Keraki: uzun bacaklı ve boyunlu bir kuş"[940]

4."Hadb bir yılan cinsidir. Yürek kanına da hadb denir."[941]

6. Farsça bir kelime: "Şirin, kisranın kraliçesi manasına gelmektedir."[942]

---

[933] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 243.
[934] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 254.
[935] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 254.
[936] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Gufran Risalesi**, s. 33 .
[937] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 67.
[938] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 130.
[939] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 130.
[940] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 149.
[941] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 132.
[942] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 382.

آل kelimesinin tasgiri: uveylun ve uheylun olması nahivcilere göre caizdir. Ehlun'daki he elif olmuştur."[943]

Eski şairlerin şiirlerine atıflar ve bunların şerh edilmesi *Risâletu'l-gufrân*'da da kendisine yer bulan bir konudur. Ayrıca bu şerhler kahramanların ağzından hikayeleştirilmiş ve diyaloglar halinde sunulmuştur:

"İçimdeki (habbe) kalp yılan[944] *gibi kıvrılır, yaz kış dinlemez"*[945] *قد تطويت انطواء الحضب.*

"Sâhib'ul-Ayn: Halil b. Ahmed'den, Ferezdak kelimesinin tasgîri ve çoğulu sorulur."[946]

"Halil b. Ahmed'e nisbet edilen beyitlerden bahsedilir. Ardından Halil ve Durusteveyh'in konuşmasına geçilir: " لوزة vezni nedir?"[947]

"Hâtim et-Tâî'den bir şiir aktarılır."[948]

Hz. Adem: Cennette Arapça, dünyada Süryanice konuştum." demiştir.[949]

3-Risâletu's-sâhil ve'ş-şâhic

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin mensur eserlerinden biri de adı "at ve katır risalesi" anlamına gelen *Risâletu's-sâhil ve'ş-şâhic*'dir.[950] Azîzuddevle'ye[951] ithaf edilen bir fabl olan risale; Maarrî'nin denediği bir diğer edebi formdur. Daha önce *el-Fusûl ve'l-gâyât*'ın bir form denemesi olduğundan bahsetmiştik. Burada da Maarrî at ve katırın ağzından dönemin politik olaylarını tartışmaktadır.[952]

Aslında muhteva olarak eser; Maarrî'nin diğer eserlerinden çok büyük bir farklılık taşımaz. Yine İslam tarihinden, Arap kültüründen öğelerin değerlendirilmesine ve bunlar hakkında açıklamalar yapılmasına rastlamak mümkündür. Eserin üslubu da Maarrî'nin klasik üslubu olmakla beraber yine nadir kelimeler, süslü anlatımlar göze çarpmaktadır.

---

[943] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 417.

[944] Akdeniz ve Mezopotamya efsaneleri yılanlarla başlamaktadır, ayrıca yılan bir verimlilik sembolüdür. Bkz. Suzanne Pinckney Stetkevych, **Journal of Arabic Literature**, "The Snake in the Tree in Abu Al Ala al Maarri's Epistle of Forgivness, Critical essay and Translation" 45. Sayı, 2014, s.6,. S. 17.

[945] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 132.

[946] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 245.

[947] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 283.

[948] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 413.

[949] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu'l-Gufrân**, s. 362.

[950] **Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, KİİFAD, 2016, Yıl: I, sayı II, "Filozof Şair Ebu'l-Ala el-Maarri'nin es-Sahil ve'ş-Şahic Adlı Fablına Dair Bir Değerlendirme", s. 11.

[951] P. Smoor, **a.g.m.**, s. 49 .

[952] **Encyclopedia of Arabic Literature**, Volume: 1, Edited by: Julie Scott Meisami and Paul Starkey, Routledge, 1998 New York-London, G.S.H. Van Gelder, "Abul Ala al Maarri", s. 24.

Risalenin içeriğine gelince; Azîzuddevle'ye ithaf ve dua ile başlamaktadır.[953]

"Seyyid Azîzuddevle ve tâcu'l-mille, emîru'l-umerâ, Allah onun günlerini baki kılsın."[954] Sonra Maarrî'nin yeğenleri için bir vakıf arazisi ile ilgili maruzatı gelmektedir. İstek yeğenlerinden gelmiştir. Ardından bu konuyla ilgili akrabaya sevgiyi ifade eden bir mesel gelmektedir.[955]

يا بعضي دع بعضا

"Ey benim bir parçam, öbür parçamın yakasını bırak."

"Zavallı ve aciz bir heriften zatı şahanelerine (Azîzuddevle) yeğenlerim mecbur olmadıkları halde bana hizmet ederler, onların Hama'da bazı akrabaları vardır. Mülklerde hissedardırlar. Haklarını talep ederler. (Güçlü bir mahkeme de bu arazilerin hazine malı olduğunu söylüyor.)"[956]

Yeniden Azîzuddevle'ye dönülmekte ve şairlere verdiği değer övülmektedir.

"Emir şairlerin kadrini yükseltti."[957]

Metnin ara bölümlerinde zaman zaman Azîzuddevle'ye dua edilmektedir:

"Allah onun zaferini daim kılsın".[958]

Ehl-i Beyt'ten bahseden bölümlerde; Hz. Hasan'ın ilimle özdeşleştirilmesi ve diğer imamların övülmesi göze çarpmaktadır.[959] Daha sonra Halep şehrinin övülmesi ve selameti için dua edilmesiyle devam edilmektedir.[960] Menbic ve Baalbek'in durumuyla ilgili cesurca eleştirilerde bulunmaktadır:

"Baalbek ve menbicde adalet yok, kadı ve emir yönünden."[961]

İlginç bir husus da: Maarrî'nin Bizans imparatorunun esir olması için dua etmesidir. Fablın kahramanlarından tilki, imparatorun Müslüman topraklarına doğru ilerleyişini bir felaket olarak nitelemekte ve katıra haber vermektedir.[962]

Bir fabl olan risalede at ve katırdan başka hayvanların da konuşmaları ve bu hayvanlarla ilgili durumlar görülebilmektedir.[963] Hz. Süleyman'ın karınca ve Hüdhüd'le konuşması Kur'ân bağlamında dinler tarihinden verdiği bir örnektir[964]:

---

[953] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 105.
[954] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 83.
[955] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 85.
[956] **Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, KİİFAD, 2016, Yıl: I, sayı II, "Filozof Şair Ebu'l-Ala el-Maarri'nin es-Sahil ve'ş-Şahic Adlı Fablına Dair Bir Değerlendirme", s. 11-13.
[957] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 104.
[958] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 221.
[959] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 222.
[960] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 232.
[961] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 233.
[962] P. Smoor, **a.g.m.**, s. 57.

"Hayvanların kendi aralarında insanlardan gizli konuştuğu doğrudur."[965]

Yine at ile katır Arap şiirini tartışmaktadırlar.[966] Ayrıca Arap kültüründe cinlerin hayvan kılığında ortaya çıktıkları ifade edilmektedir:

"Eski Araplara göre cinler hayvanlar kılığında görülürdü."[967]

"Dahhâk'ın annesi cindir. Belkıs'ın cin annesinin adı: Yalkama bnt. Yelbe"[968]

Devam eden diyalogda yolculuğun başladığı Mısır ile ilgili Kur'ân'dan alıntılar mevcuttur:

"Katır sordu: yolculuğun nereden başladı, at cevap verdi: Mısır'dan o Mısır ki firavun bu mülk ve nehirler bana aittir görmüyor musunuz? diyordu."[969]

Maarrî hayvanlardan sonra bitkilerin de konuştuğuna dair rivayetlere yer vermektedir:

"Adiyy b. Zeyd: diyor ki ağacın ne dediğini duyuyor musun, ey kral"[970]

Bazı hayvan türlerinin karakterlerine dair yorumlara da rastlanmaktadır:

"İnek ve boğa arasında bir konuşma olmaktadır, inek hayır ister."[971]

"Karga hırslı ve sabırsızdır."[972]

Hz. Muhammed'in bineği de bahsedilen hayvanlardandır. Ayrıca hadisler de yer almaktadır:

يعفور Hz. Peygamberin eşeği."[973] İmriu'l-Kays'ın atı ve diğer şairlerin atları binicilerinin şiirlerini tartışmaktadırlar.[974]

"Mümin aynı delikten iki kez sokulmaz."[975]

Daha sonra Ebu'l-Alâ hayvanlarla ilgili görüşlerine paralel olarak insanoğlunun hayvanlara zulmünden bahsetmektedir.[976]

Bazı dilbilimsel açıklamalar:

---

[963] Fablın kahramanları: At, katır, deve, (ebû eyyûb) sırtlan (Ummu Âmir), tilki ve güvercindir. P. Smoor, **Journal of Arabic Literature** XII, "Enigmatic Allusion and Double Meaning in Maarri's Newly Discovered Letter of a Horse and Mule", T.Y., s. 53.

[964] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 91.

[965] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 91.

[966] P. Smoor, **a.g.m.**, s. 54.

[967] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 308.

[968] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 295.

[969] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 94.

[970] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 193.

[971] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 243.

[972] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 212.

[973] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 299.

[974] P. Smoor, **a.g.m.**, s. 55.

[975] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 250.

[976] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 122.

1.İki sakinin şiirde yanyana gelmesi, Sîbeveyh, el-Farisî en-Nahvî'nin şiiri aktarılarak açıklanmaktadır.[977]

2."Ze'muha, zââmmuha'ya dönüşmüştür." Maarrî bunun Farsça asıllı olduğunu düşünmemektedir.[978] "Cumhurun görüşü doğrudur" demektedir.[979]

4- Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî (Risaleleri)

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin edebi mektuplarından oluşan risaleleri *Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî* adıyla Halil el-Hûrî tarafından 1894'te Beyrut'ta basılmıştır. Çeşitli vesilelerle kaleme alınmış mektuplar, Maarrî'nin üslup özelliklerini barındırmaları ve dönemin günlük hayatıyla beraber, edebi-kültürel durumunu yansıtmaları dolayısıyla önem taşımaktadır.[980]

Maarrî'nin klasikleşmiş üslubunun izleri görülmekte; kelime açıklamaları, sarf tahlilleri ve dönemin genel kültürü hakkında bilgiler içermektedir. Aynı zamanda Ebu'l-Alâ'nın görüşlerinden izler bulmak da mümkündür. Mektuplar şu vesilelerle yazılmıştır:

Menîh Risalesi:

Ebu'l-Alâ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Ali el-Mağribî'ye[981] gönderdiği mektubuna "Menîh" kelimesini açıklayarak başlamaktadır. Buna göre Menîh; câhiliyye döneminde atılan oklardan meysir'in hiçbir payı olmayan okuna verilen addır.[982] Ebu'l-Kâsım mektubun başında şöyle övülmektedir:

"Zekası geceyi sildi bizim için."[983]

Devamında Maarrî güzel konuşma ile ilgili bir deyim örneği vermekte ve insanların sanki cennetteymişler gibi konuşmadıklarından yakınmaktadır:

"Bu diyar acaba cennet mi belîğleri susmuş, kâtipleri yazmaz olmuş."[984]

Kur'ân-ı Kerim'den aldığı ilhamla çeşitli mesellere değinmektedir. Hz. Musa'nın sihirbazların tuzaklarını boşa çıkarması ve Kur'ân kelimeleri kullanması gibi:

1."Yağmur suları gibi tatlı sular."[985]

2."Sihirbazların tuzağını boşa çıkardı İbn İmrân (hz. Musa)"[986]

---

977 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 197.
978 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 197.
979 Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 198.
980 Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 633.
981 Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 5.
982 Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 5.
983 Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 5.
984 Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 10.
985 Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 11.
986 Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 13.

3.Kur'ân'dan bir kelime:[987] *يافكون*

4."Tûr'un fazlı Musa iledir, makâm İbrahim'ledir."[988]

5."Lât ve Uzzâ'yı inkar etti, Muhammed (s.a.v.) in getirdiği."[989]

Menîh risalesinde seciler göze çarpmaktadır:

أجداث –أحداث seci.[990]

لاقطة – ساقطة – واسطة [991]

دجون مثل

سجون [992]

(صعلوك- ملوك)[993]

Mektuptan Maarrî'nin üslubunu yansıtan bazı kelimeler:

1."kimya" (simya iksiri olarak)[994]

سعول yıldız ismi"[995]

Araplar yağmur getiren bulutları ona nisbet ettiler. (zibrikân: ay)"

2."Müşteri ve zühre, iki yıldız"[996]

ثبير dağ adı."[997]

الهامة bir Arap kabilesi ismi"[998]

Ebu'l-Alâ bu mektupta fakirliği övmekte, kralların meclisinden uzak kalmanın bir şeref olduğunu söylemektedir.[999] Maarrî, ona has görüşlerini her fırsatta kısa da olsa hissettirmektedir.

Mektubun sonunda Hz. Muhammed'in getirdiğinin (dinin) kadrini bilen hiç kimsenin helâk olmayacağını söylemektedir ve selamlamayla mektubu bitirmektedir[1000].

İğrîd Risâlesi: Yine Ebu'l-Kâsım el-Mağribî'ye yazılmış[1001] bu mektupta Maarrî; Besmele'den ve selamlamadan[1002] sonra İğrîd kelimesinin manasını açıklamaktadır:

---

[987] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 14.
[988] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 16.
[989] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 31.
[990] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 30.
[991] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 22.
[992] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 17.
[993] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 20.
[994] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 9.
[995] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 16.
[996] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 21.
[997] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 30.
[998] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 20.
[999] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 17.
[1000] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 35.

1.“selam üzerine olsun ey Mağribli hikmet.”

2.“İğrîd: hurmanın ilk haml zamanıdır.”[1003]

Metnin bazı bölümlerinde Ebu’l-Kâsım’a dua edilmektedir, duanın içeriğinde hemzenin halleri anlatılmaktadır: *“Hemze gibi bir hal (kat’ı ol yani)”*[1004]

Muhatabının eserini okumuş ve akıcılıkta Fırat nehri gibi olduğunu söylemiştir.[1005] Devamında Kur’ân’dan aldığı ilhamla Hz. Musa’nın aldığı ateş gibi, şiirlerinin de ahlak için şereflenmesini dilemektedir.[1006]

Açıklamalar:

1.“Hind: Tîb ve nesîm badesi demektir.”[1007]

2.“Kisrâ ve merâzibe” fars önderleri, merzubân manasına gelmektedir.[1008]

3.“Sedûs bir Arap kabilesidir.”[1009]

Bir arkadaşına yazdığı:

Hamdele ve Salavat’tan sonra muhatabına der: *Efendim ferkâd (takım yıldız) gibidir.*[1010]

Dayısına Irak’tan dönerken yazdığı (annesini kaybettiği zaman):

Irak seyahati dönüş yolunda Maarrî annesinin ölüm haberini almıştır. Dayısına yazdığı mektuba İnna lillah, ayetiyle başlamaktadır. Ardından hüznünü anlatmaktadır.

*1.**“**İnna lillah ve inna ileyhi raciun ayeti”*

*2.**“**Salâvât ehl-i beyte”*

3.“Dilim hüzünden ağırlaştı.”

4.“Hüznüm ehl-i cennetin nimeti gibi birini kaybetmekten dolayıdır.”[1011]

5.“Efendimiz Ebu Tâhir ağır bir yük yüklediniz bana”[1012]

Dayısına olan minnetini ifade ettikten sonra Bağdat’ta yaşadıklarına ve ilme olan iştiyakına değinir:

[1001] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 35.
[1002] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 35.
[1003] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 35.
[1004] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 37.
[1005] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 46.
[1006] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 50.
[1007] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 39.
[1008] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 50.
[1009] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 51.
[1010] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 64.
[1011] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 66.
[1012] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi’l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 75.

"Mevlam Ebu Tâhir bana yüceliğiyle destek oldu."[1013]

"Bağdatta tanıdıklarım bana çok güzel ikramda bulundular."[1014]

"20 yaşımı geride bıraktım. İlim Şam ve Irak'ta da olsa iştiyaklıyım, Allah'ın saptırdığına mürşid bulunmaz"[1015]

Uzaklık ifade eden A'şâ'nın mesel olmuş bir beytini kullanmaktadır:

شتان ما يومي كورها – و يوم حيان أخي جابر [1016]

"Benim sönen günümle Câbir'in kardeşi Hayyân'ın günü arasında ne çok fark var."

Maarrelilere yolda yazdığı:

Maarrelilere yolda yazdığı mektupta Bağdat'ta yaşadıklarını anlatmaktadır. Kazandığı tecrübe ve tevazuu ön plandadır.

Besmele ve Maarre halkına yazılmıştır ibaresiyle[1017] başlar:

"Allah onları mutlu etsin, Ahmed b. Abdillâh b. Süleyman'dan. Tecrübe kazandım, hayır ve şerri öğrendim.[1018] *Güzel mekan dâru'l-ilme şahid oldum, zaman yardımcı olmadı bana.*[1019] *Yola çıktım. Bağdatlılar ayrılmak istemiyordu. Mallarını paylaştılar, ikram ettiler. Beni hak etmediğim bir sıfatla nitelendirdiler (tevazu), onlar da bende ilim yanında fazilet gördüler."*[1020]

Bir alevi topluluğa yazdığı:

Annesinin ölümünden duyduğu üzüntü ve uzlet fikrinin oluşmaya başlamasına işarettir:

1. *"Annemi ölmüş buldum, kader onu toprağa götürdü.*[1021]
2. *"Umutsuzluğa kapıldım. İnsanlardan uzaklaştım."*[1022]

Bazı şairlere yazdığı:

Ebu'l-Alâ'nın edebi eleştiri yaptığını gösteren bir mektuptur:

"Beyitlerin bana ulaştı.[1023] *Bu beyitler cennet bekçilerine yaklaştıran şiirlerdir. İbadetlere bağlı olduğunu söylediler. A'şâ'nın şu söylediği gibi oldun"*[1024]

[1013] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 81.
[1014] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 76.
[1015] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 78.
[1016] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 77.
[1017] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 81.
[1018] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 81.
[1019] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 83.
[1020] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 83.
[1021] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 84.
[1022] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 84.
[1023] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 91.

Ebû Nasr Sadaka b. Yûsuf el-Fellâhî, Azîzuddevle'ye[1025] yazdığı:

Bu mektupta hikmetli sözler ve toplum idaresi ahlakıyla ilgili görüşleri görülmektedir:

"Unutkan dününü unutandır. Cahil de kendini bilmeyendir.[1026] Kavmin konuşmaları çoğaldı. O kadar ki haklarında hadisi me'sûr varid olan cahillerden olmaktan korktum.[1027] Âlimler ölünce insanlar cahilleri baş yapar ve sayarlar ve onlar da cehaletle fetva verirler."[1028]

Kadı Ebû Tayyib Tâhir b. Abdillâh'a yazdığı:

Muhatabını İmam Şâfiî'nin halifesi olarak nitelendirmekte ve övmektedir.[1029] Ehl-i Beyt'e salâvât ile bitmektedir.[1030]

Ebu'l Huseyn Ahmed b. Osman Nuketî el-Basrî'ye yazdığı:

Muhatabını selamlayarak başladığı bu mektubunda Maarrî başka eserlerinde de yer verdiği cin ve meleklere dair haberlere değinmektedir:

"Merhaba şeyh, Allah uzun ömürler versin, zaman ve mekanlar değişti, Cerîr mi insanların en soylusuydu yoksa Ferezdak mı?[1031] Meleklerden şiir rivayet eden görülmemiştir ancak cinlerin Hz. Ömer'e mersiye söyledikleri sabittir. Hadis ehli bunu nakleder.[1032] Hassân b. Sâbit kafirlere karşı şiir söylerken Cebrail onunlaydı.[1033] Her şairin bir cini vardır. A'şâ bir şiirinde مسعل *kelimesini kullanıyor. İnsanlar onun cininin adı olduğunu sanmışlar, bununla ilgili birçok rivayet var."[1034]*

[1024] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 92.
[1025] P. Smoor, **a.g.m.**, s. 49.
[1026] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 92.
[1027] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 96.
[1028] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 96.
[1029] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 99.
[1030] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 100.
[1031] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 105.
[1032] İbn Kuteybe'nin el-Mevdû' fî garîb kitabına atıf. Bkz. Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 106.
[1033] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 106.
[1034] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 108.

Arap örfünde iki isim kullanılmasına Hz. Muhammed'den örnek vermektedir:

"Benim gökteki adım Ahmed, yerdeki Muhammed'dir. Araplarda iki ve daha fazla isim kullanılır."[1035]

Bir adama cevaben yazdığı:

Bu mektubunda; Arap edebiyatının önde gelen şairlerinin fiziksel özelliklerine değinmektedir:

"Buhturî'nin ayakları, tavus kuşu gibiymiş. Ferezdak'ın da boyu kısaymış, boyunun uzaması için hacda dua ediyormuş. Duası: Karga gibi görüş, at gibi duymakmış."[1036]

Dımaşk'ta vefat eden dayısı Ebû Bekr'in taziyesi için yazdığı:

Dayısının vefatı dolayısıyla üzüntülerini ve insanoğlunun peygamberler dahil ölüm karşısındaki çaresizliğini anlatan Maarrî şairlerden örnekler vermektedir:

"Kader çok güçlüdür.[1037] *Biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz, Muhâribî'nin şiiri: "Yüce Allah'ın arşı sarsıldı dayımın ölümüyle, dayımın öldüğü gün."*[1038] *Hz. İsa ve Musa ve Hz. Muhammed Allah'ın hizbinin galibiyeti için çalıştı ve Yesrib'de ölümü bekledi. Peygamberlerin ölüm karşısındaki hali bu işte! Bizim durumumuz nasıl olsun."*[1039]

Devamında İran, Makedonya ve Arapların tarihi şahsiyetleri ve ölüm konusunu işlemektedir:

"İskender Dârâ'yı öldürdü. Fars krallarının tarihi çok eskidir.[1040] *Ezdeşîr (Ardeşîr) Beşîr, Fars memleketine yönetici oldu, sonra Sâbûr geldi, sonra Hürmüz, sonra Behrâm, sonra ikinci Hürmüz, hangi kral fani değil ki!*[1041] *Yezdcerd, Enuşirvân, Bûrân -(kadın kral) işlerini bir kadına bırakan bir kavim asla iflah olmaz-*[1042] *Kubâd, Enuşirvân, Eran kasrında yaşayan kralların durumu bu, cömert Hâtem ve diğerlerinin de durumu bu"* [1043]

[1035] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 126.
[1036] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 155.
[1037] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 158.
[1038] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 158.
[1039] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 162.
[1040] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 183.
[1041] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 183.
[1042] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 184.
[1043] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 184.

Bir Doğum Kutlaması vesilesiyle yazdığı:

Maarrî'nin bir doğum vesilesiyle dua niteliğinde yazdıkları ve insan tasvirleri:

"Gelen çocuk (bebek) le tüm cemaati bir sevinç aldı. Bayram gibi bir Cuma günü doğdu. Takva ehlinden olsun ve Allah infak eden ellerini yaysın.[1044] *Güleryüzlü olsun bu baharda, kardeşleri zamanın asık suratlılığına inat gülümsüyorlar."*[1045]

Henâ (Sevinç/Tebrik) Risâlesi:

Henâ; sevinç manasına gelmektedir.[1046] Mektubun başında Maarrî; Abbâsîlerin meşhur vezirlerinden Muhalled'e değinmektedir. Burada adı geçen vezirin 269/882'da kazandığı zaferle "iki vezaret sahibi" şeklinde lakaplandığını söylemektedir.[1047] İslam tarihine dair bilgisinin genişliği görülmektedir.

Melekler (Melâike) Risâlesi:

İçerik Örnekleri:

1."Elif ziyadedir, Azrail'de. Ancak ecel ne bir saat öne alınır ne de geç olur, heyhât."[1048]

2."Melek cevap verdi: Kimdir İbn Ebî Rebîa, Ebû Ubeyde nedir? Salih amelin varsa mutlusundur, bu boş sözler nedir."[1049]

3."Vallahi meleklerin Arapçanın kurallarına uygun konuştuklarını bilmiyordum."[1050]

4."Tüm insanlar toplansa dillerinin farklılığına rağmen meleklerin bir tanesinin ilmine erişemez."[1051]

Şeyâtîn Risalesi:

Ebu'l-Husayn Ahmed b. Osman en-Nüketî el-Basrî'ye cevap olarak yazılmıştır.[1052]

Cinlerden şiir rivayeti geçen *Şeyâtin* risalesidir. Kelile ve Dimne adlı eserin kendisine ulaşmasına dair şunları söylemektedir: *"Kitap bana gelince okuttum, nüshası bende yok, çok açık seçik."*[1053]

[1044] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 213.
[1045] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 214.
[1046] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 12.
[1047] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 13.
[1048] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 40.
[1049] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 39.
[1050] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 42.
[1051] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 43.
[1052] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 67.
[1053] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 139.

Ahreseyn Risâlesi:

Az konuşan/dilsiz demektir.[1054] Kelb b. Vebve'den bir adam mesel olmuştur: *"Az konuşan (ahres) Kelb b. Vebve'den bu adam kavmiyle oturup konuşmazmış, sonra ona az konuştuğu için خرس العرب demişler.[1055] Horasan kelimesi Arapça olsaydı kökü hars olurdu."*[1056]

Fatımî Propagandacıyla (Dâî duât) mektuplaşmaları:

Mısırlı Ebû Nasr b. Umrân, İsmâiliyye dâî duâtıdır.[1057] Ebu'l-Alâ'yla mektuplaşmalarının ana konusu hayvansal gıdalar tüketmemesidir. Mektuplaşmalar dualarla başlamaktadır:

1."Dâî duât: Kafirler kavmine karşı zafer elde etmek için Allah'tan yardım isteriz"[1058]

2."Yanan zeka ateşiyle, Arap diline ömrünü vakfetti Maarrî."[1059]

3."Zayıf ve aciz kul Ahmed b. Abdillah b. Süleyman (Maarrî) dedi ki: Allah onu daim kılsın ve yüceliğini devam ettirsin.[1060]

Mektuplaşmada Maarrî fakirliğini ve yaşlılıktan dolayı yaşadıklarını anlatır:

1."Mevlama yazdım, Ebu'l-Alâ'nın fakrını."[1061]

2."Ebu'l-Alâ nın rızkının genişletilmesini aktardım."[1062]

3."4 yaşımdayken kör oldum. Duymam da ağırdır."[1063]

Mektuplaşmanın devamında Ebu'l-Alâ ile Dâî duât arasında Maarrî'nin perhizi ve riyazeti hakkında bir tartışma bulunmaktadır. Dâî duât; insanların hayvansal gıda tüketmelerinde efdal oldukları görüşündedir. Maarrî ise nasıl ki Allah insanoğluna acıyorsa, insanın da diğer canlılara acıması gerektiğini söylemektedir[1064]:

1."Dâî duât: varlık bir tertibdedir, bitkiler hayvanlar için hayvanlar insanlar içindir, yırtıcılardan daha efdaliz hayvanlar yemek için.[1065] *Allah hayvanlara daha merhametlidir insanlardan, ve acı çekmeleri onun hikmetidir."*[1066]

[1054] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 347.
[1055] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s, 347.
[1056] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 348.
[1057] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 375.
[1058] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 379.
[1059] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 376.
[1060] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 382.
[1061] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 406.
[1062] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 416.
[1063] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 382.
[1064] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 390.
[1065] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 399.

"Oruç şeriatın bir parçasıdır, savm-u dehr doğru değildir."[1067]

Mektuplaşmada söz Maarrî'nin seciyi sevmesine gelmektedir. Burada Maarrî, Hz. Muhammed'in kahinlerin kullanması nedeniyle seciyi sevmediğini anlatmaktadır.[1068] Ayrıca dâî duât da hüccetlerinin Aristo ve Platon'a benzerliği yönünden takdir edilmektedir.[1069]

İran dinleri hakkındaki bilgisine şu örnek verilebilir:

"Mecusiler iki yaratıcıya inanıyordu, Burzân iyi (Ahura Mazda), Ehremez (Angra Mainyu) kötüydü."[1070]

Ölüm ve hayvanlara acıma konusunda Maarrî'nin yazdıkları:

"İbrahim'in (as) (Hz. Peygamberin oğlu) ölümüne ağlayan peygamber ölümü hayır mı şer mi görüyordu. Hadis-i şerif[1071]*:* إنا عليك يا إبراهيم لمحزونون

7 çocuğu da aynı gün ölen Ebû Zueyb (ibn Acre) nin hikayesi aktarılmaktadır.[1072] Allah benî Adem'e acıdıysa, o da hayvanlara acımalıdır.[1073] Daha sonra şu hususlara değinilmektedir:

1. Ebû Nuvâs dirilişi inkar etmiştir, "ölümden sonra bir şey yoktur" diyerek.[1074]*,*

2. "Müctehidler ve âlimler nefislerine hakim olur ve îsârda bulunurlarmış."[1075]

5- Zecru'n-nâbih

Maarrî'nin mensur eserlerinden *Zecru'n-nâbih*, Yâkût el-Hamevî'nin verdiği bilgilere göre *Lüzûmiyyât*'ı anlamayan "cahiller" için arkadaşlarının ısrarıyla kerhen yazılmıştır.[1076]

Lüzûmiyyât'taki bazı şiirlerin anlaşılması için açıklamalar bulunmaktadır:

"Ey kötü alem, senin musallin takvalıdır", burada maksat iyi alem değil kötü alemdir."[1077]

Zecru'n-nâbih'te secili cümleler göze çarpmaktadır.[1078] Ayrıca Maarrî'nin tıpkı *Râhetu'l-lüzûm* gibi *Zecru'n-nâbih*'i yazması eserlerine verdiği önemi göstermektedir.[1079]

[1066] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 401.
[1067] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 402.
[1068] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 419.
[1069] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 420.
[1070] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 385.
[1071] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 386.
[1072] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 389.
[1073] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 390.
[1074] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 395.
[1075] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 413.
[1076] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Zecru'n-Nâbih**, s. 3.
[1077] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Zecru'n-Nâbih**, s. 8.
[1078] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 129.

6- Abesu'l-Velîd

Abesu'l-velîd Buhturî divanının şerhidir.

Kelime açıklaması ve içerik örnekleri:

تماضر *Temadur hatadır.*

Hira dağı doğrudur, Hera yanlıştır. تهر *tuhezzu tashiftir.*[1080]

1.

عمري لقد فت الرجال و بان يوم السبق شاوك .

"Ömrüme andolsun yiğitler geçip gitti

Yarış günü de geldi çattı."

Bu şekilde okumak Halil'in mezhebinde iyidir, bazı müteahhirin dilciler hemzeyle okumuşlardır.[1081]

2.

1082

له سلف من آل فيروز برّزوا

على العجم وانقادت لهم حفلة العرب

"Onun Feyrûz ailesi gibi bir geçmişi var ki

Acemlere üstünlük sağladılar ve Arap topluluğu da onlara boyun eğdi."

3.*Tenin Arap şiirinde az görülür, ehli kitabın haberlerinde vardır: 7 başlı yılan demektir, yılanların reisidir.*[1083]

و بياض بازيّ أصدق حسنا لو تأملت الغراب

"Doğanın beyazı daha güzeldir,

Kargayı düşünsen de."

4.

1084

مع الدهر ظلم ليس يقلع راتبه

إذا أتبع الرمح المركب رأسه

عليه بلعن قلت إنّ و راكبه

"Zamanla beraber zulüm gıdasını kesmez

Mızrak bineğin başına tabi olunca lanetler

[1079] Salâh Rızk, a.g.e., s. 54.

[1080] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd, fi'l-Kelâmi Alâ Şi'ri Ebî Ubâde el-Velîd b. Ubeyd el-Buhturî**, thk: Nâdiyâ Ali ed-Devle, Kahire Üniversitesi, 1976, s. 28.

[1081] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd**, s. 34.

[1082] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd**, s. 40.

[1083] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd**, s. 44.

[1084] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd**, s. 57, 67.

Ve ben evet binicisi de derim."

İnne, Mekke ve civarında Kinâne lehçesinde evet demektir.[1085]

7- Şerhu dîvâni İbni Ebî Husayne

Maarrî şairin lafızlarını sağlam bulmuş; ona göre manaları doğru, amaçları uzaktır. (başarılıdır)[1086]

Maarrî şairin şiirlerini Nâbiğa ez-Zübyânî'nin (604/1208) şiirleri gibi[1087] bulmuştur:

يموت ردئ الشعر قبل أهله – و جيده حي و إن مات قاءله

"Kötü şiir sahibinden önce ölür, iyi şiir ise, söyleyeni ölse de hep diridir."

Ayrıca sarf ve nahve dair açıklamalar yer almaktadır.[1088]

مزح ateşi çok ağaç.[1089]

سمادعة – سميدع ya mübalağa için gelir.[1090]

مقط fasih bir kelimedir.[1091]

إسفنط bir tür şarap. Dal ile de söylenmiştir. A'şâ'nın dediği gibi muarrebdir.[1092]

8- Şerhu dîvâni hamâseti Ebî Temmâm

Ebû Temmâm divanının[1093] şerhidir. Bu eserde kelime şerhleri ön plandadır.[1094] Dilbilimsel görüşlerini aktarma fırsatlarını kaçırmamaktadır.[1095]

1.

قتلوا إبن أختهم و جار بيوتهم

من حينهم و سفاهت الألباب

"Kızkardeşlerinin çocuklarını ve evlerinin komşularını öldürdüler

O zaman ki sefih akıllıydılar."

Akıllarının hafifliği nedeniyle öldürdüler.[1096]

[1085] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd**, s. 66.

[1086] **Dîvânu İbni Ebî Husayne**, Şerh: Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Thk: Muhammed Es'ad Talas, Dâru Sâdır, 2.baskı, Beyrut, 1999, s. 3.

[1087] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne**, s. 5.

[1088] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne**, s. 172.

[1089] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne**, s. 19.

[1090] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne**, s. 20.

[1091] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne**, s. 22.

[1092] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbni Ebî Husayne**, s. 23.

[1093] **Encyclopedia of Arabic Literature**, Volume: 1, Edited by: Julie Scott Meisami and Paul Starkey, Routledge, 1998 New York-London, G.S.H. Van Gelder, "Abul Ala al Maarri", s. 24.

[1094] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 134.

[1095] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 135.

Kelime açıklamalarına örnekler:

القرابة – القربان yakınlık.[1097]

مجسد zaferan[1098]

احاح göğüsten çıkan bir ses, enin gibi[1099]

العارض ufuktaki soğuk bulut.[1100]

رباط tekili rebit, bağlanmış atlar.[1101]

العذوّر kötü ahlaklı.[1102]

زكيرة yeğenler.[1103]

همّد mevta demektir.[1104]

9- Şerhu dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî (Mu'cizu Ahmed)[1105]

Mütenebbî divanının şerhidir.

Açıklamalara örnekler:

1."Kureyş, Nadr b. Kinâne'den doğanlar ya da Fehr b. Mâlikten, doğrusu ilkidir."[1106]

2."Dadla konuşanlar; Arap milleti demektir."[1107]

3.Seyfiyyat:

فا لخيل و الليل والبيداء تعرفني – الحرب والضرب والقرطاس و القلم

[1096] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** thk: Hüseyin Muhammed Nakşa, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991 s. 299.

[1097] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 301.

[1098] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 301.

[1099] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 308.

[1100] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 307.

[1101] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 310.

[1102] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 631.

[1103] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 622.

[1104] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm,** s. 629.

[1105] En önemli Mütenebbî şârihleri Maarrî ve Vâhidî'dir. Yazara göre Vâhidî daha çok beğenilmiştir. Bkz. **Oriens**, "Abu'l-Ala al-Maarri's Mu'jiz Ahmad and Limits of Poetic Commentary", Margaret Larkin; S. 479-483

[1106] **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî (Mu'cizu Ahmed)**, Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Thk: Abdülmecîd Diyâb, Dâru'l-Maârif, 2.baskı, Kahire, 1992, s. 27.

[1107] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, s. 82.

Maarrî bu şiiri açıklar: "*Yani ben edebiyatla kılıcı birleştirdim."*[1108]

4.

يحنّ شرقا فلو لا إنّ راءحة

يزوره في رياح الشرق ما عقلا

"Şarkı özler, oysa şarkın rüzgarından bir koku ona ulaşır ama anlamaz."

Yucinnu diye rivayet edilmiştir, bu daha evladır.[1109]

5.

أرجو نداك و لا أخش لمطال به

يا من إذا وهب فقد بخلا

"Çağrını bekliyorum el uzatmandan korkmam

Ey bağışlayınca cimrilik eden adam!"

Buradaki ercû râciyandır. Nasb merciindedir. Hâldir.[1110]

6.

كم قتيل –كما قتلت- شهيد

ببياض الطلى و ورد الخدود

"Nice öldürülmüş kişi şehittir, boynundan vurulmuş ve ateş çukuruna atılmış gibi."

Tulâ: boyunlar demek, tekili طلية dur. Kim aşık olur ve iffetli olursa ölünce şehit olur, hadisine işaret vardır.[1111]

راميات- سهم

Oklar manasına gelir. Aynı zamanda bakış demektir.[1112]

7.

أخو غزوات ما تعبّ سيوفه

رقابهم إلا و سيحان جامد

"Savaşın kardeşlerinin boyunları kılıcına uymadı ve Seyhan donmuştu."

Ehu gazavâtin fetânın sıfatıdır. Bir üstte geçiyor. Seyhan Rum ülkesinde (Türkiye'de) bir nehir.[1113]

[1108] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, 3. Cilt, s. 206.
[1109] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, s. 61.
[1110] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, s. 68.
[1111] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, s. 69.
[1112] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, s. 71.
[1113] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, s. 210.

10- Tefsîru ebyâti'l-meânî min şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî

İçerik Örnekleri:

1.

بيني و بين أبي علي مثله

شم الجبال و مثلهنّ رجاء

"Benimle Ebû Ali arasında onun gibi

Dağların kokusu var ve onlar gibi umut da."

Memduhunu yücelikte dağa benzetmektedir.[1114]

Kelime açıklaması:

الفرق *burun, saçla yüz arasında bulunduğu için böyle isimlendirilmiştir.*[1115]

2.

ليس قولي شمس فعلك كا لشمس

و لكن في الشمس كا لإشراق

"Benim sözüm güneş değil

Senin fiilin güneş gibidir ama güneşin doğuşu gibi."

Şeyh (Maarrî) dedi ki: Memduhun fiilini güneş kıldı.[1116]

3.

ربّ نجيع بسيف الدولة انسفكا

و ربّ قافية غاظت به ملكا

"Kan döken devletin kılıcıyla başaran nice kişi var

Ve nice kafiye de var ki kralları öfkelendirir."

Maarrî buradaki rubbe, kem, nice manasındadır demektedir.[1117]

11- Menâru'l-kâif

Sözkonusu esere ulaşamadığımız için hakkında bilgi verememekteyiz.

[1114] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, ihtisar: Ebu'l-Murşid Süleymân b. Ali el-Maarrî, thk: Mucâhid Muhammed Mahmûd es-Savvâf, Dâru'l Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk, 1979, s. 26.

[1115] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, s. 153.

[1116] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, s. 159.

[1117] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, s. 162.

C) Eserlerinin Genel Özellikleri

Ebu'l-Alâ el-Maarrî üretken bir yazardır. Eserlerinde zamanla olgunlaşan ona has bir üslubu vardı. Eserlerinin ortak özellikleri bu üsluba göre şekilleniyordu. Buna göre; tüm eserlerinde tarih, din, kelam, Arap mitolojisi, cahiliyye dönemi ve dil ilimlerine dair referanslar bulunmaktaydı.[1118] İlk şiirleri dahi kabiliyetini ve merakını göstermektedir[1119].

Şiirler, sözler, tarihi olaylar, cahiliyye dönemi insanlarının durumlarına dair bilgiler ve Maarrî'ye kadarki İslam tarihinin önde gelen şahsiyetleri ve olaylar bir edebi zevkle paylaşılmaktadır.

Maarrî'nin birçok eseri haçlı seferleri sırasında kaybolmuştur.[1120] *Saktu'z-zend* hayatının Bağdat seyahati öncesine aittir.[1121] *Lüzûmiyyât, el-Fusûl ve'l-gâyât* vd. eserleri Bağdat'tan sonra yazılmış olgunluk dönemi eserleridir.[1122] *Risâletu'l-gufrân* Bağdat seyahatinden 25 yıl sonra yazılmıştır.[1123] Eserlerine özel bir önem veren Maarrî anlaşılabilmeleri için şerhler yazmıştır.[1124] Fabllarının Kelile ve Dimne etkisi taşıdığı söylenmiştir.[1125] Ancak Maarrî'nin hayvanlara sevgisi ve merhameti de bilinen bir konudur. Nitekim eski eleştirmenler böyle bir etkiden söz etmemektedirler. Bu eleştirmenlerden Tuğrâî (515/1122), Safedî ve Gazzî (984/1577) Maarrî'nin şiirlerini beğenmekte ve lafızlarını güzel bulmaktaydılar.[1126]

Fabların yanında Maarrî Bağdat'a gitmeden yazmaya başladığı *el-Fusûl ve'l-gâyât*'ta görüldüğü gibi özgün edebi formlar deniyordu. Yeni ıstılahlar kullanılmakta ve düşünceleri belâgatın imkanlarıyla daha etkili bir şekilde ortaya konmaktadır. Aslında *Risâletu'l-gufrân* da edebi mektup formunu aşan hayal gücünün ifade edildiği bir edebi yazışma türüdür.

[1118] Salâh Rızk, a.g.e., s. 24.
[1119] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 83.
[1120] Cemîl Salîbâ, a.g.e., s. 288; **Sebilürreşad**, 192-10, 26 Nisan 1328, Abdüllatif Nevzad, "Ebu'l-Ala el-Maarri", s. 179.
[1121] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 103.
[1122] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 103.
[1123] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 133.
[1124] Muhammed Abdurrahmân Merhabâ, a.g.e., s. 292.
[1125] Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 91; İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 104.
[1126] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 144.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAARRÎ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATİNDEKİ YERİ

Bu bölümde Maarrî'nin lugavi ve belaği yönü üzerinde durulmuştur. Onun nazım ve nesir üslubunun temel özellikleri başlıklar ve örnekler halinde ele alınmıştır. Ayrıca genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Belaği yönü benzer şekilde ele alınmış; Maarrî'nin dünya edebiyat tarihindeki yeri; *Risâletu'l-gufrân* gibi hayal gücüyle ortaya konmuş diğer yazarların eserleriyle mukayese edilmiştir.

Maarrî dilciliğinin bariz yönü şevâhid bilgisinin çok geniş olmasıdır. Arap toplumunun câhiliyye ve İslam dönemlerinin sembol olmuş isimleri, darb-ı mesellere konu olan şahısları, ilginç olaylar, kahramanlıklar, sultanlar, kabile kültürüne has durumlar bu şevâhidin malzemeleridir. Nahvi meselelerde de durum bundan çok farklı değildir. Maarrî'nin tercihleri eskilerden nakledilen rivayetlerin şiirlerle ve veciz sözlerle desteklenmesi yoluyla şekillenmektedir. Bunlar kimi zaman lehçe farklılıklarının açıklanmasıdır, kimi zaman kelimelerin etimolojik tahlillleridir. Dahası bu kelimelerin sahip oldukları anlamın kökenine inilmesi ve örneklendirilmesidir.[1127]

Aynı zamanda ilk dönem dilcilerinin eserlerindeki görüşler de Maarrî'nin şerhlerinde ve diğer eserlerinde yer bulmaktadır. Zaman zaman bu görüşler eleştirilmekte ve şevâhidle desteklenen tercihler açıklanmaktadır. Bu da Ebu'l-Alâ'nın rivayet yönü baskın olmakla birlikte, eleştirilerinin de gösterdiği gibi Arap dili ekollerinin görüşlerini olduğu gibi kabul etmediğini, Arapların eyyâmı ve lugavi birikimlerine dayanan tercihlerde bulunduğunu göstermektedir.[1128]

[1127] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 177.
[1128] Salâh Rızk, a.g.e., s. 34.

A) Maarrî'nin Nazım Üslubu

Ebu'l-Alâ el-Maarrî hem bir düşünür hem de şairdir. Maarrî'nin tanımına göre şiir: hislere bağlı vezinli kelamdır.[1129] Bunda da görüldüğü üzere şiir onun için bir ifade aracıdır. Sanat ve estetik kaygıları hayatının Bağdat ve uzlet dönemi öncesine aittir.[1130] Hisler de gençlik dönemine ait hislerdir. Bundan sonraki olgunlaşma döneminde estetik kaygılar azalmış; bunun yerini, belâgât ve bilginin güçlü bir şekilde ortaya konduğu özgün bir şiirsel üslup almıştır.

Araştırmacıların ortak kanaati de -hayatının şiir dönemleri bağlamında- böyledir. İlk dönem şiirleri ise tekellüflü bulunmuş; içerdiği garîb manalar eleştirilmiştir.[1131] Olgunluk dönemi şiirleri *Lüzûmiyyât*'ta lüzûmu mâ lâ yelzeme (gerekli olmayanı gerektirmek) bağlılığından dolayı kapalılığın aşılamaması nedeniyle eleştirilmiştir.[1132] Ancak *Lüzûmiyyât*'ta Ebu'l-Alâ'nın bu tür kaygıları ön plana almadığı da bir gerçektir.

Şiirlerinde tabiat olaylarının tasviri hayal gücüyle ortaya konmuştur. Âmâ olmasına rağmen yaptığı tasvirler başarılı tasvirlerdir.[1133] Ancak, renk tasvirleri körlüğü nedeniyle başarılı bulunmamıştır.[1134] Gök cisimlerinin mitolojik unsurlarla süslendiği başarılı şiirleri vardır. Örneğin[1135];

سهيل كوجنة الحب في الو-ن و قلب المحب في الخفقان –مستبدا كأنه الفارس المع-لم يبدو معارض الفرسان

Özellikle *Lüzûmiyyât*'ta ilmi ıstılahların kullanıldığı ve şiirselliğin bozulduğu görülmektedir.[1136] Her iki şiir döneminde de hafızasının güçlü olması etkisiyle kullandığı uyumsuz kelimeler de mevcuttur.[1137] Şu kelimeler ona örnek gösterilebilir:

صمكوك، جعجاع، مرجحنة، كحص، غفلق، تعشمر

Mersiyeler felsefi görüşleriyle paralel duygu boyutunda oldukları için oldukça başarılı bulunmuşlardır. Karamsar dünya görüşü elemlerin tasvirinde Maarrî'ye yardımcı olmuştur.[1138] Hüzün ve acı duyguların ifadesi güçlü benzetmeler ve nitelemelerle, tarihsel örnekler ve tesellilerle desteklenmiştir.

[1129] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3, s. 909.
[1130] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3, s. 957.
[1131] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e., c.3, s. 950.
[1132] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 302.
[1133] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 64.
[1134] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 64.
[1135] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 70.
[1136] Şevkî Dayf, a.g.e., s. 399.
[1137] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 247.
[1138] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 44-45.

Maarrî'nin bir diğer yönü alaycı göndermeleri bulunan fahriyeleridir. Hannâ el-Fahûrî'ye göre bu fahriyeler Halep'teki genç rakiplerini hedef almaktadır.[1139] Âişe Abdurrahman da Maarrî'nin övünmesinin kabile kültürüyle alakalı olmadığı ve bireysel övünme olduğu tespitinde bulunmaktadır.[1140]

Dönemin özelliklerini yansıtan çokça kullanılan kelimeler:

"kizb, riyâ, cehl, behâim, nesk, ibadet, salât."[1141]

Halil Şerefuddin'in kanaatine göre Ebu'l-Alâ (şâiru'l-felâsife lakabının da gösterdiği gibi) akıl, düşünce, hikmet ve yaratıcılık yönlerinin güçlü olması dolayısıyla klasik şairler dairesinden çıkmıştır.[1142] Şüphesiz bu doğru bir yaklaşımdır. Ebu'l-Alâ'nın düşünür yönü -başarılı şiirleri ve dilde derinleşmesinin yanında- daha güçlüdür.

1-Garib Kelimeleri Kullanması:

Maarrî'nin şiirlerinde garîb kelimelere çokça yer verdiği görülmektedir. Bunların az sayıda olmadığı divanlarında öne çıkmaktadır. Bu kullanımlardan bazılarını aşağıda verdik:

1.

أ بنات الهديل! اسعدن او عد- ن قليل العزاء با لأسعاد

"Güvercin ötüşlü kızlar mutlu olsalar veya dönseler

Mutlulara çok az teselli verirler."

الهديل[1143] (güvercinler) demektir.[1144]

2.

و إذا البحر غاض عني و لم أر- و , فلا ري با دخار الثماد

"Önümde deniz çekilse, kurusa susuzluğum dinmez.

İnsan azıcık suya kanmaz ki."[1145]

ثماد az su demektir. [1146]

3.

قلت الشمس با لبيداء تبر- مثلك من تخيل ثم خالا

"Çölde güneşin azlığı altın kadar değerlidir

[1139] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 97.
[1140] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 99.
[1141] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 236.
[1142] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 47.
[1143] Kelime, kuş (güvercin) ötüşü ve gür saçlı insan manasına gelmektedir. Bkz. İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c. 11, s. 691, Dâru Sâdır, Beyrut, Mevlüt Sarı, **El-Mevârid**, Bahar Yayınları, s. 1589.
[1144] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 8.
[1145] Kelime suyun azlığı manasına gelmektedir, bkz. **Lisânu'l-Arab**, 3. Cilt, s. 105,; **el-Mevârid**, s. 181.
[1146] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 12.

Tıpkı senin gibi hayale gelirsin sonra hayal olup gidersin."[1147]

4.

حللت من العلياء صهوة باذخ- تود الضواري إنها من بهامه

"Düştü yüksekten şerefli bir sırt

Yırtıcı ister ki bir erkek kuzu olsun."[1148]

5.

تلك ماذية، و ما لذباب ال- صيف والسيف عندها من نصيب

"O bir beyaz zırh, yaz sineklerinin ve kılıçlarının ondan bir şey kapması mümkün değil."[1149]

ماذية[1150] beyaz zırh demektir.

Kelime açıklamaları:

هجرس tilki yavrusu demektir.[1151]

جام Farsça kadeh demektir.[1152]

6.

النفس فيها (دنيا) وهى محسودة- ذات شقاء عدمت بختها

"Nefis dünyada kıskanılır, mutsuz ve bedbahttır."

بخت *muarreb bir kelimedir, farsça: mutluluk demektir.*[1153]

Diğer kelime açıklamalarına örnekler:

Âzâr: Mart [1154]

الدكر zenci kızların oynadığı bir oyundur.[1155]

مخر yazı müjdeleyen beyaz bulutlar demektir.[1156]

بنات

صك Farsça kitap demektir.[1157]

وجار sırtlanın bulunduğu mağara manasına gelmektedir.[1158]

[1147] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 47.
[1148] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 100.
[1149] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 301.
[1150] Kelime zırh manasına gelmektedir, bkz. **el-Mevârid**, s. 1422; **Lisânu'l-Arab**, cilt. 15. s. 275.
[1151] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 314.
[1152] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 42.
[1153] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 256.
[1154] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 85.
[1155] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 177.
[1156] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 213.
[1157] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 367.
[1158] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 237.

2-Coğrafi Tabirleri Kullanması:

Garîb kelimeler gibi coğrafi tabirlere de yer veren Maarrî'nin birkaç kullanım yerini belirttik:

1.

دعا حلبا أخت الغريين مصرع،- بسيف قويق، للمكارم والحزم

"Halep'te Garî'nin kızkardeşi ölümü istedi

Kuveyk'in kılıcıyla, şereften ve sağlamlıktan dolayı."

قويق Halep'te bir nehir adıdır:[1159]

2.

كأن لم يكن،بين المخاض و حارم – كتاءب يشجين الفلا، والخيام

"Mahâd ve Hârim arasında çölleri ve çadırları pişman eden müfrezeler yoktu."

حارم Antakya yakınlarında bir beldedir.[1160]

3.

غدت معقل الزراد، قبل مزرد- و معقله، قبل غارة سنجال

"Zırhlılar kalesi zırh yerinden önce vardı

Kalesi de Sincâl saldırısından önce."

سنجال Ermeni topraklarında bir köy adıdır.[1161]

دجيل Bağdat'ta bir ırmak adıdır.[1162]

سلالم و الوطيح

عماية Bahreyn'de bir dağ adıdır, çok ağır manasında mesel olmuştur.[1163]

4.

و لم يك أهل الخيبر – بما لاقى السلالم و الو طيح

"Hayber halkı Selâlim ve Vâtih halkının akıbetine uğrayacak değildi."

Hayber'deki kalelerin adlarıdır.[1164]

[1159] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 21.
[1160] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 108.
[1161] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 284.
[1162] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 312.
[1163] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 143.
[1164] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 351.

3-Gök Cisimleri ve Burçlara Dair İbareleri:

Gök cisimleri ve burçların da Maarrî'nin şiirlerinde yer aldığını görüyoruz. Onun astronomi ve astroloji ilmindeki derinliğinin yansıması olan bu şiirlerin başlıcalarından birkaç örnek verdik:

1.

كأن اللحظ يصدر عن سهيل – و آخر مثله ذاكي الضرام

"Süheyl'den sadır oldu yan bakış

Onun benzeri öbürü de yakıcı bir ateş."

Süheyl, kırmızıya çalan bir yıldızdır.[1165]

2.

أو عصاها حوت النجوم، سقاه - حتفه، صاءد من الحدثان

"Eğer yıldızların burcu ona başkaldırsa

Tattırır ölümünü, zamanın belalı bir avcısı."

الحوت balık burcu demektir.[1166]

4-Arap Tarihine Atıfları:

Arap tarihi ile ilgili kullandığı kelimelerin de şiirlerine yansıdığı görülüyor:

1.

شبت بعلية العراق، نورها – يغشى منازل ناءل و إساف

"Irak'ın heybeti parladı,

Işığı Nâil ve İsâf'ın evlerini aydınlattı."

إساف و ناءل

Câhiliyye döneminde kabede bulunan iki putun adıdır.[1167]

2.

ولم اكن و رسولي، حين أرسله- مثل الفرزدق في إرسال وقاع

"Ben ve elçimin ilişkisi, onu bir yere

Gönderdiğimde Ferezdak'ın Vekâ'ı göndermesi gibi değildir."

Burada Ferezdak'ın kirli işlerinde kullandığı Vekâ adlı kölesine işaret vardır.[1168]

[1165] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 41.
[1166] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 97.
[1167] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 37.
[1168] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 132.

3.

إذا لاح إيماض سترت وجوهها- كأنني عمرو، والمطي سعالي

"Şimşek çaktığında yüzünü gizler

Ben Amr, Matâ da Sa'lımdır."

Amr b. Yerbû'un Sa'lâ adlı periyle evlenmesine işaret edilmektedir. Şimşek çaktığında bu peri kaybolduğu söylenmiştir.[1169]

4.

و الشر ينشر –بعد الخير- ميته – كما أصاب عميرا ما جنى ضاب

"Hayırdan sonra yayılır şer, öldürür Umeyr b. Dâb'ın suçunun cezasını görmesi gibi."

Umeyr b. Dâbi' Hz. Osmanın katillerindendir, Haccâc, o yaşlıyken boynunu vurdurmuştur. *"Cömert birini gördüğünüzde ona ikram ediniz, kolaylıkla. Şer yayılır hayırdan sonra Umeyr'e olduğu gibi."*[1170] Bu şekilde darb-ı mesel olmuştur.

5-İslam Kültürüne Atıfları:

Maarrî'nin İslam kültürünü yansıttığı şiirlerinin az olmadığı, özellikle Kur'ân ve Kabe eksenindeki kelimelerin yer aldığı görülmektedir:

1.

الفتى ظاعن، يكفيه ظل ال- سدر ضرب الأطناب و الأوتاد

"Yola çıkmış delikanlıya sedir ağacının

Gölgesi yeter, çadır kurup kazık çakmak yerine."

Evtâd, Kur'an-ı Kerim'de geçen bir kelimedir.

2.

و قد بلغ، الضراح و ساكنيه - نشاك، و زار من سكن الضريحا

"Haberini aldı dördüncü semadaki mâbed (kabe)

Ve sakinleri, kabirde olanı ziyaret ettiler."

Meleklerin tavaf ettiği dördüncü semadaki kabenin adıdır: ضراح [1171]

[1169] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 244.
[1170] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 182.
[1171] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 78.

3.

و لا تدفنين الجهر، بل دفن فاطم- و دفن إبن أروى، لم يشيع بإعوال

"Fâtıma gündüz defnedilmedi, gece defnedildi

Ve İbn Ervâ'nın (Osman) da, başında ağlayanı yoktu."

فاطم Hz. Fâtıma gece defnedildi.[1172]

Zu'l-fikâr: Hz. Peygamberin kılıcının adıdır.[1173]

4.

زكوا على مذهب الكوفي أرضكم- و جانبوا رأيه في مسكر طبخا

"Toprağınızı Hanefî (Kûfî)'nin mezhebine göre arındırın

Ama pişirilen müskir (içki) ile ilgili görüşüne uymayın."

Mezhebu'l-Kûfi: Hanefi mezhebi.[1174]

6-Dinler Tarihine Atıfları:

Şiirleri içinde dinler tarihinden kelimelerin de yer aldığı görülmektedir:

1.

خوف الردى آوى إلى الكهف أهله- و كلف نوحا وابنه عمل السفن

"Alçağın korkusundan ashab-ı kehf mağaraya sığındı.

Nuh'a ve oğluna da gemi yapmayı söyledi."

Ashab-ı Kehf ve Hz. Nuh kıssalarına atıf vardır.[1175] عمل السفن

2.

و جند سليمان رأى السيف، حولها- فحاذر نمل و دب فيه من الحطم

حطم [1176]

"Süleyman'ın ordusu kılıcı gördü etrafında

Karıncaları ezilmekten uyardı."

3.

و لم يدفع ردى سقراط لفظ – و لا بقراط حامى عنه طب

[1177]

"Söz Sokrat'ı savunamadı

Hipokrat'ı da tıp koruyamadı."

[1172] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 285.
[1173] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 302.
[1174] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 381.
[1175] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 15.
[1176] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 328.
[1177] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 118.

B) Maarrî'nin Nesir Üslubu

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin nesri; tıpkı şiirde olduğu gibi iki temel döneme ayrılır. Birincisi Bağdat seyahati öncesi nesri, ikincisi de bu seyahatin bitiminden ölümüne kadar olan dönemdir.[1178] Bu dönemlerin genel özellikleri şöyledir: Birinci dönem secili ve tekellüflü, ikinci dönem yani olgunluk dönemi ise; alaycı ve eleştirel oturmuş bir üslup.[1179] *el-Fusûl ve'l-gâyât* bu seyahat öncesinde yazılmaya başlamıştır.[1180] Bu eserde Maarrî fasl, gâye, tefsîr ve rec' gibi eserde özgün ıstılahlar kullanmakta ve hikmetli sözlerini ve nadir kelimeleri açıklamaktadır.

el-Fusûl ve'l-gâyât'ın esin kaynağı şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm üslubudur. Kur'ân üslubuna uygun sorular ve cevaplar; uyarılar ve öğütler göze çarpmaktadır. Kur'ân üslubuna dayanan vaazların kaleme alındığı *el-Fusûl ve'l-gâyât* farklı bir edebi form denemesidir. Tefsîr kısımlarında ilmi ıstılahlarla dilci olmasından dolayı sarf ve nahiv açıklamaları, iştikak görüşleri yer almaktadır. Taha Hüseyin'e göre bu durum aldığı sağlam dil derslerinden dolayıdır.[1181]

Maarrî nesrinin olgunluk eseri *Risâletu'l-gufrân*; tiyatral bir üsluba sahiptir. Kahramanlar diyaloglar ve tartışmalarla beraber; onlara has hikmetli sözlerle meclislerde konuşmakta ve güçlü bir şekilde tasvir edilmektedirler.[1182] Bu dramatik üslubun ilim ehline bir meydan okuma olduğu söylenmiştir. Ayrıca psikolojik tasvirler de yapılmaktadır. Seci, garîb ve nadir kelimeler ve bunlara dair şiir örnekleriyle açıklamalar Maarrî'nin klasikleşmiş üslubudur. *Risâletu'l-gufrân*'ı edebi mektup formundan çıkaran, hayal gücüyle yoğrulmuş İslam ve Arap tarihine ait figürlerin adeta canlandırılmasıdır.[1183]

Maarrî'nin bu anlaşılması zor üslubunu hayatının zorluğuyla bağlantılandıran görüşler mevcuttur.[1184] Öğrencileri için Arapça'nın inceliklerine dair açıklamalarda bulunmasının yanında; bu üslup, özellikle edebiyat ve dil alanındaki ilim ehline bir meydan okuma olarak değerlendirilmiştir.[1185] Bazı araştırmacılar kapalılığın, sembolik ifadelerin, gizleme maksadıyla kullanılmış olabileceğini düşünmektedirler.[1186] Oysaki; Maarrî'nin görüşleri açıkça bilinmekte ve Maarretu'n-Nu'mân'da bilfiil yaşanmaktaydı. Mektuplarında

[1178] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 897.
[1179] Abduh eş-Şimâlî, a.g.e., s. 305.
[1180] Muhammed Selîm el-Cundî, a.g.e. 2.c., s. 898.
[1181] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 238.
[1182] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 27; Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 252.
[1183] Mârûn Abbûd, a.g.e., s. 297.
[1184] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 281.
[1185] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 43.
[1186] Tağrîd Zaîmîyân, a.g.e., s. 189.

da görüşlerine dair tartışmalar görülmektedir. Dolayısıyla bir gizlilikten söz edilmesi mümkün görünmemektedir. Diğer bir nesir eseri *Risâletu's-sâhil ve'ş-şâhic'*dir. Bu eserde at ve katır diyaloglarıyla zamanın yöneticileri ve Arap şiiri tartışılmaktadır.

1-Arap Tarihine Atıfları:

Mensur eserlerinde de Arap tarihine çokça atıflar yaptığını görüyoruz. Aşağıda bazı örneklerini verdik:

1.

ليس عارق من بارق، و لا الرماح من آل الطماح

"Ne Ârik Bârik'tendir ne de Ramâh Tamâh'tandır."

عارقTay kabilesinde bir şair ismidir: Kays b. Hirves. بارق kabile ismidir.[1187]

2.

الزون صنم كان بنجد يعبد في الجاهلية و ضربوا به المثل, فقالوا هو أحسن من الزون

"Zûn Câhiliyye döneminde tapılan Necd bölgesindeki bir puttur. Denilmiştir ki: Zûn'dan daha güzeldir."

زون Câhiliyyede bir puttur, darb-ı mesel olmuştur: *Zûn'dan güzel*.[1188]

3.

هو من أطيب طعام العرب و يخص به الأطفال المكرمون

حيس hurma ve واقط asil çocuklara Arapların verdiği en güzel yemeğin adıdır.[1189]

2-İslam Kültürüne Atıfları:

Tıpkı şiirlerinde olduğu gibi Maarrî'nin İslam kültürüne ait kelimeleri ve açıklamaları nesirde de kullandığını görmekteyiz:

1.

و بعض أهل اللغة يقول الحسن و الحسين جبلان

Bazı dil ehli Hasan ve Hüseyin iki dağ gibidir, demiştir.[1190]

[1187] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 26.
[1188] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 42.
[1189] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 163.
[1190] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 223.

2.

فسر على وجهين : أحدهما إنهم يحدثون أنفسهم بقتلك, و الآخر أنهم يأمر بعضهم بعضا ليقتلوك *Ayetle ilgili iki tefsir var: biri kendi içlerinde seni öldürmeyi konuşuyorlar demektir diğeri de bazıları bazılarına seni öldürsünler diye emir veriyor, demektir.* Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlerle ilgili bir açıklamadır.[1191]

3.

و تظل سواكن اليم الزاخر بيمنه راتعات با لسلامة من الشجب متمتعات

"Coşkun su sakinlerini bereketiyle nimetlendirir

Ve acılardan uzak yaşatır, yararlandırır."

Kur'an-ı Kerim'de geçen *yemm* kelimesi kullanılmıştır.

4.

و يجوز أن ينطق الله جبال الروم

"Allah'ın Rum dağlarıyla konuşması caizdir."

Maarrî bu örneği tufan bağlamında vermiştir.[1192]

5. Maarrî bu örnekte şunu sormaktadır: *Oğlu İbrahim'in (as) ölümüne ağlayan peygamber, ölümü hayır mı şer mi görüyordu?*

Hadis-i şerif: إنا عليك يا إبراهيم لمحزونون [1193]

"Senden dolayı üzgünüz, ey İbrahim!"

3-Şiir Şerhleri:

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin şiir şerhlerinde kendine has ictihâdları vardır. Çünkü Ebu'l-Alâ yalnız bir râvi değil, bir eleştirmendir aynı zamanda.[1194] Bu şerhlerinde zaman zaman dilbilimsel sınırların dışına çıkar ve dil ustalığını gösterir. "Meyyit" (ölü) kelimesinin henüz ölmeyenler için de kullanıldığını açıklamıştır. Bu konuda Ferrâ'nın önerisine karşı Kur'an'dan bir örnek getirmektedir.[1195] Maarrî her ne kadar geleneğin farkında olsa da klasik Arap dilciliğinden çıkıp ittisâ' yoluna gitmektedir. Onun bir diğer hususiyeti de garîb kelimelerle şerh ve tefsir yapmasıdır.[1196]

[1191] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 391.
[1192] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 21.
[1193] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 386.
[1194] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 170.
[1195] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 171.
[1196] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 172.

1.*Melâike'nin (kelimesinin) vezni: Meâfiletundur, kelimenin aslı meâlike'ydi. Şair şöyle demiştir:* ألكني إلى قومي السلام رسالة [1197]

مقط *yerine* مقاط *kullanmak daha fasihtir.*[1198]

2.

داووا با لخنون من الجنون "*bu ifadedeki birincisi, mecazdır. İkincisi hakikattir.*" (cünûn)[1199]

3.Kâfûriyyât'tan: *Nescu'l-fidâm: şarap ibriğinin ağzını kapatan ipek bağın adıdır.*[1200]

4.

فود *ve* شمط *siyahla karışık beyazlar, kır saç demektir.*[1201]

5.

الذي إذا وثب وقعت يداه مجتمعتين

الفرس الضبار

"Zıpladığında iki ayağını birleştiren ata verilen isimdir."[1202]

6.

رياد: الذهاب والمجئ، مصدر راد يرود

"Yorulmanın masdarıdır."[1203]

C) Maarrî'nin Lügavî Yönü

Ebu'l-Alâ el-Maarrî tüm tabakât kitapları ve modern araştırmacıların belirttiği gibi bir dil âlimiydi. Öyle ki eserleri dil ilimlerindeki derinliğini gösteren kaynaklardır. Maarrî'nin dilciliği edipliğiyle beraber anılmıştır. Çağında iki dilciden biri sayılmıştır: Batıda İbn Sîde, doğuda ise Ebu'l-Alâ el-Maarrî.[1204] Maarrî dilciliğinin ve gramerciliğinin öne çıkan özelliği her alana ait meşhur ya da garîb tüm kelimeleri hafızasında tutabilmesidir. Kelime açıklamaları bütün eserlerinde görülmektedir.

[1197] Muhammed Abdulhakîm el-Kâdî, **İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ**, s. 39.
[1198] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbn Ebî Husayne**, s. 22.
[1199] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm**, s. 52.
[1200] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, 4.cilt, s. 143.
[1201] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Mulka's-Sebîl**, s. 191.
[1202] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 1.
[1203] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 13.
[1204] İbrahim Sâmerrâî, a.g.e., s. 205.

Sarf, nahiv, belâgât ve aruz ilimlerinde de derinleşmişti. Bunlara dair açıklama ve tercihleri mevcuttur. Nahiv ekollerinden Basra ya da Kûfe'ye mi yakın olduğu tartışma konusudur. Meselelere ilmi yaklaşıp mezhepleri uzlaştırdığı da söylenmiştir.[1205]

Arapların kullandığı kelimeler ve çevre kültürlerden Arapça'ya giren kelimeler Maarrî'nin dağarcığında bulunan unsurlardır. Öğrencilerine bir lügat âlimi gibi bu kelimeleri öğretmiştir:

والله ما أقول إلا ما قالته العرب

"Allah'a yemin ederim, Arapların dediğinden başka bir şey demiyorum."

Çağdaşları Ebu'l-Alâ'yı Halil b. Ahmed ve Sîbeveyh seviyesinde görüyordu. Mektuplaştığı İbn Kârih bu görüşteydi.[1206] Klasik dönem âlimlerinin tamamı Ebu'l-Alâ'nın dilciliğinde ittifak etmişlerdir. Tabakât ve terâcim literatürü de Maarrî'yi dilci ve edib olarak zikreder. Aynı zamanda Kur'ân ayetleri ve hadisler; bunlara dair açıklamalar Maarrî'nin zihninde mevcuttu.

Maarrî'nin kendisine has bir lafız seçme yöntemi vardı. Bu tarzın oluşmasında babasının dilci olması nedeniyle sahip olduğu dil zevki etkiliydi.[1207] Ebu'l-Alâ'nın dilde derinleşmesi; olgunluk döneminde görüşlerini dilin imkanları ve sanatlarıyla güçlü bir şekilde ifade etme isteğinden gelmekteydi. Zaten o dönem İslam dünyası dil ilimlerinde yükselişteydi. Şiir de edib, âlim ve düşünürlerin hünerlerini gösterebilmeleri için geleneksel bir edebi formdu.[1208] Maarrî de bir düşünür olarak dilin imkanlarından olan şiir sanatıyla görüşlerini açıklıyordu. Dile dair incelikler ise; eserlerinde görüleceği üzere tezlerini anlatırken yararlandığı istişhadı açıklamak üzere kullandığı verilerdi. Nitekim Taha Hüseyin Maarrî'nin üzerinde çalıştığı en bariz ilmin dil ilmi olduğu görüşündedir.[1209] Bu da Ebu'l-Alâ'nın bu ilmi bir temel olarak gördüğünü göstermektedir.

Lügavî yorumları için yararlandığı kaynaklar şöyle sıralanabilir:

a) İbn Sikkît (244/859), Islâhu'l-Mantık[1210]

b) İbn Sikkît, Kitâbu'l-Ezdâd[1211]

c) İbn Sikkît, Kitâbu'l-Elfâz[1212]

[1205] **Havliyyâtu Kulliyeti Dâri'l-Ulûm**, 15. Sayı, 1992, Kahire Üniversitesi Matbaası, Muhammed Abdulmecîd et-Tavîl, "Ebul Alâ el-Maarrî, Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn", s. 101.

[1206] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 16.

[1207] Halil Şerefuddîn, a.g.e., s. 97.

[1208] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 242.

[1209] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 199.

[1210] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 82.

[1211] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 85.

[1212] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 87.

d) Ebû Ubeyd (224/839), Kitâbu Garîbi'l-Hadîs[1213]

e) İbn Kuteybe (276/890), Garîbu'l-Hadîs[1214]

f) Sîbeveyh, Kitâbu Sîbeveyh[1215]

g) Zeccâcî, Kitâbu'l-Cumel[1216]

h) Halil b. Ahmed, Arûz[1217]

1-Garîb Kelimeleri Açıklaması:

Bir dilci olarak Maarrî'nin eserlerinde garîb kelimeleri açıkladığını ve çeşitli istişhadlar kullandığını görmekteyiz. Bazı örneklerini aşağıda verdik:

1.

من أسماء الحرب

[1218]محذورة savaşın bir diğer adı olan bu kelime açıklanmaktadır.[1219]

2.

صوت الظبي الذكر خاصة

[1220] تزيب erkek geyik sesi. Maarrî erkek geyik sesini açıklamaktadır.[1221]

3.

هي اللإبل البيض التي تعلو بياضها شقرة

[1222]عيس beyaz deve manasına gelen bu kelime Maarrî tarafından açıklanmaktadır.[1223]

2-İştikak Görüşleri:

Yine kelime köklerinin belirtilmesi ve etimolojik tahliller yaptığını görmekteyiz:

1.المنجوف: من قولك نجفت الشئ، إذا استخرجته

Maarrî bu kelimeyi açıklamaktadır: "*Ademîler ev yapar. Kabre mencuf denir, çünkü toprağı çıkarılır. N-c-f kökünden çıkarmak gelir."*[1224]

[1213] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 90.
[1214] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 93.
[1215] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 99.
[1216] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 101.
[1217] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 108.
[1218] Kelime savaş ve çok korkmak manasına gelmektedir, bkz. **el-Mevârid**, s. 283; **Lisânu'l-Arab**, cilt 4, s. 176.
[1219] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 63.
[1220] Kelime güney rüzgarı ve korkmak manasına gelmektedir, bkz. **el-Mevârid**, s. 717; **Lisânu'l-Arab**; 1. Cilt. s. 404.
[1221] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 247.
[1222] Kelime parlak beyaz deve manasına gelmektedir, bkz. **el-Mevârid**, s. 1071; **Lisanu'l-Arab**, c. 6, s. 152.
[1223] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî**, 1.cilt, s. 16.
[1224] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 29.

2.

ذبره: كتبه، كذلك زبره، قال بعضهم زبره إذا كتبه، و ذبره إذا قرأه

" نبر *k-t-b. Yazdı manasındadır.* زبر *de öyledir, denilmiştir ki ilki okumak manasına gelir."*[1225]

3. إذا حملنا حتى على الفظ العربي، فاشتقاقها من قولك: حت الورق عن الغصن، إذا اذهبه

Maarrî'nin görüşü: حتى kelimesi hatteden gelmiştir ve götürdü manasındadır.[1226]

4.

و الناس ينطقون با لهمزة الثانية في اوايل ياء خالصة لاستثقالهم الهمزة الثانية بعد الأولى

ءل Maarrî Evâil kelimesini şöyle açıklamaktadır: "*Halk evâyil der, ikinci hemzenin ağır olmasından dolayı."*[1227]

3-Lehçelere Dair Açıklamaları:

Arapça'nın lehçeleri ve bunlara dair kullanımlara hakim olan Maarrî'nin eserlerinde geçen bazı örnekler:

1.

السيد: الذءب في لغة أكثر العرب

السيد "*kurt demektir, çoğu Arap lehçesinde bu manadadır. Huzeyl'de aslan demektir."*[1228]

2.

و قوم من العرب يجعلون كاف التأنيث شينا

"Araplardan bir kavim kâf-ı te'nîsi şin yapmışlardır. إن الله اصطفاش *gibi."*[1229]

3.

لمن جيرة سيموا النوال فلم ينطوا – يظللهم ما ظل ينبته الخط

"Komşuları nasiplerini istediğinde vermezler

Onların başına da tarlada biten şeylerin akıbeti gelir."

" ينطون Yemen lehçesinde kullanılır. Aslı [1230]

– يعطون dur."

[1225] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 99.
[1226] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 628.
[1227] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbn Ebî Husayne**, s. 196.
[1228] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 238.
[1229] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 464.
[1230] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 177.

4-Maarrî'nin Nahiv Açıklamaları:

Araştırmacılar Ebu'l-Alâ'yı Kûfe dil mezhebine yakın bulmuşlardır. Bu görüş aslında Şam'da 1944'te yapılan Maarrî sempozyumunda İbrahim Mustafa tarafından yayılmış ve paylaşılmıştır. Buna göre Basralılar rivayeti azalttıkları için ve çoğunun mevâlî olması sebebiyle, Maarrî onların görüşlerinden uzak durmuştur. Çünkü o dönemin fakihleri Kûfe mezhebinin görüşlerini sevmekteydiler.[1231] Maarrî'nin Kûfe eğiliminin bir diğer etkeni de Şam'da o dönemde Kûfe mezhebinin yaygın olması ve Maarrî'nin bu bölgede (Halep) eğitilmiş olmasıdır. (sarf ilminde özellikle). Ancak bazı konularda Kûfeli el-Ferrâ'yı reddettiği görülmektedir. Örneğin "lâkinne" kelimesinin analizinde Basralıların "lâke inne" yorumunu benimsiyor. Bir diğer örnekte; isim kelimesinde Kûfelilerin değil Basralıların görüşlerine meylediyor.[1232] Basralılara olan eleştirilerine şu örnek verilebilir: Sîbeveyh'in "zû"nun zamire izafe edilemeyeceği görüşünün aksine "zûhu" şeklinde bir kullanımın caiz olduğunu söylemektedir. Buna rivayetlerle istişhâd getirmektedir.[1233]

Nahiv açıklamaları ve tercihlerine bazı örnekler:

1.

لا يدخل عليها من الحروف شئ غير من، و قول العامة: ذهبنا الى عنده, خطأ

عند *nin başına من den başkası gelmez "ilâ indihi" ifadesi halkın söylediği bir yanlıştır. Nahivciler indenin sınırsız olduğunu iddia etmişlerdir. Bütün yönleri kapsadığı için böyle demişlerdir."*[1234]

Nahivciler inde zarfınını başına min'den başka bir harf-i cer'in gelmeyeceğini söylemektedirler. ذهبنا إلى عنده halkın söylediği hatalı bir ifadedir.

2.

كرمت: على معنى العجب، أي ما أكرمك

[1235] كرمت *taaccüb manasındadır, mâ ekremek gibi.*[1236]

Arapçada sülasi fiilin "faule" vezni ile şaşırma ifadesi olarak kullanılması caizdir. "Adam ne kadar cömert!" demek gibi...

[1231] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 211.
[1232] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 217.
[1233] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 219.
[1234] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 123.
[1235] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 141.
[1236] Sîbeveyh, **el-Kitâb**, thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 3.baskı, 1988, 1. Cüz, s. 72.

3.

إذا صح قول النحويين في هذا فهو شاذ على مذاهبهم، لأن الترخيم انما يلحق الأسماء الأعلام مثل خالد و مالك

olmaz: كروان- كرى

Maarrî: *“Terhîm özel isimlerde olur ancak, كروان*[1237] *cins isimdir.”*[1238]

Bazı nahivcilere göre(كرا) kelimesinin aslı كروان dır . Son harflerde düşme olması ile kısalmıştır. Bazı nahivciler bunu kabul etmez ve reddederler. Gerekçeleri ise: terhim sadece özel isimlerde olması ve كروان kelimesinin cins isim olmasıdır. Onlara göre (كرا) kelimesi الكروان kelimesinin müzekkeridir.

4.

و سيبويه يقول الإبرة مثل عنبة

Maarrî Sîbeveyh’in bir görüşünü aktarmaktadır: *“Sîbeveyh el-İberetu*[1239]*: مثل عنبة demiştir.”*[1240]

Sibeveyh’e göre عِنْبَة kelimesi إبِرْة kelimesinin vezni üzere gelmiştir.

5.

“أنت lealle’ye bitişmez, نحن gibi.”[1241]

6.

أحسن ما يخضب الحديد به و خاضبه النجيع و الغضب

“Demiri renklendiren en güzel şeydir ki

Renklendiricisi faydalı ve kızgınlıktır.”

Maarrî*: hâdibetun nasb kılınırsa mef’ûl-u meahtır.*[1242]

Şiir mealen şöyle demektedir: İnsanın süsü demirdir (kılıç ve benzeri). Kılıcın en güzel süsü de düşmanı öldürmek ve onun kanıyla süslenmesidir. İbn Cinni’ye göre خَاضِبَيْهِ kelimesi ma harfine atf edilmiştir. Bazı alimlere göre ise خَاضِبَيْهِ kelimesi yemindir. Bazılarına göre ise meful maah’dır.

[1237] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve’l-Gâyât fî Temcîdillâh ve’l-Mevâiz**, s. 316

[1238] **el-Kitâb**, 2. cüz, s. 245.

[1239] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve’l-Gâyât fî Temcîdillâh ve’l-Mevâiz**, s. 340

[1240] **el-Kitâb**, 3. Cüz, s. 595.

[1241] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve’l-Gâyât fî Temcîdillâh ve’l-Mevâiz**, s. 421.

[1242] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti’l-Meânî Min Şi’ri Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî**, s. 36.

7.

(هذا رجل ضرب ذاه)

أما قول سيبويه في أن ذو لا تضاف إلى الضمير

ذو [1243] *"zamire izafe edilmez, Sîbeveyh'in görüşüdür."*[1244]

Nahiv alimlerine göre (ذو) kelimesi zamire, müştak isme (çoğunlukla) ve cins isme izaf edilmez.

8.

إن صحت الرواية فقد قطع ألف الوصل و ذلك قبيح

"Vasl elifini[1245] *kat'ı yapmak güzel değildir."*[1246]

Hemze-i vaslı, hemzei kat' yapma durumu sadece şiire özel bir durumdur ve şiirde caizdir. Düz yazıda caiz değildir.

9.

فإن كان ما قبله مفتوحا جعلت الفا يقال: هو يقرأ الكتاب

"Mehmûz fiillerde hemzenin tahfifi olur bir ölçüye kadar.[1247] *يقرا الكتاب gibi."*[1248]

"Beree" kelimesinde olduğu gibi hemzenin yâya kalbolması caizdir.[1249]

Kelime sonundaki hemze kendinden önceki hareke ile şekillenir. Öncesi fetha ise elife çevrilir. Esre ise ye harfine dönüşür.

10.

(مَائِتٌ)

Maarrî el-Ferrâ'nın "mâit" henüz ölmemiş, ölecek olan manasında kullanılacağı görüşünü eleştiriyor ve ism-i failin mazi, hazır ve müstakbelde kullanılabileceğini Kur'an'dan örnekler vererek eleştiriyor.[1250]

[1243] Sîbeveyh, **el-Kitâb**, , 3. Cüz, s. 344.
[1244] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî,** s. 62.
[1245] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Abesu'l-Velîd**, s. 414.
[1246] Sibeveyh, **el-Kitab**, 3. Cüz, s. 194.
[1247] Sîbeveyh, **el-Kitâb**, 3. Cüz, s. 541.
[1248] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbn Ebî Husayne**, s. 48.
[1249] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Şerhu Dîvâni İbn Ebî Husayne**, s. 57.
[1250] Ahmed Teymur Paşa, a.g.e., s. 170.

Arapçada مائت kelimesi mübalağa için kullanılır. (موت مائت) gibi. Sîrâfî, Sibeveyh'in el-Kitab'ını açıklarken şöyle demiştir: (مائت) kelimesi ölecek manasındadır ve gelecek için kullanılır. Bu yüzden ölmüş biri için bu kelime kullanılmaz. Onun yerine (مَيِّتٌ) kelimesi kullanılır.

11.

إبريق

Maarrî "ibrîk" kelimesinin acemî bir kelime olduğunu söylemektedir. Ebû İshak Zeccâc bunun aksini düşünmektedir.[1251]

Araplar, "ibrik" kelimesini kap manasında kullanmışlardır. Cem'i "ebârîk"tir. İbn Cinnî "ibrik" kelimesinin kökünün Farsçadan geldiğini söylemiştir. Allah (c.c.) Kur'an'da cennet nimetlerinden bahsederken "ibrik" kelimesini kullanmıştır.

12.

''هـ/ها'' uyarı harfi, Arapça'da işaret isimleri ile gelir. (هذا، هذه…) gibi. Aynı zamanda (أَيَّةُ) و (أَيّ) ile de gelir. أَيُّهَا، وأَيَّتُهَا.[1252]

13.

Kufelilere göre işaret isimleri, ismi mevsul olarak gelebilir. (هَذَا قَالَ ذَاكَ زَيدٌ) gibi. Basralılar bunu kabul etmemektedirler. [1253]

14.

İsim kelimesi

Basralılar ve Kufeliler arasında "ism"in nereden geldiğine dair fikir ayrılığı bulunmaktadır. Basralılara göre isim kelimesi, (السُّمُوّ) den gelmiştir. Buna göre Basralılara göre bu kelimenin vezni (اِفْعٌ) dür. Kufelilere göre isim kelimesi (الوَسْمِ) den gelmiştir. Vezni ise (اِعْلٌ) dur.

[1251] Ahmed Teymur Paşa, a.g.e., s. 201.
[1252] Hammad Hasen Ebu Şaviş, a.g.e., s. 250.
[1253] Muhammed Abdulmecid et-Tavil, a.g.m., s. 101.

15.

مراة aynanın hemzesiz, muhaffefi[1254]

Devenin çöktüğü yer otlardan ve yeşilliklerden uzaktır. Bu mekan temiz bir kadının aynası gibidir ve otlardan arınmıştır. Daha sonra devesinin gözlerini, bir kadının temiz ve parlak iki aynasına benzetmiştir.

Beyitte teşbih bulunmaktadır. Devesinin çöktüğü yeri aynaya benzeterek teşbih-i mürsel mücmel yapmıştır.

16.

لشَّرْح: يقول: إِنَّ البَهَار المَشْمُومَ تَحْمِيهِ (أَرْنَبٌ شَمَّاءُ) أي: أَنْفٌ مِن إِذلالِكَ لَهُ، بمَعنى أَنَّ الأَنْفَ يَجْعَلُكَ تَكْتَفِي بِشَمِّهِ دُونَ فعل شيء آخر

التحليل: شميم: فعيل بمعنى مفعول، وقوله: أرنب شماء: كناية عن الأنف.

Şemîm kelimesi mef'uldür.

17.

"işbâ'" kelimesi Arapçada zamme fetha ve kesranın telâffuzu sırasında uzatılmasıdır. Yani zammenin vav harfine dönüşmesi gibi. Bu konu alimlere göre, şiir ile sınırlıdır. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de de geçmiştir.[1255]

Kur'an-ı Kerim'de (أَفْئِدَةً). kelimesi (أَفْئِيدَةً). olarak okunur.

18.

أخوك و الزيدان

Sibeveyh "zeydani"deki elif irab içindir, demiştir.

[1254] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, Saktu'z-Zend,** s. 279.
[1255] İbrahim Sâmerrâî**,** a.g.e., s. 47**,** Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, el-Fusûl ve'l gayât fî temcîdillah ve'l-mevâiz,** s. 33

Alimler tesniyenin irabında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bazıları, tesniye elif ile ref olur, bazıları, ya ile nasb ve cer olur demişlerdir. (meşhur olan budur) Bazıları ise irab ya ve elifle mukadderdir demişlerdir.[1256]

19.

Elif ortada ve sonda olmak üzere iki kısma ayrılır: قاءم gibi ve sonda: قضى gibi. باع aslında بيع dir.

Elif harfi fiilin ortasında gelirse ecvef, sonuna gelirse nâkıs olur.[1257]

20.

الشرح: لايجوز التقاء الساكنين عند البصريين والكوفيين، وله قسمان:

1. أن يكون الساكن الأول ليس حرف علة(ا-و-ي)، وبهذا فالساكن الأول يكسر، وهذا هو المشهور، ويجوز فتحه، أو ضمه كقوله تعالى: اشتروُا الضلالة. فقد قرئ بضم وكسر، وفتح الواو في (اشتروا).
2. أن يكون الساكن الأول حرف علة، وحكمه: أن يحذف: نحو: قُلْ.

Basralı ve Kufelilere göre iki sakinin (harfin) yan yana gelmesi caiz değildir. Birinci harf illet harfi olursa harf düşer, illet harfi olmazsa herhangi bir hareke konabilir. (genelde kesra tercih edilir.)[1258]

21.

Buradaki la'nın durumu

بعض الناس يقول إنّ لا جرم تؤدي معنى لا بدّ

Bazı alimlere göre (lâ cerame) kelimesi (lâ budde) kelimesi gibi, "gerçekten" manasında kullanılmaktadır. Gerçekten sen iyilik yapan birisin, gibi. Enbârî ve Ferrâ'ya göre de bu böyledir. Sibeveyh de bir ayetten örnek vermiş ve bu kelimelerin, "gerçekten" anlamında kullanıldığını belirtmiştir.[1259]

[1256] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, el-Fusûl ve'l-Gayât fî Temcîdillah ve'l-Mevâiz,** s. 73
[1257] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, el-Fusûl ve'l-Gayât fî Temcîdillah ve'l-Mevâiz,** s. 90
[1258] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, el-Fusûl ve'l-Gayât fî Temcîdillah ve'l-Mevâiz,** s. 236.
[1259] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, el-Fusûl ve'l Gayât fî Temcîdillah ve'l-Mevâiz,** s. 363.

22.

Alimler "berd" kelimesinin tefsiri hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Kimine göre gerçek soğukluk, kimine göre soğuk yemek manasındadır. Celâleyn tefsirinde uyku manasında tefsir edilmiştir.[1260]

D) Maarrî'nin Belağı Yönü

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin belâğî yönüne bakıldığında beyan ilmine ait konularda ustalık sahibi olduğu görülür. Bu alanda müstakil bir eser kaleme almamış olsa da eserlerinde konulara dair dağınık örnekler görmek mümkündür. Gençlik dönemi şiirlerinde dahi belâğî sanatların kullanımında (takdîm te'hîr, tecâhülü ârif, nidâ) yanlışlıklara rastlanmaz.[1261]

Kapalı bir üslubu olan Maarrî, remz, mecaz, temsil sanatlarını da yoğun bir şekilde kullanmaktadır. İttisâl sanatına bağlılığı onun lafzı dairesel manadan odak noktasına taşımasında görülür. Bitki ve hayvan türlerinin isimlerine dair geniş bilgisi göze çarpmaktadır. Bu isimler Maarrî'nin kinayelerinde sık sık kullandığı malzemelerdir. Fikri mazmunlarını ifadede fasl ve vasl gibi isnâd ve belâgat kaidelerine bağlıdır.[1262]

Lüzûmiyyât'ta görüldüğü üzere Maarrî belâğî konulardan iki kafiyeye bağlılık anlamına gelen lüzûmu mâ lâ yelzem'i kullanmaktadır. Cinas, teşbih, seci, tıbak, tevriye, iltifat ve kinayeler *Lüzûmiyyât'*ta görülmektedir. Nesirde de Maarrî bedii sanatları kullanmaktadır. Cinas ve secilerin kullanımı merkezdedir. Edebi mektuplarında ağdalı bir üslubu tercih etmiştir.[1263]

Belâğî sanatların kullanımında ve tercihlerinde Maarrî'nin geniş kültürünün izlerini görmek mümkündür. Örneğin *Saktu'z-zend*'de geceyi kolyeli zenci bir geline benzetmesi; zencilerin oyun ve eğlenceye düşkünlüklerine Maarrî tarafından yapılmış bir işarettir. Bir diğer önemli husus da Maarrî'nin yıldızlar ve astronomi bilgisini serd ettiği belâğî sanatlardır. Yıldızların konumuyla başladığı şiirinde, süvarinin düşmanına saldırması ve ona ağlayan iki kız kardeşi temsil etmesi Arap kültürüne olan derin vukûfiyetini göstermektedir.[1264] Yine bu sanatların kullanımında Maarrî'nin bireysel yaşantısı ve seyahatlerinin etkileri de görülmektedir. Şiirlerinde kullandığı "Bâbil" kelimesi onun Irak'ta bulunduğu günlere yaptığı sembolik bir göndermedir.[1265] هزج النهار : sinek, باسط الأمل: Allah, بيت المقهور : mezar,

[1260] Ebu'l-Alâ el-Maarrî**, el-Fusûl ve'l Gayât fî Temcîdillah ve'l-Mevâiz,** s. 456.
[1261] Halîl Şerefuddîn, a.g.e., s. 132.
[1262] Şeyh Abdullâh el-Alâyîlî, a.g.e., s. 52, s. 153.
[1263] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 29.
[1264] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 67.
[1265] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 75.

örneklerinde görüldüğü üzere Maarrî'nin kinayeleri anlaşılabilir bir açıklıktadır. Yılandan kinaye olan ذات الكشيش ibaresinde tabii sesleri belâğî sanatlarda kullandığı görülmektedir. Kinayelerinde zât, sâhib, rabb gibi alakalar kullanmaktadır.[1266]

Garîb kelimeler Maarrî üslubunun temel unsurlarıdır. Bunların kullanımında kafiye hırsı tek başına bir etken değildir. Maarrî'nin kelime haznesinin genişliği ve bedii sanatlardaki yeteneği de etkilidir. Genel olarak Ebu'l-Alâ'nın Arap şiirinin ruhuna uygun mecaz ve belâğî sanatlar kullandığı söylenebilir. Taha Hüseyin Maarrî'nin üslubunun zorluğuyla hayatının zorluğu arasında bir paralellik olduğu görüşündedir. Ancak bu sanatların çok kullanılmasından ve üslubun kapalı olmasından dolayı bazı şiirleri anlaşılmaz bulunmuştur.

Aşağıda Maarrî'nin manzum ve mensur eserlerinde kullandığı belağî sanatlara örnekler verdik ve açıklamalarını ekledik:

1- İstiâreleri:

1.

و درا، خلت أنجمه عليه- فهلّا خلتهن به ذبالا

"İnci ki yıldızlar dökülür üzerine

Kandil de onlara yansımaz mı?"

ذبال yıldızları incilere benzetmektedir.[1267]

زعفران şafaktaki kızıllık demektir.[1268]

Şair burada kendini kast ederek ve zenginliğin kendisini kışkırtmış olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: "Sen, gece yıldızlarını inci zannettin, keşke onları fitil (gaz lambası için kullanılan) zannetseydin."

Beyitte kısaltma bulunmaktadır. Başta gelmesi gereken yer daha sonra gelmiştir. Mef'ûl-u bih sâni, fiilin önüne geçmiştir. Edebiyat ilminde bu şekilde gelen cümleye ''kasr'' denir.

[1266] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 129-132.

[1267] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 47; burada istiâre-i tasrîhiyye vardır, bkz. Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, el-**Belâgatu'l-Vâzıha**, Mektebetu'l-İlmi'l-Hadîs, 1. Baskı, 2005 s. 94; es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-Ulûm**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987 s. 373.

[1268] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 99.

2.

وقلده الرمهة بأرجوان- و عاد شبابه رحضا غسيلا

"Erguvan kızılı sarmış onu

Gençliği yıkanmış bir giysi gibi geri döndü."

أرجوان kelimesiyle kırmızı kanı kastetmektedir: Tıpkı erguvan gibi.[1269]

Kargaları uğursuz görmek, Arapların adetlerindendir. Şair burada sevenlerin ayrılmasını kargalara bağlıyor. Şair kargaların okçular tarafından öldürülmesini istiyor. Üzerine kırmızı boya akıtılmasını istiyor. Gençliklerinin yaşlılığa dönmesi için beddua ediyor.

Bu beyitte ''istiâre tasrîhiyye asliyye'' bulunmaktadır. Kan, kırmızı boyaya benzetilmiştir. Müşebbeh (kan) hazfedilmiştir. Benzetilen şey (kırmızı boya) açıkça zikr edilmiştir.

3.

بأن الله قد أعطاك سيفا- عدوك، من مخايله، يهال

سيف Kılıç gibi bir çocuk manasındadır.[1270]

Allah, sana kılıç gibi bir çocuk nasip etti. Düşmanların, oğlunun cesareti ve özelliklerinden dolayı ondan korkarlar. Başka bir rivayette oğlunun korkusundan ya da azamatinden diye gelmiştir.

Bu beyitte "istiâre-i tasrîhiyye asliyye'' bulunmaktadır. Doğan çocuğu kılıca benzetmiştir. Benzetilen (doğan çocuk) hazfedilmiştir. Benzetilen şey açıkça beyan edilmiştir. Bu sebepten ''istiâre-i tasrîhiyye'' olmuştur.

[1269] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 160; burada istiâre-i tasrîhiyye vardır, bkz, **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 94; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 373.

[1270] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 186; burada istiâre-i tasrîhiyye vardır, bkz; **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 94; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 373.

4.

ابنّ الغزو، مكتهلا و بدرا- و عوّد أن يسود، و لا يسادا

"Savaşa girdi orta yaşında ve yetişkinliğinde

Hep yönetmeyi adet edindi, asla yönetilmezdi."

بدر Gençliğin tamamlanması manasına gelir.[1271]

Şiirde geçen bu adam devamlı savaşlara katılmaktadır. Gençliğinde ve yaşlılığında devamlı yönetmekten hoşlanmış ve yönetilmekten kaçmıştır. Bu beyitte şu sanat görülmektedir:

(أَبَنَّ الغَزْوَ مُكْتَهِلًا وَبَدْرًا) bu cümlede savaşa katılmayı alışkanlık haine getirdiği için kinaye yapılmıştır.(مُكْتَهِلًا - بدرًا) kelimeleri arasında tezat vardır.

5.

أنا بدر، و قد بدا الصبح في رأ- سك، والصبح يطرد الأقمارا

"Ben dolunayım ve artık sabah göründü başında

Ki sabahlar ayları kovalar."

صبح Beyaz saçlar demektir.[1272]

Kadın, başında beyazları çıkan adama şöyle hitap eder: Ben dolunay, yani gencim. Muhakkak sabah oldu; başında beyazla çıktı. Sabah geldiği zaman, ayı kovar ve aynı anda birleşmezler: أنا بدر، و قد بدا الصبح في رأ- سك، والصبح يطرد الأقمارا

Kadının ben ay'ım demesi 'teşbih-i belîğ'dir, Teşbih edatı olan (ك) harfi hazfedilmiştir. Müşebbeh((أَنَا) ve Müşebbeh bihi (قَمَر) kelimesini bir araya getiren vech-i şebeh hazfedilmiştir. Sabah kelimesi istiâre-i tasrîhiyye asliyyedir. Adamın başındaki beyazlar ve sabah vakti, parlak ve aydınlık şeyler olması hasebiyle birbirine benzetilmiştir. Müşebbeh silinmiştir. Müşebbeh bih lafzı açıkça beyan edilmiştir.

[1271] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 201; burada istiâre-i tasrîhiyye vardır, bkz; **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 94; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 373.

[1272] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 207; burada istiâre-i tasrîhiyye vardır, bkz; **el-Belâgatu'l-Vâzıha** s. 94; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 373.

6.

و الدهر أرقم با لصباح و با لدجى – كا لصلّ يفتك با للديغ إذا انقلب

"Zaman gündüz ve gece ile yazılıdır

Tıpkı döndüğünde sokan bir yılan gibi"

[1273]

Bu beyitte ''teşbih-i belîğ'' bulunmaktadır. Vech-i şebeh ve teşbih edatı silinmiştir. 'sanki sokan yılan cezalandırıyor'' cümlesinde teşbih-i mürsel mufassal vardır. Zira vech-i şebeh ve teşbih edatı mevcuttur.

Buna göre şiir mealen şu manayı ifade etmektedir: Zaman, sabah ve akşam çıkan bir yılan gibidir. Zaman, yılan çeşitlerinin hepsinden daha kuvvetlidir. Eğer sokarsa kurtuluşu yoktur. Hele ki yılan soktuktan sonra bedenini döndürdüyse iş daha da zorlaşır.

7.

أسرع من راكب الرازم، فكيف بمن أمتطى، عزمه كتد الريح

Beyit şunu ifade etmektedir: Çelimsiz bir devenin üzerine bile binip hız yapılıyorsa, bu güçle rüzgarın üzerine binip gitmenin sürati nasıl olur.[1274]

Bu konuşma ''istiâre-i mekniyye'' içermektedir. Rüzgarı bir binek hayvanına benzetmiştir. Daha sonra benzetilen şeyi hazfetmiş ve özelliklerinden birini (binek olması) zikretmiştir.

8.

أبقيت فينا كوكبين، سناهما- في الصبح و الظلماء ليس بخاف

Beyit şunu ifade etmetedir: Bize iki tane meşhur alim bıraktın (Radi ve Murtaza). Bu ikisinin nuru, ne sabah ne de akşam asla kaybolmaz.[1275]

Bu beyitte ''istiare-i tasrihiyye'' bulunmaktadır. Maarrî, adı geçen iki alimi (Radi ve Murtaza), iki gezegene benzetmiş ve benzetilen kelimeyi hazfetmiştir. Benzettiği şeyi açıkça belirtmesi ile bu istirenin adı; ''istiâre-i tasrihiyye'' olmuştur.

[1273] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 214; burada istiâre-i tasrîhiyye vardır, bkz; **el-Belâgatu'l-Vâzıha** s. 94; **Miftâhu'l-Ulûm,** s. 373.

[1274] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 221.

[1275] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 35.

9.

أسهرته و أهله، وهي المغمور نوما، تحس منها شخيرا

Beyitte şunu demektedir: Bu çok ağır bir zedelenmedir. Yaralanan ve ailesi uyuyamaz duruma gelir. Bu yara ağır olduğu için, uyuyan kişinin horlarken çıkardığı ses gibi bir ses çıkarır.[1276]

Bu beyitte ‘’teşbih’’ ve ‘’istiâre-i mekniyye’’ bulunmaktadır. Teşbihe gelince: ‘’uykuya dalan kişi’’ olarak benzetmesi, ‘’teşbih-i mürsel mufassal’’dır. İstiâre-i mekniyye’ye gelince: Yaralamayı, uyuyan ve horlayan bir yaratılmışa benzetmiştir. Müşebbeh bihi silmiş ve onu temsilen önemli özelliklerinden birini zikr etmiştir.

10.

و تصرف أطفال السيوف، كأنّها- أخو السنّ، لم تقبل حكومة أطفال

Beyit şunu ifade etmektedir: Bu kalkan çok sağlamdır. Kılıcın keskinliği onu etkilemez.

(كأنها أخو السن) sözünde teşbih-i mürsel mücmel vardır. (أطفال السيوف) cümlesi kılıcın keskinliğinden kinayedir.[1277]

11.

نعم ذخيرة البدويّ زغف – أوأن البيض يسقطن الأجنّه

Beyitin tercümesi şöyledir: Bedevinin biriktirebileceği en güzel şey savaş zırhlarıdır. Bu zırhlar düşmanı korkutur, karnında embriyo taşıyan kadının bile korkudan düşük yapmasına sebep olur.

Beyitte, nedensel bağlantı olduğu için ‘’mecâz-ı aklî’’ bulunmaktadır. Şair, embriyonun düşmesini zırhlara bağlamıştır. Bilindiği gibi zırh embriyonun düşmesine sebep olmaz. Onun düşmesine sebep olan şey savaş zırhları değil de, hamile kadının zırhıdır. Savaşçı daima cesaretlidir. Burada fiili, zırhlara isnad etmiştir. Yani embriyonun düşme sebebi zırh değil de, kadının hissettiği korkudur.

[1276] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 278.
[1277] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 282.

2- Kinayeleri:

Ebu'l-Alâ el-Maarrî nesnelerin ismini doğrudan kullanmayıp kinayelere başvurmaktadır.[1278] Şüphesiz bunda Maarrî'nin didaktik ve meydan okuma amaçlı üslubunun ve kelimelere olan hakimiyetinin etkili olduğu düşünülmelidir. Ebu'l-Alâ bu üslubunda o kadar ısrarcıdır ki bazen bu isimler eserlerin içinde adeta kaybolur, unutulur. Bazen de bir ismin birçok kinayesinin olduğuna rastlanır. Bu da kelime dağarcığının genişliğiyle açıklanabilir. Örneğin yılana; zatu'l-keşîş, zatu'r-rebd demesi. Ayrıca bu kinayelerinin esasının tasvir kuvveti olduğu ve şairlik yeteneğinin gücü olduğu görülmektedir.[1279] Bir diğer husus da Ebu'l-Alâ'nın tıpkı yaşamında ve yaşamını yansıtan eserlerinde görüldüğü gibi yenilikçi kişiliğidir. Buna uygun kinayeler, tasvirler daima yeni olana ve doğru olana inancını göstermektedir. Toplum hayatından kaçışına da bir işarettir. Kinayelerinin dilbilimsel özellikleri; îcâz ve vuzûhtur (açıklık). Maarri'nin kinayeleri bir geleneğin son halkasını teşkil etmektedir. Bu kinayeler Arapların kullanageldikleri izafete dayalı kinaye üslubunu hatırlatmaktadır. Örneğin; nasicu'l-gubâr (örümcek.)[1280]

1.
فزانها الله، إن لاقتك، زينته- بنات أعوج با لأحجال و الغرر
"Allah onu süslesin, sana denk geldiğinde süsü
Atların kuş tüyleriyle süslenmesi gibi."
بنات أعوج atlardan kinayedir. [1281]

Beyitin tercümesi şöyledir: "Allah, atı süslediği gibi deveyi süslememiştir." Bu kişi de devesine, Allah'ın beyaz ayaklar ve beyaz baş vermesi için dua ediyor.

بَنَاتُ أَعْوَج kelimesi asil Arap atına kinayedir.

2.
خير أيدي الزمان، عند بنو الدن- يا، أتت في أوان خير الشهور
"Dünyanın çocukları için zamanın en hayırlı eli
Ayların en hayırlı vaktinde uzananıdır."
يدي الزمان

[1278] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s.127.
[1279] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 128.
[1280] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 131-132.
[1281] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 62; burada mükennâ anhu itibariyle nisbet vardır, bkz; **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 151; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 403.

İfadesi nimetlerden kinayedir.[1282]

Beyit'in tercümesi: Bu eş (kadın) dünya ehlinin şu zamanda sahip olacağı en hayırlı eştir. Allah en hayırlı aylarda senin onunla evlenmeni nasip etti.

Zamanın elleri cümlesinde, nimetlere kinaye vardır. Ayrıca, mecâz-ı mürsel vardır. Çünkü eller genelde nimetlere sebep olur.

3.

فاغتبقنا بيضاء، كا لفضة المح- ض، و عفنا حمراء كا لأرجوان

"İçtik saf gümüş gibi beyaz suyu

Erguvan gibi kırmızı şarabı da tükettik."

بيضاء su, حمراء şaraptan kinayedir.[1283]

Gümüş gibi beyaz cümlesinde, mürsel mücmel teşbih vardır. Kırmızılığı kırmızı boya gibidir, cümlesinde mürsel mücmel teşbih vardır. İçkiyi kırmızı boyaya benetmiştir.

4.

و محيّاك، الذي يعبد الد ه-ر، و إهباء طرفك، الفتيان

"Seni dirilten zamana kulluk edendir

Sana yönelik bağış da gece ve gündüzündür."

فتيان gece ile gündüz manasına gelir.[1284]

Mealen şunu ifade etmektedir: Zamana tapan ve onu yücelten insan, senin yüzünün parlaklığını ve atının çıkardığı tozu görse, onları gece ve gündüz zanneder.

(الفَتَيَانِ) kelimesi gece ve gündüzden kinayedir.

5.

و قد أهبط الأرض، التي أم مازن – و جاراتها، فيها، صواحب أمرع

"Bir yere indi ki karınca ve komşuları orada meraların sahipleridir."

أم مازن

Karınca demektir.[1285]

[1282] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 71; nisbet alakası vardır bkz, **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 151; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 403.

[1283] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 98; sıfat alakası vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 151; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 403.

[1284] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 99; sıfat alakası vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 151; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 403.

Beyit şunu ifade etmektedir: Ben çok yolculuk yapan biriyim. bolluk ve bereketlik olan yerler genellikle bereket sebebi ile böcek ve karıncaları içinde barındırır.

Mâzin'in annesi diyerek karıncalara kinaye yapılmıştır. Onun cariyesi kelimesinde ise diğer haşereler kast edilmiştir.

6.

ناصح الجيب: كناية من الصدر، لأنّ الجيب يكون عليه قريبا منه

"Göğüsten kinayedir, cep göğse yakın olduğu için böyle denilmiştir."[1286]

Araplar bazen şu adamın cebi nasihat eder, derler. Bu söz o adamın ne kadar ince ve temiz bir insan olduğunu kasteder. Cebi göğsüne yakın olduğu için göğüs kelimesi kullanılmıştır. Burada kinaye yapılmıştır. Cebinden kasıt göğsünün temizliğidir.

3-Teşbihleri:

Ebu'l-Alâ'nın âmâ olmasına rağmen canlı bir dilciliği vardır. Teşbihlerinde ruhsal ve akli yönlerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Maarrî'nin toplumsal bir yönü de vardır.[1287] Maarrî'nin ilmî, mantıkî bir zihni vardır ve bu zihin dil, aruz ve edebiyata yönelip bağımsızlığını kazanmıştır.[1288] Eserlerinde görülen üslubunun didaktik yoğunluğu eserlerini imlâ ettirmesinden kaynaklanmaktadır. Çoğu kez yalnız yaşayan biri olarak yalnızlık üslubunu seçmekteydi.[1289] Teşbihlerinde de görüleceği üzere Maarrî'nin edebi üslubu ilmîlik ve edebilik arasında bir anlayışa sahiptir.[1290]

1.

إخال فؤادي، ذات وكر، هوى بها- من الطير، اقنى الأنف، مخلبه سلط

"Kalbim yuvasına girdi, orada bir kuş gibidir

Kızıl burunlu, uzun gagalı."

Kalbindeki hafakanları yaralı bir kuşa benzetmektedir.[1291]

[1285] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 166; nisbet alakası vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 151; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 403.

[1286] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz**, s. 290, nisbet alakası vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 151; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 403.

[1287] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 125.

[1288] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 125.

[1289] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 125.

[1290] Muhammed Tâhir el-Hımsî, a.g.e., s. 126.

[1291] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 182; burada teşbîh-i mürsel vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 35; **Miftâhu'l-Ulûm**, s.332.

Beyit şunu ifade etmektedir: Kalbinde çarpıntısı bulunmaktadır. Pençeleri kuvvetli ve gagası eğri bir kuş gibidir.

Kalp çarpıntısının şiddetinden onu pençeleri kuvvetli ve gagası eğri bir kuşa benzetmiştir. Bu teşbih-i müekked mücmeldir. Kuş yuvasını kinaye yapmıştır. Burnunun eğri olması da saldırgan olmasından kinayedir.

2.

و أغدو، ولو انّ الصباح صوارم- و أسري، ولو انّ الظلام جحافل

"Sabaha çıkın, sabah kesici olsa da

Gece yürümesi de ki karanlık toplayıcıdır."

Sabahı beyazlıkta kılıca benzetmektedir. Karanlık da orduya benzemektedir.[1292]

Şair mealen şöyle demektedir : Ben himmeti âli olan bir insanım. Ne sabahtan (kılıçtan), ne de geceden (ordulardan) korkarım. Gece ve gündüz kelimelerinde teşbih-i belîğ bulunmaktadır.

3.

مثل السيوف هزّهن عارض- والسيف لا يروع إن لم يهزز

"Kılıç gibi sarsar onları aralarına dalan

Kılıç sarsmıyorsa korkutmaz çünkü."

Şimşek parıltıları kılıçlara benzetilmiştir.[1293]

Şair mealen şöyle demektedir: Gökteki şimşek kılıç gibidir. Zira kılıç hareket etmediği sürece korkutmaz.

Beyitte teşbih-i mürsel mufassal bulunmaktadır. Şimşeğin parlamasını kılıcın hareket ettiği zaman meydana gelen göz alıcı parlaklığa benzetmiştir.

4.

با لله، يا دهر، أذق غرابه- موتا، من الصبح بباز كرّز

"Allah için ey zaman tattır ona ölümle

Ecelini, gözünü kapamış seher kuşu gibi."

بازي beyaz kuş manasına gelmektedir, sabaha benzetilmiştir.[1294]

[1292] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 194; burada teşbîh-i müekked vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 35; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 332.

[1293] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 205; burada teşbîh-i mürsel vardır, bkz, **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 35; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 332.

[1294] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 206; burada teşbîh-i temsîl vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 47; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 332.

Beyitte istiâre-i tasrihiyye bulunmaktadır. Gecenin karanlığını kargalara benzetmiştir. Gündüzün beyazlığını tüyleri dökülen ve beyaz cildi görünen kuşa benzetmiştir.

Şair beyitte gecenin kararmasının yok olmasından bahsetmiştir. Zamana şöyle söylemiştir: Ey zaman! Allah için gece karanlığını, sabahın beyazlığı ile sonlandır.

5.

حكت وهي تجلى ناظر السبع إجتلى- مع الليل، أكلى، و الركاب على سبع

"Anlatırken parlıyordu aslanın gözleri gibi

Kapkaranlık gece ile birlikte, atlılar da yedi kişiydi."

Ateşi kızıllıkta aslanın gözüne benzetmektedir.[1295]

Burada şair, aslanın gözünü ateşe benzetmiştir. Gece aslanın gözleri tutuşmuş ateş gibi görünür.

Beyitte(تُجْلَى - اِجْتَلَى) kelimeleri,(السَّبُعِ) و(السَّبْعِ) kelimeleri, (تُجْلَى) و (اِجْتَلَى) kelimeleri arasında cinas-ı nâkıs bulunmaktadır.

6.

ترى أعطافها ترمي حميما- كأجنحة البزاة نسالا

Deveyi hareketli olması ile vasf etmiştir. Devenin yanlarından ter aktığını görürsün, demektedir. Deve de adeta, kartalın kuvvetinden dolayı uçarken tüylerinin dökülmesi gibi koşarken sağından ve solundan ter dökmektedir.[1296]

Beyitte ''teşbih-i mürsel mufassal'' bulunmaktadır. Deve adeta, kartalın kuvvetinden dolayı uçarken tüylerinin dökülmesi gibi, koşarken sağından ve solundan terler döker.

7.

في بلدة مثل ظهر الظبي بت بها- كأنّني فوق روق الظبي من حذر

Beldeyi ceylanın sırtına benzetmiştir. Ceylanın sırtı üzerinde uyumaya elverişli ve düzdür. Buna rağmen, üzüntü ve kederinden dolayı karnının üstüne uyur.[1297]

[1295] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 235; Burada teşbîh-i mürsel vardır, bkz. **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, s. 35; **Miftâhu'l-Ulûm**, s. 332.

[1296] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 48.

[1297] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 57.

Şehri, düz olmasından dolayı ceylanın sırtına benzetmiştir. Bu ‘’teşbih-i mürsel mücmel’’dir. Ceylanın karnından bahsettiği ikinci bölümde ise kinaye bulunmaktadır.

8.

أقبلوا حاملي الجداول في الأ-غماد، مستلءمين با لغدران

Maarrî topluluğu şöyle anlatmıştır: Kılıç evinden kılıçları kuşanmışlar ve zırhları giymişler.[1298]

İki adet istiâre-i mekniyye bulunmaktadır. Kılıçları küçük nehre benzetmiştir. Bu istiâre-i tasrîhiyye aslîyyedir. Küçük nehirleri, küçük su çukurlarına benzetmiştir. Bu da aynı şekilde istiâre-i tasrîhiyye aslıyyedir.

9.

يرومك، والجوزاء دون مرامه- عدو يعيب البدر عند تمامه

O, senin gibi olmak istiyor. Senin ulaştığın makamlarda olmak istiyor. İkiz kuleler ona isteğinden daha yakındır. Bu adam seni ayıplar, ama ayıpladığı zaman bilmez ki, ay’ı dolunay olduğu yani tamamlandığı zaman ayıplaması ile seni ayıplaması arasında bir fark yoktur.[1299]

Beyitte istediği şeye ulaşmasının zorluğunu açıklamak için kinaye yapılmıştır. Ay kelimesini, övülen kişiye benzetmesinden ötürü istiâre-i tasrihiyye meydana gelmiştir.

10.

كأنّ المنايا جيش الذر عرمرم- تخذن إلى الأرواح فيه مسارا

Beyitte mealen: ölüm; çokluğundan dolayı, ruhların yolundan giden karınca sürüsüne benzetilmiştir.[1300]

Beyitte, ölümler ve karıncaları çoklu olmalarından ötürü birbirine benzetilip, teşbih-i mürsel mücmel yapılmıştır.

[1298] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 60.
[1299] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 201.
[1300] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 114.

11.

كأنّ الدبى غرقى بها، غير أعين- إذا رد فيها ناظر يستبينها

Beyitin mealen tercümesi: Zırhların çivilerine dikkatlice bakan kişi, zırhla saklanan ve gözlerinden başka bir şey görünmeyen çekirgeler görür, şeklindedir.[1301]

Beyitte teşbih-i mürsel mücmel bulunmaktadır. Çivilerin başları çekirgenin gözlerine benzetilmiştir.

12.

رب رماح طعنت في العدى – وهي الرماح القصبيّات

Beyitin tercümesi şöyledir: Bazı gerçek olmayan mızraklar vardır (kalem gibi). Düşmanı gerçek mızraklardan daha fazla yaralar.[1302]

Beyitte istiâre-i tasrîhiyye mekniyye bulunmaktadır. Oklar, kalemlere benzetilmiştir. Sonra müşebbeh hazfedilmiştir ve müşebbeh bih açıkça beyan edilmiştir. Son olarak kalemlerden bahsederken kinaye yapmıştır.

13.

واهجم على جنح الدجى، لوانه- أسد يصول، من الهلال بمخلب

Şair, beyitte geceden ve karanlıktan bahsetmiş ve eklemiştir: Karanlık olduğunda geceye, pençeleri ay gibi olan aslan gibi saldır.[1303]

Beyitte, teşbih-i müekked mufassal bulunmaktadır. Geceyi aslana, ayı pençelere benzetmiştir. Arapça'da bu benzetmenin benzeri yoktur.

[1301] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 146.
[1302] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 203.
[1303] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 227.

4- Kullandığı Meseller:

1.

فمثله مثل جارسة الكحلاء تسمح با لمساءب الملآء

"Onun benzeri gözü sürmelinin tatlı konuşmasıdır

Ki toplulukların üzerine akar."

جرس Arapçada baldan tatmaktır. Güzel konuşmak manasına gelir.[1304]

Arap konuşmacı güzel sözü, otlardan bal alan arılara benzetiyor. Balları alırlar ve bize cömertçe bal kalıpları hazırlarlar.

Beyitte teşbih-i mürsel mufassal bulunmaktadır. Konuşmacı güzel sözü, çiçeklerden bal çıkarıp bizlere veren arılara benzetmiştir.

2.

شتان ما يومي كورها – و يوم حيان أخي جابر

"Benim sönen günümle Câbir'in kardeşi Hayyân'ın günü arasında ne çok fark var."

A'şâ'nın bu beyti uzaklık için mesel olmuştur.[1305]

Beyit şunu ifade etmektedir: Bütün gününü binek üzerinde geçiren kişi ile, arkadaşları ile rahatlık ve bolluk içinde eğlenerek geçiren kişi arasında büyük fark vardır.

3.

إذا نزل الضيوف، ولم يريحوا – كرام سوامهم، عقروا الجيادا

"Konuk geldiği zaman, cömertlikleri onları

Rahat bırakmaz ta ki atlarını kesinceye kadar."

عقرو ا الجياد

Atlarını misafirler için kesmek demektir.[1306]

Araplarda çok cömert bir toplum anlatılıyor. Onlara misafir geldiği zaman, daha misafir eşyalarını koyup dinlenmeden, onlara en muhteşem hayvanlarından (atlarından) kesip ikramda bulunurlar.

Beyitte (سَوامهم الكِرَام) ifadesiyle atların asaletinden ötürü kinaye yapılmıştır.

[1304] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 11.

[1305] Halîl el-Hûrî, **Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ**, s. 77.

[1306] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 200.

4.

تثاءب عمرو إذ تثاءب خالد- بعدوى، فما اعدتنى الثؤباء

"Amr esnerse Halit de esner, bulaşır çünkü

Bana esnemeyi bulaştırma."

Bu mesel kötü insanlarla yoldaşlık manasına gelmektedir.[1307]

Bu mesel şöyle açıklanabilir: İnsanlar birbirinin ahlakından etkilenir, mesela: Amr esnerse bu esneme Halit'e de bulaşır ve Halit de esnemeye başlar. Ama bana esneme bulaşmaz (insanlar beni etkilemez).

(تَثَاءَبَ) و(ثُؤَبَاء) kelimeleri arasında cinas-ı nâkıs bulunmaktadır.

5.

مرّ عّشّ، أي هلك مثل الشجرة العشّة

مر عش bu mesel kuru ağaç gibi öldü, demektir.[1308]

6.

ملاعب جنة لو سار فيها سليمان لسار بترجمان

"Cinlerin oyun sahasıdır, eğer Süleyman oradan geçerse mütercimle geçer."

Bu mesel, boş yerlerde in cin top oynuyor manasına gelmektedir.[1309]

Bu beyitte iki kinaye bulunmaktadır. Birincisi şehrin değişmesi ve cinlerin eğlence yeri olması kinayedir. İkinci kinaye ise: bölgenin büyük bir değişime uğramasından dolayı Süleyman (a.s.)'ın bile bir tercümana ihtiyaç duymasıdır.

Beyit şu manayı ifade etmektedir: Bu bölgeden ehli göçüp gitmiştir ve burası korkunçtur. Oyun yerleri sanki insanlar için değil de cinler içindir. Her şey orada değişmiştir. Süleyman (a.s) bile cinlerin dilini bildiği halde bu bölgede yürürken, burası o kadar değişmiş ki artık tercümana gerek duyulmaktadır, demiştir.

7.

إذا أرزمت فيه المهاري، و لم يجب – حوار، أجابت عنه أصداء هامه

İki kelime arasında olumsuzluk uyumu bulunmaktadır.

[1307] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Lüzûmiyyât**, 1.c., s. 54.

[1308] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic**, s. 651.

[1309] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, s. 289.

Bu söz şu manayı ifade etmektedir: Büyük deve küçük deveye acıdığı zaman, oğlu cevap vermediği zaman kuşlar sesleri ile ona cevap verir.

8.

لا وضع الرحل، إلاّ بعد إيضاع – فكيف شاهدت إمضاءي و إزماعي

Beyitte şair devesine hitaben şöyle demiştir: Yola çıkan kişi mutlaka önce bineğini hazırlar. Sana ne oldu da böyle değiştin? Benim hakkımda ne düşünüyorsun? Sefere çıkma konusundaki kararımdan mı şüphe ettin? Hiç hızlanmıyorsun.[1310]

Beyitte cinas- nâkıs bulunmaktadır.

9.

عطر لمن شمّ، و لكنه- غير الذي جاءت به منشم

Bu sözün manası şöyledir: Bu koklayan için orjinal bir kokudur. Koku satıcısı olan Menşem hanımın kokularına benzemiyor. Zamanında iki topluluk tartıştı ve ellerini Menşem'in sattığı parfümün içine sokup, ölene kadar savaştılar. Hepsi öldü. Bundan dolayı artık Menşem'in parfümü uğursuz olarak kabul edildi.[1311]

Beyitte istiâre-i temsiliyye bulunmaktadır.

10.

يداي في دنياي و هي حبيبة – كيدي أبي لهب غدا في الآجل

Bu sözün açıklaması şu şekildedir: O çok sevdiği dünyada iki eli de hüsran olmuştur. Ebû Leheb'in elleri de, peygamberimiz (s.a.v.)'e iftira atması sebebi ile hüsrandadır.[1312]

Şair burada Dünya'da iki elini, ahirette Ebû Leheb'in hüsranına bağlayarak, teşbih-i mürsel mücmel yapmıştır.

[1310] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 129.
[1311] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 139.
[1312] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 71.

11.

لا أفعل ذلك ما غبا غبيس

(غبا) و(غبيس) kelimeleri arasında cinas-ı nâkıs bulunmaktadır.

Bu söz şu manayı ifade etmektedir: Her gün gecenin gelmesi devam ettiği müddetçe bunu yapmayacağım.[1313]

12.

أطْرقْ كَرا إنَّ النَّعَامَ في القُرَى

Bu atasözü gücünden fazla konuşan ve kibirlenen kişi için gelmiştir. Büyüklenen kişiye şöyle söylendi: Senden daha büyükleri (deve kuşları) bile zorla boyun eğdirildi ve köylere sürgün edildi.[1314]

Atasözünde cinas-ı nâkıs bulunmaktadır. Köydeki deve kuşları cümlesinde de sec'i bulunmaktadır.

5- Cinasları:

1.

و إن لم يكن الفضل ثم مزية –على النقص، فا لويل الطويل من الغبن

Açıklaması şöyledir: Eğer ilim ehli olan alimlere cahil kesime nazaran ahirette farklı bir muamele uygulanmazsa; bu büyük bir zulüm olur.[1315]

Beyitte iki zıt kelimenin (نَقْصٌ) و (فَضْلٌ) ve (طَوِيلٌ) و (وَيْلٌ) kelimelerinin bir araya gelmesinden dolayı ''cinas-ı nâkıs'' bulunmaktadır.

2.

بيضاء زرق السمر واردة لها-ورد الصوادي الورق زرق نطاف

Tercümesi şöyledir: "bu beyaz kalkan oklara göğüs germiştir." Birçok savaşta kullanılmıştır.[1316]

[1313] Ahmed Teymûr Paşa, a.g.e. s. 165.
[1314] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 43.
[1315] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 16.
[1316] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 34.

“Ona gelen” kelimesinde ‘istiâre-i tasrihiyye tebeiyye’’ bulunmaktadır. Ok darbelerinin gelmesini, su içmek için göle gitmeye benzetmiştir. Müşebbehi (yaralama) hazfetmiştir. Müşebbeh bih’in lafzını zikretmiştir. İstiâre-i mekniyye de olabillir. Okları yiyip içebilen bir hayvana benzetmiştir. Müşebbeh bih’i yani hayvan kelimesini hazfetmiştir. Özelliklerinden birini zikretmiştir.

3.

و لا يشوي حساب الدهر ورد- له ورد من الدم، كا لمدام

Tercümesi şöyledir: Aslanın asla hata yapmadığını söylemişir. Avlarken asla hata etmez. Avını avladıktan sonra, içki gibi gördüğü avının kanını içer.[1317]

Aslan ve su içme yeri kelimeleri arasında “cinas-ı nâkıs’’ bulunmaktadır. ‘’içki gibi içtiği kan’’ ifadesinde teşbih-i mürsel mücmel vardır.

4.

يغالين المدارع و المداري- يرخصن المناصل النصالا

Şair beyitte kadınların çok fazla kıyafet ve tarak alışverişi yapmasına dikkat çekmiştir. Kılıç ve ok satışını arttırırlar. Artış sebebi ile de ucuzlamasına sebep olurlar.[1318]

Tarak ve elbise kelimeleri arasıda ‘’cinas-ı nâkıs’’ bulunmaktadır. Kılıç ve ok, elbise ve tarak kelimeleri arasında ise “mukabele’’ bulunmaktadır.

5.

سليل النار، دق و رق حتى – كأن أباه أورشه السلالا

Şair kılıcı ateşten çıkan şeylere yani oğluna benzetmiştir. Kılıç o kadar ince ve naiftir ki, babadan oğluna geçen verem hastalığı sebebi ile oğlu da çok incelmiş ve zayıflamıştır. Bu mecazdır.[1319]

[1317] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 41.
[1318] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 49.
[1319] Ebu’l-Alâ el-Maarrî, **Saktu’z-Zend**, s. 14.

Fiiller arasında "cinas-ı nâkıs'' bulunmaktadır. Ateşten çıkan şeylerle kılıç kelimesine kinaye yapılmıştır. İki fiilde de istiâre-i mekniyye bulunmaktadır. Kılıcı zayıflayan bir yaratılmışa benzetmiştir. Müşebbeh bih hazfedilmiştir. Özelliklerinden biri yazılmıştır.

6.

معان من أحبتنا معان – تجيب الصاهلات به القيان

Burada, Ürdün'de bir mekan ismi olan "maân" kelimesi geçmiştir. İkinci "maân" kelimesi ise içinde sevdikleri olan evdir. Onlar (atlar) ses çıkarır, cariyeler de dans eder.[1320]

İlk maan kelimesi mekan adıdır. İkincisi ise ev manasındadır. aralarında "cinas-ı tam'' bulunmaktadır.

7.

أضرّ من جدريّ شان حامله – بحمله جدريّ جاء من جدر

Manası şöyledir: Bu, başına gelen kişiyi çirkinleştiren su çiçeği hastalığından daha kötüdür.[1321] İki kelime arasında cinas-ı nâkıs bulunmaktadır. Fiil su çiçeği hastalığına nispet edilmiştir. Belagat ilminde buna "sebebe bağlı olan mecaz-ı aklî'' denmektedir.

E) Maarrî'nin Edebiyat Tarihindeki Yeri

Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin çağdaşı ve sonraki edibler üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu bağlamda Ermeni şair Avetik İsahakyan'ın Maarrî'den etkilendiği söylenmiştir.[1322] Yine şiirleri Endülüs'e kadar ulaşmış; İbn Saîd, Ebû Bekir el-Mahzûmî'yi övmek için şunu söylemiştir[1323]: يا ثانيا للمعري في حسن نظم و نثر

Endülüslü âlim Kadı Ebû Bekir İbnu'l-Arabî el-Mâlikî uzun bir doğu gezisi sırasında Maarrî'nin öğrencisi Tebrîzî'den onun teliflerini okumuştu.[1324]

İspanyol müsteşrik Miguel Asine Palacios, *La Escatalogia Musulmana en la Divina Comedi* adlı eserinde Dante ve Maarrî benzerliğine dikkat çekmektedir.[1325] Bu eser 1919'da İspanya Kraliyet Heyetine sunulmuştur. İtalyan şairi Dante bu ünlü eserinde *Risâletu'l-gufrân*'da olduğu gibi cennet ve cehennem tasvirlerine yer vermektedir. Tıpkı Maarrî'nin eski

[1320] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Saktu'z-Zend**, s. 64.
[1321] Ebu'l-Alâ el-Maarrî, **Luzûmiyyât**, s. 128.
[1322] Hammâd Hasen Ebû Şâvîş, a.g.e., s. 552.
[1323] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 204.
[1324] Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî el-Hindî, a.g.e., s. 205.
[1325] Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 12.

Arap şairlerinin ahiretteki durumunu ele alması gibi o da Latin şair Vergilius'a ve başka şairlere yer vermektedir. Dante'nin bu eserde kendisinden üç asır önce yaşayan Ebu'l-Alâ'dan etkilendiğinin önemli göstergelerinden biri de Maarrî'nin yer verdiği, İslam kültürünün bir öğesi olan araf konusunu işlemesidir.[1326] Diğer bir ayrıntı da *Risâletu'l-gufrân*'da cehennemin girişi tasvir edilirken kapıda bir aslan figürünün olduğu anlatılmıştır. Bu ayrıntı Dante tarafından birebir alıntılanmıştır.[1327] Üslup yönünden de benzerlikler bulunmakta; her iki eserde de eleştirel ve alaycı bir üslubun kullanıldığı göze çarpmaktadır.[1328] Dante'yi de etkileyen Maarrî'nin yaratıcılığının ürünü *Risâletu'l-gufrân*'ın temelinde İslam inanç dünyasının unsurlarından İsrâ ve Miraç rivayetlerinin olduğu söylenmiştir. Dante'nin doğrudan İsrâ ve Miraç rivayetlerinden etkilendiği de söylenmiştir.[1329]

Dante'nin İlahi Komedyası üç bölüme ayrılmıştır. Cennet, cehennem ve araf.[1330] Eser özetle Dante'nin Latin şairi Vergilius'la cehennem ve arafı gezmelerini anlatmaktadır.[1331] Cennette ise Dante aşık olduğu kadın Beatrice ile gezintiye çıkmıştır.[1332] Bu hayali gezinin sebebi yolunu şaşırmış Dante'nin Vergilius sayesinde doğru yolu bulmasıdır.[1333] Cehennemde filozoflar, şairler, politikacılar, ünlü kadınlar, papalar, kardinaller, imparatorlar, kraliçeler, din adamları, Floransa'nın ünlü kişileri yer alır.[1334] 6 gözü 3 çenesi yarı beline kadar buzlara gömülü Lucifer cehennemdedir.[1335] Vergilius Aristo'nun yorumlarına dayanarak cehennemin yapısını Dante'ye anlatır.[1336] Bu eserde de tıpkı *Risâletu'l-gufrân*'da olduğu gibi şairlerin sohbetlerine yer verilmektedir. Vergilius ile Sordello'nun diyalogları buna örnektir.[1337] Cennet gezisi sırasında göğün yedinci katına heyecanla varan Dante'yi sevgilisi Beatrice yatıştırır.[1338]

Risâletu'l-Gufrân'a genel olarak bakıldığında cennete ahlaklı ve zeki insanların gireceği görülmektedir. Bu da Ebu'l-Alâ'nın ahlak merkezli toplum anlayışına uygun düşmektedir. Risâletu'l-gufrân bu özelliklerine rağmen üslub olarak seçkinlere hitap etmektedir. Allah'ın rahmetinin ön plana çıkarıldığı (eserin adı bağışlanma risalesi

[1326] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 125.
[1327] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 125.
[1328] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 115.
[1329] Umer Ferrûh, a.g.e., s. 123; Umer Musâ Bâşâ, a.g.e., s. 12; Abdullah el-Alâyîlî, a.g.e., s. 91.
[1330] Dante Alighieri, **İlahi Komedya**, , Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayıncılık, 16. Baskı, İstanbul, 2017, s. 16.
[1331] Dante, **İlahi Komedya**, s. 17.
[1332] Dante, **İlahi Komedya**, s. 17.
[1333] Dante, **İlahi Komedya**, s. 19.
[1334] Dante, **İlahi Komedya**, s. 20.
[1335] Dante, **İlahi Komedya**, s. 20.
[1336] Dante, **İlahi Komedya**, s. 104.
[1337] Dante, **İlahi Komedya**, s. 330.
[1338] Dante, **İlahi Komedya**, s. 711.

manasındadır) ve zındıklık suçlamalarının acımasızlığı bu fikre göre eleştirildiği göze çarpmaktadır.[1339]

Taha Hüseyin'in Dante, Maarrî ve Milton'un eserlerinde miraç kıssasının etkisini irdeleyen bir eseri vardır. Bir diğer oryantalist araştırmacı Emilio Garci Gomis (Gomez), Dante ve Maarrî'nin eserlerini Endülüslü şair İbn Şüheyd'e dayandırmaktadır. Brockelmann da Maarrî'nin İbn Şüheyd'i (426/1035) örnek almış olabileceğini söylemektedir.

Dante'nin Maarrî'den etkilendiği doğrudur ancak bu etkilenme dolaylı yoldan gerçekleşmiştir.[1340] Bu etkinin temelinde orta çağda miraç kıssasının Latinceye çevrili olması yatmaktadır. Bu nedenle iki eserdeki manevi yolculuk benzeşmektedir. Palacios'un görüşlerine göre Dante'nin hocası Brunetto Latini Maarrî'den haberdardı.[1341]

Dante'nin eserinde görülen batıni semboller, onun üyesi olduğu Fede Santa örgütünün hususiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu örgüt tapınakçı örgütlerdendir.[1342] Miraç kıssası orta çağ Avrupasında bilinmekteydi. İlahi komedyada görülen cehennem tasvirlerinin daha çok İbn Arabî'nin el-Fütûhâtu'l-Mekkîye'sine paralel olduğu görülmektedir.[1343]

İbn Şüheyd'in eseri *et-Tevâbi' ve'z-zevâbi'* ise şairlerin cinlerine yapılan hayali bir yolculuğu konu eder. Bir edebi mektup olan eser Ebû Bekir b. Hazm'a yazılmıştır.[1344] Mektupta özetle; İmriu'l-Kays'ın cini ve İbn Şüheyd uçarak seyahat etmektedirler.[1345] Züheyr b. Numeyr adlı cin, övünerek, ben cinlerin en cesuruyum demektedir.[1346] Eserde sık sık şiirler alıntılanmaktadır.[1347] Örneğin Câhiz'in cini Arap dilinin yok olmasından yakınmaktadır.[1348] Cinlerin edebiyat meclisleri tasvir edilmektedir.[1349]

Ebu'l-Alâ'nın Dante dışında İngiliz yazar Milton'un Kayıp Cennet adlı eserine de ilham kaynağı olduğu düşünülmektedir. Salâh Rızk böyle bir benzerlik olduğu kanaatinde değildir. Eserde Kur'ân ayetleriyle paralel bir cennetten kovulma hikayesi anlatılmaktadır.

[1339] Ali Kürşat Turgut, Feyzanur Çınar, SDÜ İFD "Ebu'l-Alâ el-Maarrî ve Risâletu'l-Gufrân'ı çerçevesinde Bazı Felsefi Görüşleri, Yıl: 2019, sayı: 43 s. 38

[1340] Istanbul Journal of Arabic Studies, "Dante'nin İlahi Komedyasında Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin İzleri", volüme: 2, issue: 1, yıl: 2019, s. 111.

[1341] A.g.m., s. 112.

[1342] Anastasia Uçar, Risâletu'l-Gufrân ve İlahi Komedya Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 185.

[1343] Anastasia Uçar, a.g.e., s. 185.

[1344] İbn Şuheyd el-Endelûsî, **Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'**, thk: Butrûs el-Bustânî, Dâru Sadır, Beyrut, 2.baskı, 1996, s. 90.

[1345] İbn Şuheyd, **Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'**, s. 92.

[1346] İbn Şuheyd, **Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'**, s. 89.

[1347] İbn Şuheyd, **Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'**, s. 97.

[1348] İbn Şuheyd, **Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'**, s. 117.

[1349] İbn Şuheyd, **Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'**, s. 132.

Eser özetle Şeytan'ın dünyayı elde etme arzusuyla başlamaktadır.[1350] Bu sırada Hz. İsa da Tanrı'nın insanoğluna lütufları dolayısıyla minnetini sunmaktadır. Ardından insanoğlunun günahkârlığı dolayısıyla kendisini feda etmek istemektedir. Bu isteği kabul edilir. Bunun üzerine Tanrı meleklerin İsa'ya tapmasını ister.[1351] Burada Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan kıssanın paralelinde bir anlatım tarzı vardır. Yılanın aracılığıyla cennette Hz. Havva yasak meyveyi (bilgi meyvesi) yer ve insanoğlunun serüveni başlar. Meyveyi yedikten sonra çıplak halde birbirlerini suçlamaktadırlar.[1352]

Amerika kıtasına göç eden Arapların ortaya koydukları edebi bir yönelim olan Mehcer edebiyatına da Maarrî'nin katkıları vardır. Bu edebiyatın önde gelen isimleri Emîn er-Reyhânî ve Mihâil Nuayme'nin ondan etkilendiği söylenmiştir.[1353]

Genel olarak yukarıda bahsedilen eserlerin ortak özelliklerinin hayali yolculuklar olduğu görülecektir. İbn Şüheyd'in eserinin *Risâletu'l-gufrân*'dan önce yazıldığı bilinmektedir. Ancak Maarrî'ye ulaştığı bilinmemektedir. *Risâletu'l-gufrân*'ın özgün yönü Arap kültürünün oldukça güçlü bir şekilde eserde vurgulanmış olmasıdır. Tüm ayrıntılar, tarihi şahıslar ve efsanevi hikayeler eserde yer bulmaktadır. Dolayısıyla Maarri'nin kalıcı eseri *Risâletu'l-gufrân*'ın daha doyurucu ve Arap kültürüne özgü olduğu söylenebilir.

[1350] John Milton, **Kayıp Cennet**, çev: Enver Günsel, 1.baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2006, s. 31.
[1351] John Milton, **Kayıp Cennet**, s. 61.
[1352] John Milton, **Kayıp Cennet**, s. 117.
[1353] Sultan Şimşek, **Mehcer Edebiyatında Din Anlayışı**, Basılmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi S.B.E., 2011, s. 131.

SONUÇ

Ebu'l-Alâ el-Maarrî Arap edebiyatının Abbasi döneminde yaşamış önde gelen bir simasıdır. Onu tartışma konusu yapan ve çağlar boyunca hatırlanmasını sağlayan güçlü edebiyatçı kişiliği yanında bir düşünür olmasıdır. Bu kişiliğin oluşum evreleri tezimizin Maarrî'nin düşünce dünyasını da ihtiva eden hayatı adlı bölümünde irdelenmiştir. Buna göre Ebu'l-Alâ el-Maarrî Bağdat seyahatiyle İslam dünyasının o dönem kültürel ve idari merkezinde edebi ve entelektüel çevrelerce tanınmış ve kabul görmüştür. Felsefi birikiminin kaynağı olarak gösterilen Trablus, Lazkiye ve Antakya seyahatleri iddiası bu bölgelerin Maarrî döneminde Bizans İmparatorluğunun elinde olması nedeniyle zayıf görülmüştür. Böylece varılan sonuç şu olmuştur: Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin fikri ve edebi kişiliğini oluşturan temel kaynak İslam medeniyetinin sunduğu tarih, dil ve dinler hakkındaki görüşlerden oluşan müktesebattır. Buna göre Maarrî'nin ilim için yaptığı yolculuklar olan Bağdat ve Halep seyahatleri başat roldedir.

Düşünce dünyasına gelince; Maarrî'nin fikriyatının esası zühde bağlı bir din anlayışıdır. Dünyevi zevklere kapanmış, rehinu'l-mahbeseyn olarak evinde yalnız yaşayan ve insanlardan uzak olmayı öğütleyen Maarrî bizzat yaşayarak bu düşüncesini ortaya koymuştur. Yalnızlığının ve zühdünün tepkisel yönleri de vardır. Buna göre şiirlerinde sultanların meclislerinde bulunmamayı öğütleyen Ebu'l-Alâ; dönemin şairlerinin ve âlimlerinin sultanlarla yakınlaşmalarına da bir ilke bazında tepkili yaklaşmaktaydı.

Bu tepkinin kaynağı toplumsal yaşamda izleri görülebilen insanoğlunun aslen kötü olduğu varsayımıdır. Şiirlerinde de belirttiği gibi o evinde yalnız ve kıskançlıktan uzaktır. Toplumun ıslahı hakkında umutsuzca, zühdü ve ahlakı öğütleyen Maarrî; gelir dağılımının adaletsizliğinden ve yöneticilerin İslam ülkelerinde uyguladığı zulümden dem vurmaktadır. Ona göre Şam'da, Irak'ta şeytanlar topluma musallat olmuşlardır. En doğrusu bu kötülüğün kaynağı insanlardan yani toplumdan ve sultanlardan uzak yaşamaktır.

Toplumsal yaşamın bir fenomeni olarak din, Maarrî'ye göre ahlakla taçlanmadıkça amacına ulaşamayacaktır. Şeklen ibadetlere bağlı olup ahlaki kaygıları olmayanlar, defalarca haccetseler de dinin insanoğluna vadettiği kazanımlardan uzaktırlar. Şiirlerinde diğer dinlerin

mensuplarını ve Müslümanları eleştiriye tabi tutan Maarrî, o dönemde insan merkezli bir bakışın savunucusu olmuştur. Bu karamsarlıktan kurtuluş Ebu'l-Alâ düşüncesine göre ölümle mümkündür.

Özellikle *Lüzûmiyyat*'ta ortaya konduğu üzere Hz. Adem ve Hz. Havva sembolizmiyle yansıtılan görüş; babanın doğana cinayet işlediği ve neslin bırakılmasıdır. Maarrî bu düşüncesine paralel olarak kadından uzak durmayı öğütlemektedir. Böylece insanoğlu için bir eza yurdu olan dünya yolculuğu başlamadan bitmiş olacaktır.

Maarrî'nin eserlerine baktığımızda; *Risâletu'l-gufrân*'da ve *Lüzûmiyyât*'ta alaycı bir üslubu kullandığı görülmektedir. Nitekim birçok araştırmacıya göre Maarrî'nin *Risâletu'l-gufrân*'da ortaya koyduğu ahiret yaşantısına dair olay örgüsü gizli bir alaycılıktır. Garib kelimeler ve süslü anlatımlara bezediği üslubunun izleri mektuplaşmalarında da görülür. Çoğu zaman bu mektuplarda şiir şerhleri ve garib kelimelerin açıklamalarına yer verildiği görülmektedir. İştikak ve nahve dair görüşleriyle Maarrî bir düşünce insanı olmasının yanında bir lügat âlimi ve ediptir. Çeşitli dil ekollerinin görüşlerini değerlendiren bir nahivcidir. Her ne kadar bu alanlarda eser kaleme almasa da eserlerinde görülen bu görüşleri onun bir lügat âlimi olduğunu göstermektedir.

el-Fusûl ve'l-gâyât şiirsel izler taşıyan mensur bir eserdir. Burada didaktik amaçlarla geniş kelime haznesini gösteren Ebu'l-Alâ; vaaz ve hikmetli sözlerini farklı bir şekilde ortaya koymuştur. Nitekim üslubunun Kur'an-ı Kerim'le benzerliği bu eserin, Kur'an'a nazire olarak yazıldığı şeklinde bir görüşün ileri sürülmesine sebep olmuştur. İnsanoğlunun merhametsizliğinden yakınan Maarrî adalet ilkesi dolayısıyla hayvansal gıda tüketmemektedir. Bu perhizini ölümüne kadar sürdürmüştür. Bir fabl olan *Risâletu's-sâhil ve'ş-şâhic*'de ve diğer eserlerinde bu görüşlerinden izlere rastlamak mümkündür. Bu fablda Maarrî dönemin siyasi olaylarını hayvanların ağzından dile getirmektedir.

Lüzûmiyyât ise Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin bütün görüşlerinin manzum bir şekilde paylaştığı divanıdır. Burada Ebu'l-Alâ yukarıda bahsettiğimiz görüşlerini yansıtan temaları ısrarla kullanmaktadır. Bundan dolayı *Lüzûmiyyât* hep bir nokta etrafında dönmekle eleştirilmiştir. Aynı zamanda sanatsal ve estetik kaygıların eksikliği, eserde çokça yer alan ilmi ıstılahların varlığı yönünden de eleştirilmiştir. Maarrî'nin şiir üslubuna gelince; Ebu'l-Alâ'nın şiirlerinde çokça Arap tarihine atıfta bulunduğu, Arap toplumunun ürettiği mitolojik hikayeleri kullandığı görülecektir. Bunun yanında geçmiş Arap topluluklarının hayatı da Ebu'l-Alâ'nın yararlandığı bir kaynaktır. Eski Arap kralları, kabileler, reisler, kahramanlar vb. figürler Maarrî şiirinin vazgeçilmez bir unsurudur. Dolayısıyla *Lüzûmiyyât*; geçmişte kabile

hayatının ayrıntılarını yansıtan Arap şiirine yeni bir tarz getirmiş, metafizik ve felsefi konular şiirde yer bulmuştur.

Hem şiir hem de nesir üslubunun özelliklerinden biri de İslam tarihinden şahısların ibretlik öyküleri, ehl-i beytin övülmesi, tarihi şahısların ve isyan vb. olayların gündemde olmasıdır. Ayrıca diğer dinlerin ve İran gibi çevre kültürlerin siyasal ve dini tarihleri de Ebu'l-Alâ'nın eserlerinde çokça yer verdiği bir konudur.

Maarrî'nin dil bilimsel yönüne gelince; Ebu'l-Alâ bitki, hayvan, coğrafi isimler, şarkılar, şairlerin hayatları, Arap eyyamı vb. tüm alanlara dair kelimeleri etimolojileriyle beraber bilmektedir. Eserlerinde bu yönde oldukça sık açıklamalara yer vermektedir. Edebi mektuplarında kelime tahlilleri ve nahve dair görüşler serd etmektedir. Arap diline vukufiyeti onun yabancı kelimeleri tesbit etmesinde de önemli bir etkendir. Bazı isimlerin tasgiri yahut kökü Maarri'nin eserlerinde tartıştığı konulardan bazılarıdır. Araştırmacılar Ebu'l-Alâ'nın daha rivayet kaynaklı bilgiyi önemseyen Kûfe ekolüne yakın olduğu kanaatindedirler. Gerçekten de Ebu'l-Alâ şevahid ve rivayetleri sıkça kullanmaktadır. Bu yönden bakıldığında bu doğru bir yaklaşımdır. Ancak Maarrî'nin diğer dil ekollerinin görüşlerini de gereken yerlerde kullandığı da bilinen bir husustur.

Ebu'l-Alâ geleneksel Arap şiirinin ruhuna uygun teşbih, kinaye ve istiareler kullanmaktadır. Bu sanatlar Maarrî'nin üslubunda, onun hayal gücünü yansıtan örneklerdir. Bu tasvir bazen bir süvarinin atıdır, bazen gözleri kızıllıkta ateşe benzeyen bir aslandır, bazen de kolyeli siyahi bir rakkasedir. Ayrıca şimşek vb. doğa olaylarının mitolojik hikayelere bağlandığı da görülür. Şimşek ya da yıldırımlarda ortaya çıkan periler, süvarilerin ardından ağlayan kabile mensubu Arap kadınları gibi. Ayrıca Maarrî; Arap dilinin lehçelerine ve Arap toplumunun kullandığı mesellere de hakim bir dilciydi. *Risâletu'l-gufrân*'da görüldüğü üzere tiyatral üslubu hayal gücünün emrinde ustalıkla kullanmaktadır. Cennet, cehennem ve araftan sahneler; bunların tamamlayıcı unsurları, huri ve şarap tasvirleri, dönemin Arap kültüründeki benzerleriyle kıyaslamalar beraberinde verilmektedir. Örneğin; şarap tulumları, Bâbiliyye ve filistî gibi şarap çeşitleri anlatılmaktadır. Tarihsel figürler ve şairler dünyevi tartışmalarını cennet ya da cehennemde de sürdürmektedirler.

Tüm bunlar Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin çok yönlü bir sima olarak; bir dilci, düşünür ve edib olduğunu bizlere göstermektedir. Edebi eserleriyle (*Saktu'z-zend* gibi) Arap edebiyatını yeni ufuklara taşıyan bir edib; düşünceleriyle (*Lüzûmiyyât*'ta olduğu gibi) İslam medeniyetinin o döneme kadar ortaya koyduğu tüm ahbârı ve birikimi değerlendiren ve eleştiren bir düşünürdür. Bir lügat âlimi olarak da Arapların konuştuğu tüm kelime, deyim ve ortaya konan sanatsal ürünlerin bir hafızı ve eleştirmenidir.

KAYNAKÇA

ABBÂS, İhsân: Şezerât min Kutubin Mefkûdetin fi't-Târîh, 1.baskı, Beyrut, 1988

ABBÛD, Marûn: Edebu'l-Arab, Muhtasaru Târîhi, Neş'etihi, Tatavvurihi, Siyeri Meşâhir, Ricâlih, Hutût Ûla Min Suverihim, , Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1960

ABDURRAHMAN, Âişe, bnt. Şâti': Mea Ebi'l-Alâi fî Rihleti Hayâtihi, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 1976

AĞIRAKÇA, Ahmet: "Ihşîdîler", DİA, 21.c., 21.c. s. 551-553, 2000

AJAMİ, Mansour J.: Dictionary of the Middle Ages, editör: Joseph R. Strayer, Volume: 7, Charles Scribner's sons. New York 1986, "Maarri"

AKBAŞ, Muhsin: The Biographical encyclopedia of Islamic Philosophy edited by: Oliver Leaman, Bloomsbury, London, "Abu'l-Ala al-Maarri"

el-ALÂYÎLÎ, Şeyh Abdullah: el-Maarrî, Zâlike'l-Mechûl, Rihletun fî Fikrihi ve Âlemihi'n-Nefsî, Dâru'l-Cedîd, 3.baskı, Beyrut, 1995

ALİGHİERİ, Dante: İlahi Komedya, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayıncılık, 16. Baskı, İstanbul, 2017

ÂSÎ, Hasan: el-Menhec fî Târîhi'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti, Dâru'l-Mevâsim, 1.baskı, Beyrut, 1991

ATALLÂH, Reşîd Yûsuf: Târîhu'l-Âdâbi'l-Arabiyyeti, (Sarufîm Fiktor), thk: Ali Necîb Atvî, Muessesetu İzzidîdin li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1.cilt, Beyrut, 1985

AYTAÇ, Bedrettin: Nüsha, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin Lüzûmiyyât'ında Kadın", , Yıl: I, sayı: 3, Güz, 2001

BÂŞÂ, Ömer Musa: Nazarâtun Cedîde fî Gufrâni Ebi'l-Alâ, Dâru Tilâs, 1.baskı, Dımaşk, 1989

el-BUREYKÎ, Ubeyd: Ebu'l-Alâi'l-Maarrî, Mine't-Temerrüd ilâ 'Ademiyye, Dâru'l-Maârif li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1.baskı, Sûse, Tunus, 1987

el-CÂRİM, Ali; Emîn, Mustafa: el-Belâgatu'l-Vâzıha, Mektebetu'l-İlmi'l-Hadîs, 1. Baskı, 2005

CASHİA, P. J. E: Journal of Arabic Literature, "The Dramatic Monologues of Al Maarri" T. Y.

el-CUNDÎ, Muhammed Selîm: el-Câmi' fî Ahbâri Ebi'l-Alâi'l-Maarrî, Not: Abdülhâdi Hâşim, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992

ÇETİN, Nihad M.: "Arap", DİA 3.c., s. 321-324, İstanbul, 1991

DAYF, Şevkî: el-Fennu ve Mezâhibuhu, fi'ş-Şi'ri'l-Arabî, Dâru'l-Maârif, 9. Baskı, Mısır, 1976
Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, Daru'l-Maarif, 2.baskı, Kahire, 1966

DÜZGÜN, Osman: Nüsha, "Arap Şiirinin Önde Gelen İki Şairi: el-Maarrî ve el-Mütenebbî Mukayesesi" İbrahim Naci, Yıl: 12, sayı: 35, 2012/II
Nüsha, Babanzâde Ahmed Naim, Yıl: 12, sayı: 34, 2012, , "Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin Bir Fahriyesi"

EBÛ AVD, Âtıf Şükrî: ez-Zendekatu ve'z-Zenâdikatu, Dâru'l-Fikr, Ammân, t.y.

EBÛ ŞÂVÎŞ, Hammâd Hasen: en-Nakdu'l-Edebiyyi'l-Hadîs Havle Şi'ri Ebi'l-Alâi'l-Maarrî, Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1. Baskı, Beyrut, 1989

EBU'L-ALÂ el-Maarrî: Difau'l-Muerrih İbnu'l-Adîm Anhu, 1945

EDÎB, Eşref: Sebilürreşad, 202-20, 5 Temmuz 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî"
Sebilürreşad, 202-20, 5 Temmuz 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarri"

el-ENBÂRÎ, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b.: Nüzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ, thk: İbrahim es-Sâmerrâî, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, Zerkâ, 3. Baskı, 1985

el-FÂHÛRÎ, Hannâ: Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, Matbaatu Bûlisiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1953

FERRÛH, Umer: El-Minhâc fi'l-Edebi'l-Arabiyyi ve Târîhihi, Menşûrâtu Mektebeti'l-Asriyye, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî" t.y. Beyrut
Hakîmu'l-Maarreti, Matbaatu'l-Keşşâf, 2.baskı, Beyrut, 1948

el-HAKÎMÎ, el-Hatîb eş-Şeyh Muhammed Rıza: Târîhu Ulemâi Abre'l-Usûr el-Muhtelife, Muessesetu'l-A'lâ li'l-Matbûât, 1.baskı, Beyrut, 1983

el-HAMEVÎ, Yâkût: Mu'cemu'l-Udebâ, İrşâdu'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb, 1. Cilt, thk: Dr. İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993

HANÂRÎ, Ali Kenciyân: Mesâdiru Sekâfeti Ebi'l-Alâ el-Maarrî, Min Hilâli Dîvâni Luzûmu Mâ Lâ Yelzem, Dâru's-Sekâfiyyeti li'n-Neşr, 1.baskı, Kahire, 2001

HEYET: Nâme-i Dânişverân-ı Nâsırî, Müesseseti Matbûât-ı Dâru'l-Fikr, Kûm, 2. Baskı

HIMSÎ, Muhammed Tâhir: Mezâhibu Ebi'l-Alâi fi'l-Lugati ve Ulûmiha, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımaşk, 1986

HUART, Clement: A History of Arabic Literature, D. Appleton

and Company, New York, 1903

el-HÛRÎ, Halil: Resâilu Ebi'l-Alâ el-Maarrî Maa Şerhihâ, Matbaatu'l-Edebiyye, Beyrut, 1894

HÜSEYİN, Tâhâ: Tecdîdu Zikrâ Ebi'l-Alâ, , Hindâvî, 2014

ISTANBUL JOURNAL OF ARABİC STUDİES "Dante'nin İlahi Komedyasında Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin İzleri" volüme: 2, issue: 1, yıl: 2019

İBN HALLİKÂN: Vefâyâtu'l-A'yân, Thk: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1978

İBN MANZÛR: Lisânu'l-Arab, c. 11, s. 691, Dâru Sâdır, Beyrut

İBN ŞUHEYD el-Endelûsî: Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi', thk: Butrûs el-Bustânî, Dâru Sadır, Beyrut, 2.baskı, 1996

KÂDÎ, Muhammed Abdulhakîm: İthâfu'l-Fudalâ bi Resâili Ebi'l-Alâ, Dâru'l-Hadîs, 1.baskı, Kahire, 1989

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal: "Hamdânîler", DİA,15.c., s. 446-447, İstanbul, 1997

KERM, Antuân Gutas; Yazîcî, Kemâl: A'lâmu'l-Felsefeti'l-Arabiyye, Dirâsâtun Mufassaletun ve Nusûsun Mubevvebetun Meşrûhatun, Mektebetu Lübnân, 4.baskı, Beyrut, 1990

el-KIFTÎ, Vezîr Cemâluddîn Ebu'l-Hasan b. Ali b. Yusuf: İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-

Fikri'l-Arabî, 1.baskı, Kahire, 1986

KÜİİFAD, Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi: 2016, Yıl: I, sayı II, "Filozof Şair Ebu'l-Ala el-Maarri'nin es-Sahil ve'ş-Şahic Adlı Fablına Dair Bir Değerlendirme"

KUMEYR, Yuhannâ: Felâsifetu'l-Arab, Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Dâru'l-Meşrik, 2.baskı, Beyrut, 1985

M., A.: Encyclopaedia Universalis, "Abu'l-Ala al Maarri" t.y.

MA'LÛF, İsâ İskender: Mecelletu Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabî, "Kitâbu'l-İnsâf ve't-Taharrî fî Def'i'z-Zulmi ve't-Tecerrî an Ebi'l-Alâ el-Maarrî", 2. Baskı Dımaşk, 1976

el-MAARRÎ, Ebu'l-Alâ: Abesu'l-Velîd, fi'l-Kelâmi Alâ Şi'ri Ebî Ubâde el-Velîd b. Ubeyd el-Buhturî, thk: Nâdiyâ Ali ed-Devle, Kahire Üniversitesi, 1976

el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîdillâh ve'l-Mevâiz, not: Mahmûd Hasan Zenâtî, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1938

Gufran Risalesi, Çev: Nevzat H. Yanık, Selami Bakırcı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017

Lüzûmiyyât, çev: Mûsâ b. Cârullâh Bigiyef, Kazan, 1907

Mulka's-Sebîl, thk: Saîd Seyyid İbâde, Dâru'l-Basâir, 1.baskı, Kahire, 2007

Risâletu'l-Gufrân, thk: Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', 6. Baskı, Dâru'l-Maârif, Kahire,

1993
Risâletu's-Sâhil ve'ş-Şâhic, Thk: Âişe Abdurrahman bnt. Şâti', 2.baskı, Zehâiru'l-Arab, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1984
Saktu'z-Zend, Dâru Sâdır li't-Tibaati ve'n-Neşr, Beyrut, 1997
Şerhu Dîvâni Ebî Tayyib el-Mütenebbî (Mu'cizu Ahmed), , Thk: Dr. Abdülmecîd Diyâb, Dâru'l-Maârif, 2.baskı, Kahire, 1992
Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm, thk: Dr. Hüseyin Muhammed Nakşâ, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut, 1991
Şerhu'l-Luzûmiyyât, thk: Münîr Medenî, Vefâ el-A'sâr, Zeyneb el-Kavsî, Seyyide Hâmid, İşrâf ve Mürâcaât: Dr. Hüseyin Nassâr, Merkezu Tahkîki't-Turâs, Kulliyetu'l-Âdab, Benîn, el-Heyetu'l-Mısriyye el-Âmmeti li'l-Kitâb, 1994
Zecru'n-Nâbih, thk: Emced Trablusî, Matbûatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyyeti bi Dımaşk, 2.baskı, 1982

el-MAARRÎ, ihtisar, Ebu'l-Murşid Süleymân b. Ali:
Tefsîru Ebyâti'l-Meânî Min Şi'ri Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, Thk: Mucâhid Muhammed, Mahmûd es-Savvâf, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk, Beyrut, 1979
Şerh: Ebu'l-Alâ, Dîvânu İbni Ebî Husayne, Thk: Muhammed Es'ad Talas, Dâru Sâdır, 2.baskı, Beyrut, 1999

MEGÂMİZ, Zeki:
İctihâd, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", , sayı: 248, 15 Mart 1928
İctihâd, "Ebu'l-Ala el-Maarri", 243. Sayı,

(23.cilt) 1 Ocak 1928
İctihâd, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", 247. Sayı, 1 Mart 1928
İctihâd, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", sayı 245, 22 Mart 1928
İctihâd, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî", sayı: 248, 15 Mart 1928

MERÇİL, Erdoğan: "Büveyhîler", DİA, 6.c., s. 496-500, İstanbul, 1992
"Mirdâsîler", DİA, 30.c., s. 149-151, İstanbul, 2005
"Gazneliler", DİA, 13.c., s. 484-486, İstanbul, 1996

MERHABÂ, Muhammed Abdurrahmân: Hitâbu'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye, Muessesetu İzzu'd-Dîn, Beyrut, 1993

MES'ÛD, Mihail: Udebâu Felâsife, Bahsun fi'l-Edebi ve'l-Felsefeti, Hilâle'l-Usûr: el-Câhilî ve'l-Umevî ve'l-Abbâsî, , Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1.baskı, Beyrut, 1993

el-MEYMENÎ, Abdülaziz er-Rackûtî el-Hindî: Ebu'l-Alâi ve Mâ İleyh, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1983

MİLTON, John: çev: Enver Günsel, 1.baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2006

NEVZAD, Abdüllatif: Sebilürreşad, 192-10, 26 Nisan 1328, "Ebu'l-Ala el-Maarri"
Sebilürreşad, 192-10, 26 Nisan 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî"

Sebilürreşad, 195-13, 17 Mayıs 1328, "Enbiyâ ve Edyân Hakkındaki Fikirleri"
Sebilürreşad, 3-195, 8 Mart 1328, "Ebu'l-Alâ el-Maarrî"

ORİENS: "Abu'l-Ala al-Maarri's Mu'jiz Ahmad and Limits of Poetic Commentary"

PÂŞÂ, Ahmed Teymûr: Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Nesebuhu ve Ahbâruhu, Şi'ruhu ve Mu'tekaduhu, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyyeti, 1. Baskı, Kahire, 2003

RIZK, Salâh: Nesru Ebi'l-Alâi'l-Maarrî, Dirâsetun Fenniyetun, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyyeti, 1.baskı, Kahire, 1985

SACKS, Jeffery: "Philologesis in Adunis, al Maarri, al Farabi" Journal of Arabic Literature: 49, 2018, Brill

es-SAFEDÎ, Halil b. Aybek: Nuket'ul-Hemyân fî Nuketi'l-Umyân, Dâru'l-Medîne, 1911

SALÎBÂ, Cemîl: Târîhu'l-Felsefeti'l-Arabiyye, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut, 1981

SÂMERRÂÎ, İbrahim: Mea'l-Maarriyyi'l-Lugavî, Muessesetu'r-Risâle, 1.baskı, Beyrut, 1984

SARI, Mevlüt: El-Mevârid, Bahar Yayınları

SEBİLÜRREŞAD: 191-9 aded, 19 Nisan 1328 "Ebu'l-Ala el-Maarri"

es-SEKKÂKÎ: Miftâhu'l-Ulûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987

SEYYİD, Eymen Fuad: "Fâtımîler", DİA, 12.c., s. 237-240, İstanbul, 1995

SIBT İBNU'L-CEVZÎ: Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân, Risâletu'l-Âlemiyye, 2013

SÎBEVEYH: El-Kitâb, thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 3.baskı, 1988

SMOOR, P.: Journal of Arabic Literature XII, "Enigmatic Allusion and Double Meaning in Maarri's Newly Discovered Letter of a Horse and Mule", t.y.

SOURDEL-THOMİNE, Janine: Arabica: "Inscriptions du Mausolee D'abu'l-Ala a Maarrat al Nu'man", , t.y.

STETKEVYCH, Suzanne Pinckney: Journal of Arabic Literature, "The Snake in the Tree in Abu Al Ala al Maarri's Epistle of Forgivness, Critical essay and Translation" 45. Sayı, 2014

es-SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahman: Buğyetu'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 1. Baskı, Matbaatu Îsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâihi, t.y.
et-Teberrî min Maarreti'l-Maarrî, , Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut, 1989

SÜMER, Faruk: "Selçuklular", DİA, 36.c., s. 392-397, İstanbul, 2009

ŞERÂRE, Abdüllatîf: Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Rivâyâtun Muhtaratun, Şuarâuna'l-Kudamâ, Şeriketu'l-Alemiyye li'l-Kitâb, 1.baskı, Beyrut, 1990

ŞEREFUDDÎN, Halil: fî Sebîli Mevsûatin Felsefiyyetin, "Ebu'l-Alâ'i'l-Maarrî" "Mubsirun beyne Umyân", Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1988

ŞİMÂLÎ, Abduh: Dirâsâtun fî Târîhi'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye, Dâru Sâdır, 5.baskı, Beyrut, 1979

TAVÎL, Muhammed Abdulmecîd: Havliyyâtu Kulliyeti Dâri'l-Ulûm, 15. Sayı, 1992, Kahire Üniversitesi Matbaası, "Ebul Alâ el-Maarrî, Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn"

TURGUT, Ali Kürşat, Feyzanur Çınar SDÜ İFD "Ebu'l-Alâ el-Maarrî ve Risâletu'l-Gufrân'ı çerçevesinde Bazı Felsefi Görüşleri, Yıl: 2019, sayı: 43

UÇAR, Anastasia Risâletu'l-Gufrân ve İlahi Komedya Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

USTA, Aydın: "Sâmânîler", DİA, 36.c., . s. 64-68, İstanbul, 2009

VAN GELDER, G.S.H.: Encyclopedia of Arabic Literature, Volume: 1, Edited by: Julie Scott Meisami and Paul Starkey, Routledge, 1998 New York-London,

"Abu'l-Ala al Maarri"

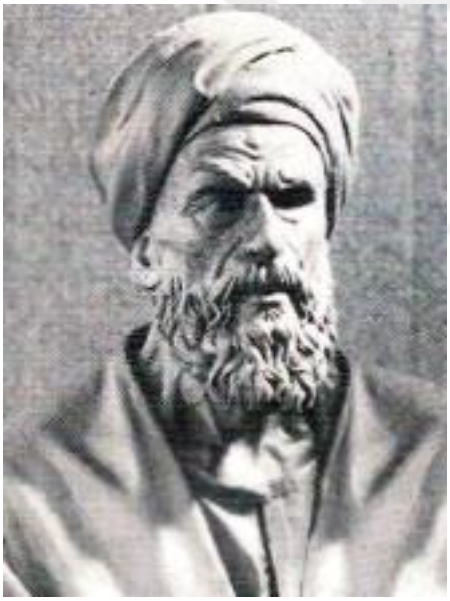
YAZÎCÎ, Kemâl: Ebu'l-Alâ, Ârâuhu fî Luzûmiyyâtihi, Lecnetu't-Te'lîfi'l-Medresî, 1.baskı, Beyrut, 1964

YOUNG, Terri: Essays in Arabic Literary Biography, 925-1350 edited by: Mary St. Germain, 2011 Horrasowitz verlog, Wiesbaden. "Abu'l-Ala Al Maarri"

ZAÎMÎYÂN, Tağrîd: el-Ârâu'l-Felsefiyyetu inde Ebi'l-Alâ el-Maarrî ve Umer el-Hayyâm, ed-Dâru's-Sekâfiyyetu li'n-Neşr, 1.baskı, Kahire, 2003

EKLER

1-Ebu’l-Alâ el-Maarrî’nin Büstü

2-Abbasî Hilâfeti dönemi Ortadoğu haritası ve Maarrî'nin seyahat ettiği şehirler:

1- Bağdat: h. 399 ve 400 yılları arası. (m. 1008-1009)

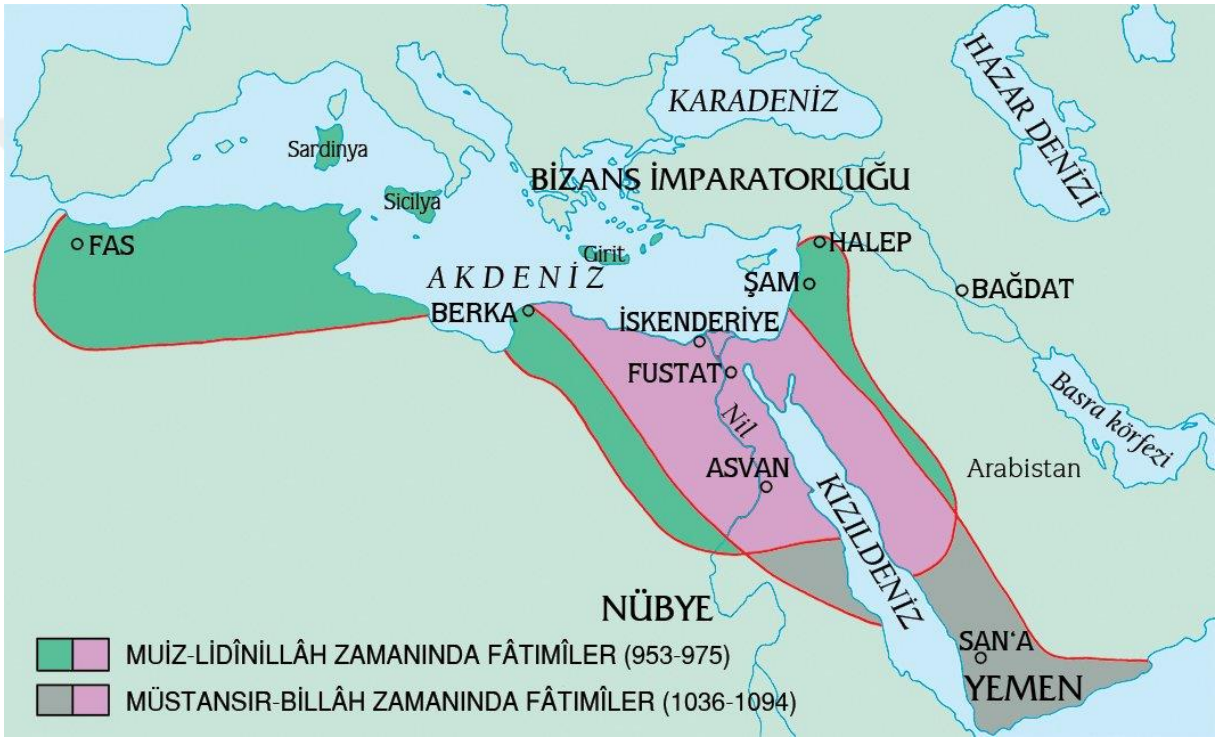
2- Halep: h. 370 sonrası, birkaç defa.

3- Trablus, Antakya ve Lazkiye: Bu bölge m. 1082 yılında Müslümanların eline geçti ve bu seyahatler şüphelidir.

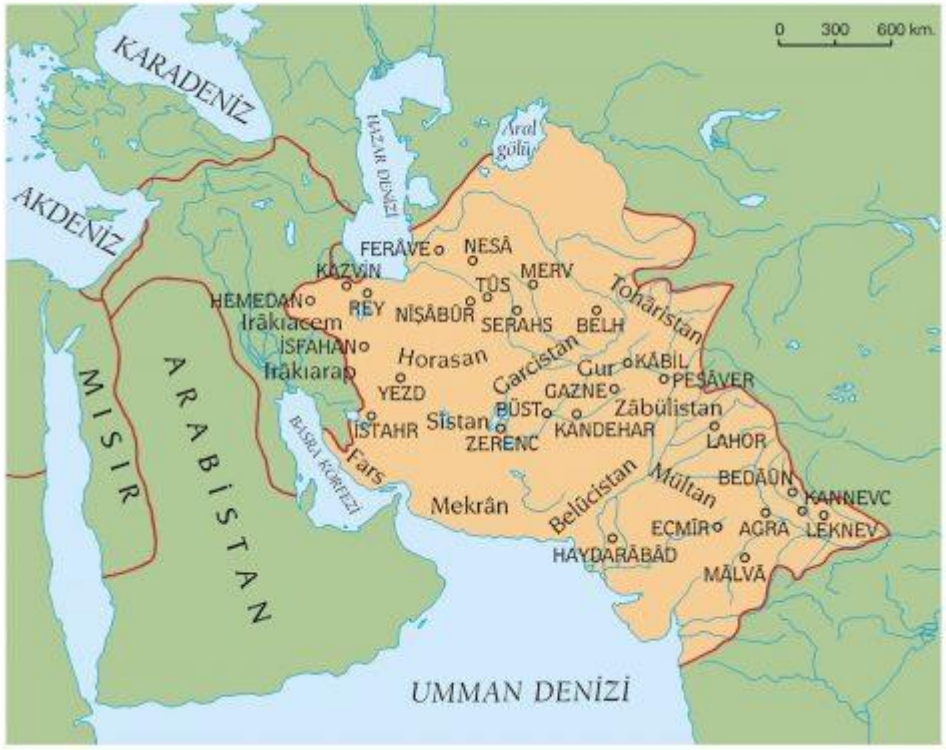
4- San'a: Şam yakınlarında bir belde. İbn Hacer'in rivayet ettiği ve diğer eserlerde rastlanmayan bu seyahatin tarihi bilinmiyor.

3-Maarrî'nin yaşadığı dönemde Mısır ve Suriye'ye hükmeden Fâtımî Devleti haritası

4-Maarrî'nin yaşadığı dönemde İran ve Irak'a hükmeden Büveyhî Devleti haritası

ÖZGEÇMİŞ

Muhammed Yasir İNCE, Sırasıyla İstanbul Üsküdar Kadriye-Mehmet Koparan İlköğretim Okulu ve Üsküdar Esatpaşa İmam-Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2008 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2015 yılında Yüksek Lisans eğitimini, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı'nda ve 2021 yılında Doktora eğitimini aynı kurumda tamamladı. 2013 yılından beri Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Muhammed Yasir İnce, evli ve iki çocuk babasıdır.